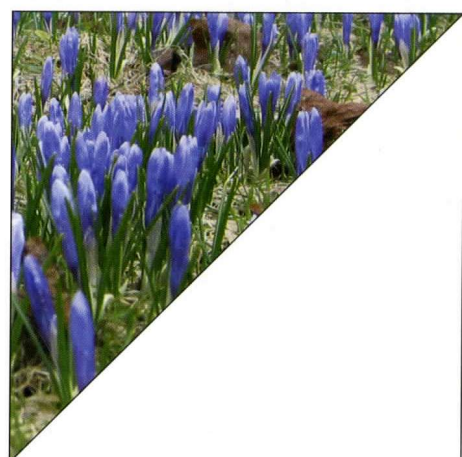
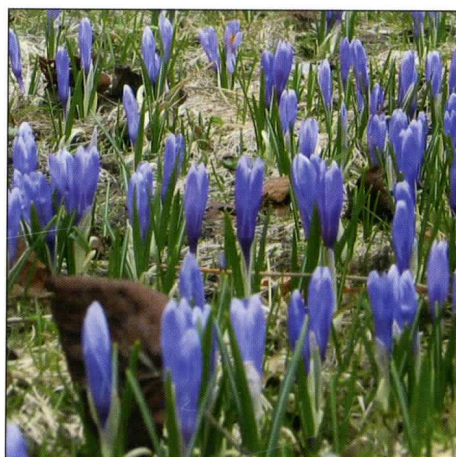
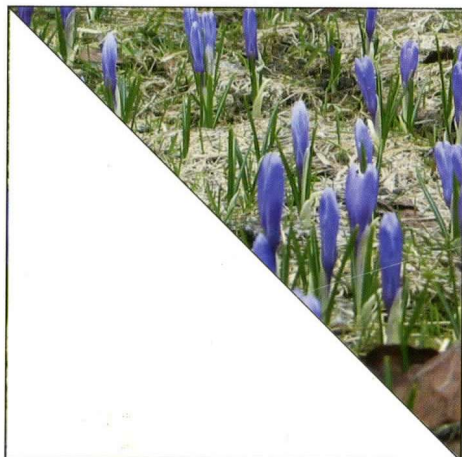

Thronus regis
Valašské právo
Příběhy Čechoameričanů
Výzkum tradiční lidové výroby
Odzemek a obuškový
Za poslední výstavou
akad. malíře Z. Matyáše
Koberce a gobelíny
z Valašska
Plané růže G. A. Říčana
Kam se poděl
valašský roháč?
Kormoráni na Bečvě
Známky V. Jurčáka

16

květen
2006/1

 Valašsko

Navštivte

„OÁZU KLIDU A HARMONIE“

... a nebudete litovat! Málokterá zoologická zahrada vám nabídne tolik rozmanitě podivané a kultivovaných přírodních zákoutí na 48 ha expozičních plochy. Vznikla v romantickém areálu zámekového parku posledních majitelů lukovského panství, rakouského šlechtického rodu Seilern – Aspangů. Proto je její součástí i zámek Lešná, postavený v romantickém stylu konce 19. stol. s interiéry vybavenými původním mobiliářem a anglický park se vzácnými, až 270 let starými stromy.

Originalitou zoo je rozčlenění areálu dle jednotlivých kontinentů. Chová se tu kolem 210 druhů exotických zvířat. Mezi nejatraktivnější patří sloni, gorily, nosorožci, žirafy, lachtani, lvi, tygři, tučňáci a mravenečníci. Nevšední zážitky přinášejí velké ptačí voliéry a průchozí expozice. Všechny části zoologické zahrady jsou pečlivě – s patřičnou erudicí a vkusem – udržovány, permanentně rozšiřovány a doplňovány, třeba i instalací uměleckých dřevěných soch. V každé roční době překvapí návštěvníka jiná barevná scénérie, při každé další návštěvě ocení vždy nové a citlivé zvelebování tohoto kousku přírodního prostředí lesoparku, vodních ploch, arboreta i moderních přírodních výběhů a pavilónů. Občerstvení nabízí čtyři stylové restaurace.

V roce 2005 oslavila zlínská zoo 200. výročí zámekového areálu a současně 75. výročí chovu exotických zvířat. Tento „klenot Moravy“ je právem jednou z nejnavštěvovanějších českých zoologických zahrad.

Ve spolupráci s propagačním oddělením ZOO Zlín připravila H. Jabůrková

Večerní nálada u jezírka vodního ptactva

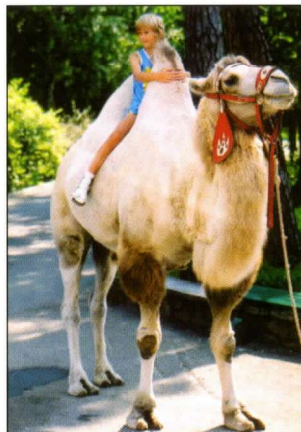
Foto M. Ošťádal

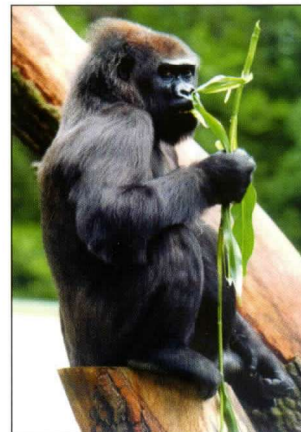
Žirafy Rothschildovy

Sloni afričtí

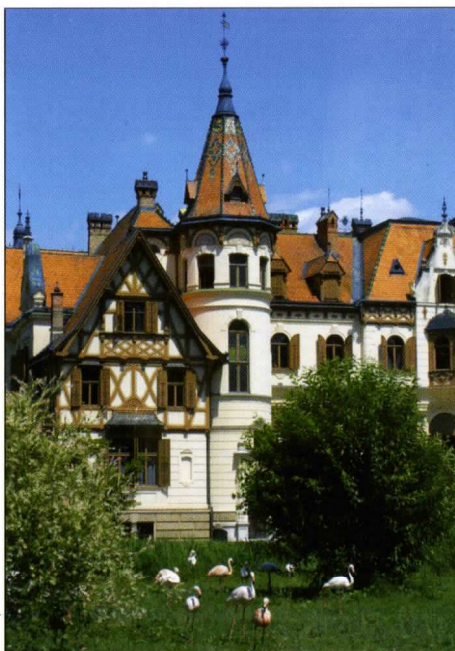
Svezení na velbloudovi bývá zážitkem pro děti

Gorila nížinná

Ara zelenokřídý

Zámek Lešná s růžovými plameňáky

Tygr ussurijský

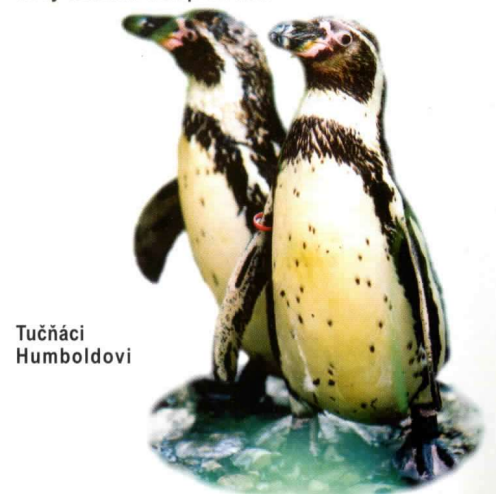

Nový sezónní vstup do zoo

Mládě lachtana hřivnatého

Foto M. Ošťádal

Tučňáci Humboldtovi

S nástupem letošního jara

se pod vsetínskými mosty přehnal burácející proud řeky Bečvy, aby o kousek dál, za hranicemi hornatého Valašska, zalil svými ledovými vodami snadno přístupné pobřeží hanáckých rovin. Bohatá sněhová nadílka, která v zimě potrápila nemálo obyvatel Valašska, v jarním tání proměněná podobě ohrozila vzdálenější části Moravy. Příroda je hmatatelným důkazem toho, že se vše vyvíjí, vzájemně propojuje a v cyklech uzavírá.

Kdo se narodil v podhorské chalupě v srdci Evropy, může svůj podzim života trávit třeba v rezidenci na pobřeží Tichého oceánu... Ctižádostivý mladík kdysi utekl do světa „za lepším“, aby se dnes jako moudrý „světák“ s dojetím a se slzami v očích vracel do míst bezstarostného dětství... Staré výrobní tradice - jen tak pro radost - ožívují potomci dávných řemeslníků. V minulosti dobře zvládnuté řemeslo muselo mnoho lidí hlavně užít... Hlad zaháníme italskou pizzou či balkánským gyrosem a ani nás nenapadne pochutnat si na tradičních pokrmech, jakým je třeba valašský bramborák upečený na plotně v zelném listu... Naše děti, které nikdy neviděly živého broučka roháče a nedržely v dlani šimrající luční kobyliku, vodíme do zoologických zahrad plných exotických zvířat, kde pak nejvíce obdivují čapa na jedné noze nebo se lekají pavího křiku.

I naše revue je živým médiem, které reaguje na dějinné společenské a přírodní proměny východní Moravy. Přáli bychom sobě i Vám, aby Vás svým obsahem zasáhla a osvěžila na duši i daleko za hranicemi svého mateřského regionu. Pěkné jarní chvíle nad jejími stránkami přeje za celou redakci

Hana Jabůrková

VALAŠSKO - vlastivědná revue (historie-příroda-lidé-umění-události)
Vydává Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně
Adresa redakce: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně, Horní nám. 2, 755 01 Vsetín, tel.: 571 411 690, fax: 571 411 689, e-mail: jaburkova@muzeumvalassko.cz
Výkonná redaktorka: Mgr. Hana Jabůrková
Technický a výtvarný redaktor: Břetislav Dadák
Redakční rada: Mgr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Zdeněk Fišer, Mgr. Jiří Haas, PhDr. Tomáš Mikulaščík, Mgr. Petr Odehnal, RNDr. Karel Pavelka, PhDr. Karel Pavliščík, CSc., Eva Urbachová, Mgr. Jiřina Veselská
Fotograf: Milan Ošťádal
Příprava pro tisk: František Valer, Sv. Čecha 656, Kroměříž, tel. 573 337 546
Tisk: tiskárna PRINT Kroměříž
16. číslo vychází 18. května 2006 v nákladu 1000 výtisků
Vychází 2x ročně (uzávěrka příštího čísla 10. 10. 2006)
Distribuce: MRV Vsetín - zámek Vsetín a zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Karlovo muzeum ve Velkých Karlovicích, Památník A. Strnadla v Novém Hrozenkově, vybraná knihkupectví ve Vsetíně, Rožnově pod Radhoštěm, Valašských Kloboukách, Vizovicích (Lípa), Zlíně (Archa), Brně a v Praze (Academia, Václavské nám.)

ISSN 1212-3382, MK ČR E 13226

Za věcný obsah dodaných příspěvků odpovídají autoři. Redakce si vyhrazuje právo v případě potřeby příspěvky krátit. Bez svolení redakce není možno dále veřejně šířit zde publikované materiály ani jejich části.

Foto na přední straně obálky: J. Parduba tančí odzemek; Rožnovský hrnčíř Josef Stromšík; Rudolf Schlattauer: Pampelišky (1910) - replika gobelínu po 1922 (repro M. Ošťádal); Roháč obecný (*Lucanus cervus*); M. Ošťádal: Chráněný šafrán bělokvětý v Lačnově

OBSAH

- 1 Obsah, tiráž, úvodník: **S nástupem letošního jara** (Hana Jabůrková)
- 2 **Jan Válek: Hmyz na trnech** (báseň)
Čím je pro mne Valašsko? (Věra Rychecká – Langrová, Jiří Švehlák, Karl J. Ruzicka)
- 4 „**Monasterium, cui nomen Thronus regis**“ - Pokus o založení cisterciáckého kláštera v údolí Ratibořky v r. 1306 (Dalibor Janiš)
- 6 **Valašské právo** (Jaroslav Štika)
- 11 **Mlynářův synek kardinálem, aneb životní příběh významného rodáka z Valašska dr. Františka Saleského kardinála Bauera** (Richard Sobotka)
- 12 **Kolik jmen má smrt? - Tragédie Vařákových pasek ve vzpomínkách Boženy Kršákové** (Roman Verner)
- 13 „**Kdo nejde s námi, jde proti nám!**“ – Příběhy Čechoameričanů pocházejících z Valašska (Josef Macháček, Věra Rychecká)
- 15 **Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje** (Olga Floriánová)
- 16 **Výzkum tradiční lidové výroby na Valašsku** (Milada Fohlerová)
- 18 **Prlov, obec Moravského Valašska, v pohledu dnešního etnografického výzkumu I.** (Klára Kašparová)
- 21 „**Po valasky od země...**“ – Sólové mužské tance odzemek a obuškový (Jiří Parduba)
- 26 **Akad. malíř Zdeněk Matyáš (8. 8. 1945 – 8. 4. 2001)** (Ludvík Ševeček)
- 29 **Za poslední soubornou výstavou Z. Matyáše** (Lubomír F. Piperek)
- 30 **Ohlédnutí za výstavou: Moravská gobelínová manufaktura - gobelíny a koberce v letech 1898 – 1945** (Olga Mehešová)
- 32 **Kvete v poli růže planá... aneb za růžemi s G. A. Řičanem** (Jana Tkačiková)
- 35 **Kam se poděl valašský roháč?** (Lukáš Spitzer, Ondřej Konvička)
- 37 **Černý elegant kormorán velký** (Karel Pavelka)
- 38 **Historickým objektivem: Turistické chaty na Valašsku** (Hana Jabůrková)
Od všecého trošku:
- 41 „**Tak tuhé a dlouhé zimy nepamatuje nikdo!**“ (Hana Jabůrková)
- 42 **Roste u vás ještě „boží dřívce“? - informace o obecně prospěšné společnosti Gengel** (Petr Dostálek)
Svatojánské ohně na Valašsku (Petr Stolář)
- 43 **Valašské podlesníky** (Petr Dostálek)
Jak jsem potkal rybu (Petr Odehnal)
- 44 **Jaroslav Merenda jr. – umělecký knihař a Mistr uměleckého řemesla** (Richard Sobotka)
- 45 **Na besedě: s Aloisii Šašinovou z Huslenek - Černého O Valašsku na Valašsku: Výběr z nových regionálních publikací** (P. Stolář, D. Drápala, V. Kolesa, J. Rail, J. Horáková, M. Trávníček)
- 47 **Naše recenze: Sborník Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Acta musealia** (Zdeněk Fišer)
Gratulujeme:
- 48 **Cena „Pro amicis musae“ Karlu Pavliščíkovi** (Alena Prudká)
- 49 **Ocenění odborné práce etnografky Evy Urbachové** (Jiřina Veselská)
Vzpomínáme:
- 50 **Poslední příspěvek Jiřího Demla** (Hana Jabůrková, Jiří Demel)
- 50 **Generálmajor Ing. Rudolf Pernický** (René Šobora)
- 51 **Ohlédnutí za oslavou aneb vzpomínka na jubilanta Zdeňka Kašpara** (Klára Kašparová)
- 52 **František Bartoš (16. 3. 1837 – 11. 6. 1906)** (Studijně- dokumentační středisko F. Bartoše ve Zlíně a MJVM ve Zlíně)
Naši jubilanti:
- 53 **Jiří Sloupenský – podnikatel se vztahem ke kultuře, lidovým tradicím a Valašsku** (Hana Jabůrková)
Moje sedmá dekáda (Břetislav Dadák)
- 54 **Rozhovor s Jindřichem Janouškem o lásce k tiskařskému řemeslu, sběratelství a „jeho“ městě Valašském Meziříčí** (Jiřina Fabiánová)
Za poslední groš...
- 56 **Známková tvorba valašského „pábitel“ Vladislava Jurčáka**

Obálka:

Navštivte: „**Oázu klidu a harmonie**“ ZOO Zlín (Hana Jabůrková a propagační odd. ZOO Lešná)

V ateliéru: **Akad. malíř Jan T. Strýček** (Olga Mehešová)

Za tajemstvím depozitářů: **C. Roos: Stvoření světa (Pátý den), olejomalba, 40. léta 18. stol.** (Hana Jabůrková, Tomáš Mikulaščík)

Hmyz na trnech

Jan Válek

*rozkřídli se pták na ostrité trnce
co pěnou květů stýská trpce
jeden ráz do roka*

*rozzpíval se pták na trnce plané
jak první, druhé, prvé zas, dané
shůry jsou...oj, z vysoka*

*pěna opadne, na mezích cítí trnka vát
listí ovadne, na trnech znát
jak umný zpěv stejný i kat*

Jan Válek, RNDr., rodák z Nového Bohumína, žil ve Valašském Meziříčí, Ostravě a ve Vsetíně. Pracoval jako vedoucí laboratoří akciové společnosti Vodovody a kanalizace ve Vsetíně. 7. října 2005 náhle ve věku 59 let zemřel. Psal poezii a lyrickou prózu, patřil k okruhu časopisu Texty a k vydání připravoval svou první básnickou sbírku. Pracoval na ní koncentrovaně, se zaujetím, s velkým citem pro básnický obraz, pro slovo, které povznášel z všednosti, ohledával jeho možnosti, stavěl ho do neobvyklých zvukových a významových kontextů. Výsledkem byla poezie, kterou oceňovali nejen jeho nejbližší přátelé, ale také významní čeští básníci a literární vědci. Jeho velkým tématem byla příroda. Byla mu věrným a důstojným partnerem v dialogu. Uměl v ní vidět detail, v opakování dějů v přírodě, v jejím probouzení, dozrávání i zmaru spatřoval potvrzení velikosti řádu a nakonec i spravedlnosti. Neživé věci se mu v neočekávaných relacích transformovaly do podstatných existenciálních zážitků. Byl jejich aktérem a originálním interpretem. Jeho básnickou sbírku připravují na podzim k vydání Nakladatelství Dalibora Maliny ve spolupráci s a.s. Vodovody a kanalizace Vsetín.

D. Malina

Čím je pro mne Valašsko?

Věra RYCHECKÁ – LANGROVÁ,
Vsetiňanka žijící od r. 1988 v USA

Na Valašsko do Vsetína jsem se s rodiči a sestrou přestěhovala z Povážské Bystrice v roce 1939, kdy jsem měla třináct let. První dojem po příjezdu na Vsetín (jela jsem s otcem motorkou Jawou) byl velmi vzrušující. Vidím v Bečvě brouzdající se děti, to nebyl ten divoký Váh, ale poklidně tekoucí řeka... Ihned mě upoutaly okolní hory a řekla jsem otci, dobře sis toto místo vybral, bude se nám zde dobře žít.

Kolonie ještě nebyla dostavěna, a tak si otec nechal postavit rodinný domek na Rybníkách. Když jsem přišla první den do školy, děvčata se předbíhala, každá se mnou chtěla sedět – chtěly slyšet slovenský jazyk, ale byly zklamány. My jsme doma mluvili česky. Celá rodina začala ihned chodit do Sokola, já jsem hrála „u Bečvy“ tenis, v zimě bruslila, ale hlavně lyžovala. Zapsala jsem se do turistického oddílu. Sídliil na Pančavě. V sobotu jsme odjížděli vlakem do Karlovic, odtud pěšky na Soláň, na Kyvňáčky, tam nás již ve vytopené chatě čekal velký turista, nezapomenutelný Vojta Menšík.

Za manžela jsem si vzala Hanáka z Prostějova, ale vždy mi říkal: „Už se nevrátím na tu rovinu.“ Zamiloval si vsetínské kopečky. Milovali jsme valašský folklor, jadrné valašské nářečí, typické valašské chaloupky, a tak jsme si upravili v Karolince na Mynářce opuštěnou dřevěnici, kterou jsme však po letech s těžkým srdcem, pro budování přehrady na Stanovnici, opouštěli. Přihluli jsme k přírodě, chalupa voněla nasušenými bylinkami, hříby i kmínem. Tak jsme si v roce 1980 vyhlédli v Halenkově – Dinotici jinou dřevěnici, kterou jsme si opravili a nazvali Veronika 2. Já si ji nazvala „Valašským nebem“. I s tímto místem u říčky Dinotička jsme splynuli. Každým rokem jsme pálii slivovici a vítali bezpočet hostů. Trvale pak zde pobýval malíř František Strážnický, bývalý učitel na vsetínském gymnáziu a nadšený milovník Valaška, a také jeho přítel František Kamenický. Po dokončení chalupy, kdy si každé ráno manžel v létě obhlížel růže na zahradě, ve svých 66

letech na infarkt umírá. Předtím mi zemřel otec, milovaná sestra, švagr a v r. 1986 i maminka. Ocitla jsem se sama, děti jsme neměli.

Myslela jsem, že Valašsko nikdy neopustím, leč osud rozhodl jinak. V roce 1988 se na mne přišel podívat Čechoameričan, který byl za války totálně nasazen u mého otce, který jej tak uchránil před odchodem do Reichu. On vdovec, já vdova. Přijala jsem pozvání navštívit Ameriku – kdo by také po ní netoužil, když jsme za čtyřicetileté totality nemohli na západ? Odlétala jsem tam však jen „na obhlídku“. František mě však přesvědčil, abych s ním v Kalifornii zůstala. Dala jsem si ale podmínku – jediné když každým rokem na několik měsíců poletíme na Valašsko. A tak již letos po osmnácté, dá-li Bůh, budeme přelétávat oceán a těšit se na valašské kopečky, na valašské nebe, vůni rozkvetlých třešní a jabloní.

Tam nám již přítelkyně Alenka připraví kulturní program, abychom nevynechali žádnou vernisáž (hlavně mého životního přítele malíře Ilije Hartingera) či divadelní představení, které tam zajišťuje prof. Urubek.

Pokud budu žít, chtěla bych každým rokem „zažít“ Valašsko, a jak řekl básník, „nasytit se z krajice domova“.

USA, Los Angeles, Huntington Beach, 3. 3. 2006

Věra Rydeček

Jiří ŠVEHLÁK, od r. 1969 Čechoaustralan, konzul Valašského království v Austrálii

To je hrozně komplikovaná otázka. Já su taký netypický Valach, i když se k nim hrdě hlásím. Můj otec pochází z Vrbetic, matka ze sousedních Vlachovic. Ale poznali se v Praze. Do rodných Vrbetic se přestěhovali během války. Jakmile válka skončila, budoucí rodiče se vrátili do Prahy. V mamčině bříšku i já. Tudíž jsem opustil „rodné“ Valašsko v minus pěti měsících.

Ale do Vrbetic jsme jezdili velmi často, a nejen na prázdniny. Tam jsem byl zasvěcen do rozdílů mezi ogarama a děvčicama, protože sestřenky a jejich kamarádky byly věkově ke mně blíže než bratřenci. Ve svém fotoalbu hrdě ukazují sérii tří fotografií - první polibek tříletého Jiříčka. Když jsem trochu povyrostl, s otcem a mamkou jsme chodili na dlouhé procházky po přílehlých horách. Se sestřenkou a její kamarádkou (mojí první láskou) jsme pásli husy. S jedním strýcem jsem chodil do chléva, na pole i svázet dříví z lesa; když jsem byl moc hodný, svezl jsem se i na koni. S druhým strýcem jsem trávil hodiny v jeho truhlářské dílně. Tehdy jsem ještě nedovedl ocenit pracovitost a vynalézavost Valachů, ani jejich štedrost a pohostinnost. Na tu štedrost a pohostinnost jsem doplatil na valašské třídní svatbě v Přílukách,

kde jsem coby mladík koštoval vínko tak vehementně, že jsem si musel ulevit až v kadibudce nad hnojem.

Snad nejvíce mi utkvěly v paměti právě nefalšované vesnické tancovačky. V Praze jsme přišli o tu nádhru jít s partou pěšky do vedlejší vesnice, tam se dobře pobavit a vytancovat nejhezčí děvčata a nejlepší tanečnice v Československu a přílehlé Evropě... a pak ta cesta zpátky. To jsme v Praze neměli.

I tu krajinu, tak překrásnou a unikátní, nezničenou pokrokem, jsem považoval za normální. Historické dřevěné baráky, stodoly i sušárny na ovoce mně připadaly až moc staré. Jako by se tam čas zastavil.

Když jsem s rodiči a mladším bratrem v roce 1969 emigroval do Austrálie, nevěřil jsem, že se někdy budu moci do své rodné vlasti vrátit.

Čím je pro mne Valašsko, a že tam moje duše nějak doopravdy patří, jsem si teprve uvědomil při svém prvním návratu na Vánoce 1992. Když jsme po projetí Luhačovic odbočili do prudkého kopce na Petrůvku, začaly se mi vybavovat vzpomínky z mládí. Petrůvku jsem už projížděl se zarošenými očima. I přes ukrutný mráz jsem stál okénko, abych vychutnával krajinu všemi smysly. Tak tak jsem plný emocí dořídil do Slavičina, kde byla první zastávka u mého bratrance. A pak ta cesta do Vrbetic. Po cestě jsem ve své mysli viděl svého tátu, jak po kolena ve sněhu jde pěšky z Vrbetic do Slavičina do školy, u Bohuslavic jsem si vzpomínal na tancovačky. Když jsem se přibližoval k Vrbeticům, vrátil jsem se do dob, kdy jsme pásli husy. A pak to přišlo. Najednou jako na dlani ležely přede mnou Vrbetice. To už jsem brečel asi jako nyní, když to popisuji.

Od té doby jsem se na Valašsko vrátil již čtyřikrát, naposled se svým tátou v roce 2004. To již táta věděl, že je tu naposled. Ale i v jeho 84 letech, v pokročilém stádiu rakoviny, jsme si spolu vyšlapali na Radhošť, zašli i do kaple Cyrila a Metoděje. Sice to už nebylo, jako když mně byly tři roky a šlapali jsme na Radhošť s tátou a mamkou pěšky již z Rožnova.

Ale snad největší zážitek pro mne byl, když jsme v rodinném kruhu s tátou, bratrem, dvěma sestřenkami a sestřencovým manželem šli po vrcholku hor od Valašských Klobouk do tátoých Vrbetic. Taťka vzpomínal na své zážitky z mládí a s jiskrami v očích nám popisoval překrásnou krajinu a vesničky, které ležely pod námi. Nejdojemnější však bylo, když jsme došli ke studánce, jejíž voda zachránila celou tátovu rodinu. V době morové epidemie se již nemocné tátové mamince ve snu zjevila Panna Maria a nabáda-la ji, aby tam pro vodu poslala svoje syny. Ti doopravdy studánku našli a její voda nejen udržela při zdraví celou rodinu, ale i vyléčila moji babičku. Dnes u studánky stojí dřevěná modla, kterou tam táta přivezl z Austrálie. U studánky jsme si udělali ohýnek, na kterém jsme si opekli klobásky a zapili je slivovicí. Při pohledu na překrásné, dosud pokrokem nepoškozené údolí, kde Vlára protéká tátoými Vrbeticemi a mamky Vlachovicemi, jsem si uvědomil, jak hluboký vztah k Valašsku cítím.

A to i tady v Austrálii. Když manželé Boháčikovi přišli před šesti lety na myšlenku, že si tady v Adelaidě založíme Valašské knížectví, stali jsme se s tátou jeho zakládajícími členy. O naší činnosti jako konzul Valašského království v Austrálii posílám zprávy a fotografie do Rožnova. Mnohé z nich

si můžete najít na webové stránce www.valasskekrálovství.cz

Před chvílí jsem nevěděl o čem psát a nakonec jsem se asi moc rozpovídal. Tak končím, Váš Valašský Pražák z Austrálie a k tomu konzul Valašského království v Austrálii.

Austrálie, Adelaide, březen 2006

Karl J. Ruzicka

Karl J. RUZICKA, od r. 1949 Čechoameričan, který prožil své dětství a mládí ve Vsetíně

Můj vsetínský spolužák a přítel Jožka Macháček mi poslal vaši květnovou publikaci (2005/1). Tak si tady ve slunečné jižní Kalifornii čtu o Valašsku - a vzpomínám. Rodina Růžickova se stala Valachy v roce 1920. Můj strýc Cyril měl „Obchod s koloniálním zbožím“ na konci Smetanovy ulice ve Vsetíně, můj strýc Josef měl obchod se smíšeným zbožím ve Valašské Polance. Moje rodina přijela na Vsetín ze Švýcarska, kde jsem se v Bernu 31. července 1928 narodil, v roce 1932. Když můj otec začal provozovat kadeřnický salon a holičství naproti domu svého bratra Cyrila, toužila se jeho mysl ještě v cizině, kde předtím pracoval. Proto jej nazval „Salon Favorite“, pro Vsetín v té době název asi moc intelektuální. Bylo mi řečeno, že autobusová zastávka na křižovatce, kde Růžickovi podnikali, se nyní jmenuje „U Růžičků“ - tak naše rodina zanechala na Valašsku svoje jméno.

Čím je pro mne Valašsko? Moje mládí - obecná škola, gymnázium, první „láska“, řeka Bečva, chodit na hřiby, sbírat jahody, chodit po horách a lyžovat. Na to nyní už jen vzpomínám. Do Ameriky jsem přijel v roce 1949 a začal pracovat v mezinárodním obchodě (exportu). Cestoval jsem po celém světě. V roce 1968 jsem se stal generálním ředitelem Western International a v roce 1982 majitelem a prezidentem společnosti Pacific Exports. Do důchodu jsem odešel v r. 2004. Od roku 1964 žiji v malém městě, které se jmenuje San Dimas v jižní Kalifornii. Moje dřívější bydliště byla ve státech Ohio, New York a Illinois.

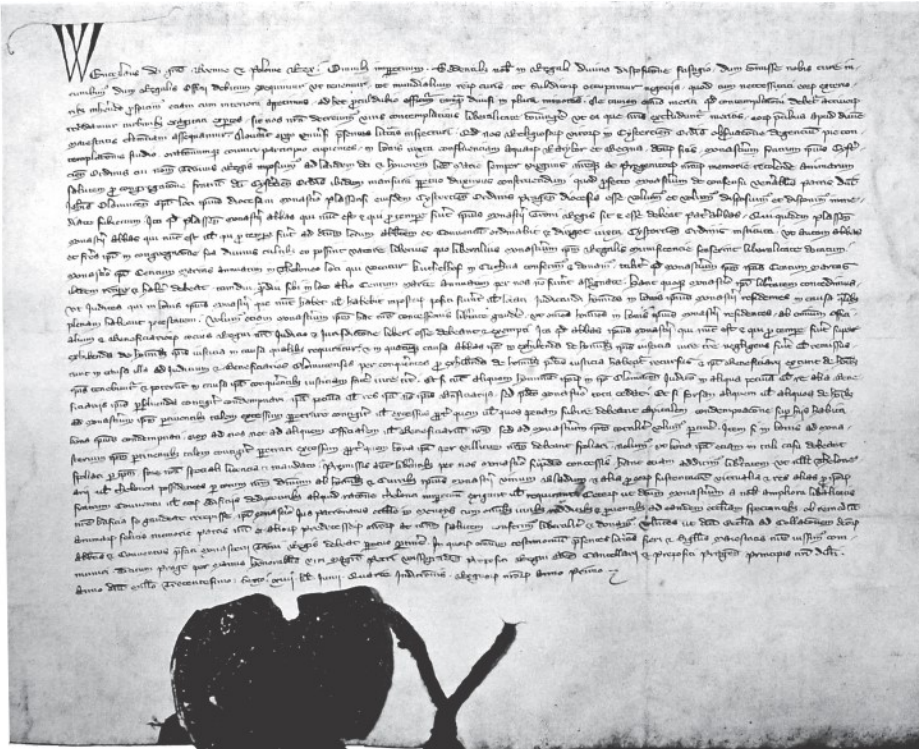
V roce 1997 jsem přijel na Vsetín na oslavu výročí padesáti let od naší maturity. Jak dobré bylo vidět staré spolužáky a navštívit hrob mého tatínka! Části Vsetína jsem ani nepoznal – nacházel jsem tam mnoho změn.

Tak „Po valassky od země, kdo ty kozy zažene? A já by je bol zahnal, ale som sa vlka bál.“

S mnoha pozdravy ze slunečné jižní Kalifornie (i když bych si přál ovláet se na valašském sněhu!)

USA, Kalifornie, San Dimas,
27. 1. 2006

Karl J. Ruzicka

Zakládací listina kláštera Thronus regis z roku 1306

Fotodokumentace archiv autora

Monasterium, cui nomen Thronus regis

Pokus o založení cisterciáckého kláštera v údolí Ratibořky v roce 1306

Dalibor Janiš

Přesně před sedmi sty lety, v jarních měsících roku 1306, se v údolí říčky Ratibořky patrně pohybovalo několik sedě oděných mnichů náležejících k cisterciáckému řádu. Hledali vhodné místo pro založení nového kláštera. Podle zvyklostí cisterciáků měly být nové řádové domy zakládány v odlehlých údolích, poblíž vhodných vodních toků, které byly nezbytné pro běžný život v klášteře a které byly také využívány v klášterním hospodářství pro provoz mlýnů, hamrů a pil. Údolí Ratibořky v blízkosti jejího soutoku s Bečvou snad těmto požadavkům vyhovovalo.

Přítomnost cisterciáků na východním, dosud málo osídleném pomezí Moravy ale nebyla výjimečná. Na počátku šedesátých let 13. století totiž založil cisterciácký klášter v nedalekých Vizovicích významný moravský velmož Smil ze Střilek, purkrabí královského hradu Brumova, společně se svojí manželkou Bohuvlastou. Bývalo zvykem, že zakladatel vybavil svoji fundaci hmotně a požádal některý z cisterciáckých řádových domů o její obsazení. Mateřský klášter pak vyslal několik mnichů (podle řádových zvyklostí jich mělo být dvanáct), kteří tvořili základ budoucího konventu.

Mezi jednotlivými kláštery tak vznikaly filiační vazby tvořící jakýsi rodokmen, který sahál až k prvnímu cisterciáckému klášteru v burgundském Cîteaux (latinsky zvaném Cistercium). Smil ze Střilek svoji žádost směřoval k nejbližšímu cisterciáckému klášteru Velehrad, který také převzal statky určené k zajištění budoucího kláštera. Soupis těchto majetků známe pouze z falza zakládací listiny vizovického kláštera, které vzniklo podle dnes nedochovaného originálu až ve druhé polovině 14. století. Z velehradského kláštera odešla část mnichů do Vizovic v roce 1261. Nový klášter zvaný *Rosa Mariae* či *Smilheim* získal patrně ještě další statky po smrti svého zakladatele, který zemřel v polovině sedmdesátých let 13. století bez potomků.

Zatímco o okolnostech vzniku vizovického kláštera jsme díky dochovaným písemným pramenům poměrně dobře informováni, o vzniku kláštera v údolí Ratibořky vypovídá jen jediný dokument, kterým je v originále zachovaná zakládací listina z 19. května 1306. Vydavatelem listiny a zakladatelem nového kláštera nazvaného vznešeně *Thronus regis* (Královův trůn) byl

český a polský král Václav III. Tímto aktem vědomě navazoval na fundátorskou činnost svého otce krále Václava II., zakladatele cisterciáckého kláštera na Zbraslavi zvaného *Aula Regia* (Královská síň). Fundace patrně souvisela také s určitou vnitřní konverzí, kterou mladý panovník prošel. Podle svědectví Zbraslavské kroniky se místo vládařských povinností věnoval spíše radovánkám s mladými šlechtici, kteří využívali královu přízeň k vlastním obohacením. Plánované válečné tažení k uhájení polské koruny a s tím spojené náklady se však šlechtě příliš nezamlouvaly. Král Václav své postoje poněkud přehodnotil a začal se opírat o staronové královské rádce – opaty cisterciáckých klášterů, z nichž významnou roli hráli zbraslavský Konrád a sedlecký Heidenreich. Podporu hledal také u bohatých pražských patricijů. Důvodem nebylo jen zklamání z postojů šlechty, ale i fakt, že kláštery a města pomohly zlepšit žalostný stav královské pokladny.

Právě cisterciáckí opati stáli nepochybně za královým rozhodnutím založit nový klášter s tím, že formální základ celé fundace – vydání zakládací listiny – byl realizován ještě před Václavovou válečnou výpravou do Polska. Tato listina vydaná 19. května v Praze svými formulacemi vycházela z obdobného dokumentu Václava II. z května 1304 pro zbraslavský klášter. Klášter *Thronus regis* byl založen se souhlasem olomouckého biskupa Jana a byl podřízen cisterciáckému klášteru v Plasech, který měl také zajistit vyslání nového konventu. Obvěnění nového kláštera bylo ale ve srovnání se zbraslavskou fundací nevelké – šlo o roční důchod 100 hřiven stříbra, který měl plynout z mýta vybíraného v místě zvaném *Kuthelhof* (tj. jatky) v Kutné Hoře. Klášter obdržel také patronátní právo kostela v Měnině s příslušnými právy a příjmy. Dále na svých statcích získal plnou soudní pravomoc, kterou měli vykonávat jednotliví (vesničtí) rychtáři. Ze zbraslavské předlohy listina také převzala ještě další tzv. imunitní ustanovení, která vyjímala klášterní poddané z jurisdikce zeměpanských úředníků a podřizovala je vrchní soudní pravomoci opata.

Hmotné zajištění kláštera bylo tedy nevelké a rozhodně z něj nebylo možné zabezpečit celou fundaci. V tomto směru lze listinu považovat za předběžný zakladatelský akt a poskytnuté prostředky měly pokrýt pouze přípravu celé akce. Obvěnění dalšími statky mělo být pravděpodobně dořešeno až po králově návratu z válečné výpravy. S otázkou statků úzce souvisí také určení polohy nového

Cisterciák oděný v bílém (šedém) hábitu s černým svrchním škapulířem s kapucí (vyobrazení ze 13. století)

Mniši klučící les (vyobrazení z počátku 12. století)

kláštera – ten měl být založen *in bonis iuxta confluentiam aquarum Ratybor et Beczna*, tedy na statcích (či půdě) při soutoku vodních toků Ratibořky a Bečvy. Určení tohoto místa vzešlo nepochybně z jednání mezi panovníkem a cisterciáky, kteří měli fundaci v tomto směru nepochybně alespoň částečně promyšlenou a krajinu v povodí Vsetínské Bečvy znali. Nesmíme totiž zapomínat na přítomnost vizovických cisterciáků, kteří patrně svým spolubratřím z Plas poskytli důležité informace (navíc vizovický klášter byl přes Velehrad filií kláštera v Plasech).

Další otázka, která se v souvislosti s polohou kláštera a jeho statků objevuje, se týká vlastnictví předmětného území ležícího při zmiňovaném soutoku. Území kolem Vsetínské Bečvy vstupuje do dějin zaznamenaných písemnými prameny až v samotném závěru 13. století. Prvním důležitým dokumentem je listina Protivy z Doubravice z roku 1297, ze které vyplývá, že tento šlechtic před určitým časem koupil za svědectví několika jmenovaných šlechticů půdu ležící na obou březích řeky Bečvy a nyní ji se souhlasem krále Václava II. částečně prodal a částečně daroval templářskému řádu zastoupenému Ekkem, mistrem templářů pro Čechy a Moravu. Bližší popis statků chybí a zdá se, že šlo o území, které bylo zatím jen velmi málo osídlené. Na údaje této listiny pak přímo navazuje listina z roku 1308, ve které moravský velmož Vok z Kravař vyznává, že přijal pro sebe a své dědice od zmiňovaného zemského komtura Ekka do emfyteutického pronájmu na dobu třiceti jedna let městečko Vsetín (*Setteinz*) s hradem Friendsberkem (*Vreuntenpergk*) a příslušejícími statky. Templáři si na pronájemném území ponechali patronátní právo ke stávajícím i v budoucnu postaveným kostelům (výslovně je zmíněn pouze kostel ve Vsetíně, ke kterému náležel

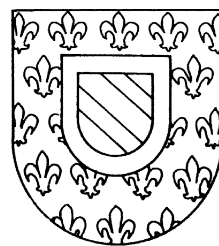
mlýn). Ve své přímé správě si templáři ponechali údolí říčky Rokytenky až k jejímu ústí do Bečvy. Zde patrně v této době vznikly vsi Lhota, Liptál a Rokytnice. Listina dále obsahuje řadu poměrně podrobných ustanovení, která se týkají dalšího osídlování předmětného území a podmínek při zakládání nových vesnic, měst a hradů. Proces zahájený proti templářům ve Francii v roce 1307 však skončil o pět let později zrušením řádu a podle papežova rozhodnutí měl jeho majetek připadnout johanitům. V johanitském archivu se sice dodnes dochovaly citované listiny, statky v Pobečví však pro sebe ve skutečnosti udrželi Kravařové.

Rozsah území náležejícího templářům není úplně jasný. V listině Protivy z Doubravice se sice zmiňuje půda ležící na obou březích (Vsetínské) Bečvy, tento údaj se však týkal jen úseku jejího toku v blízkosti Vsetína. Jižní část templářských statků sousedila patrně s državami vizovického kláštera, který dokonce v šedesátých letech 14. století neúspěšně vznesl na zmiňované vsi ležící v údolí Rokytenky nárok. Severní část državy patrně sahala až k toku říčky Bystřičky. Ta se připomíná patrně v roce 1297 pod zkomoleným názvem *Bobirs*, kdy společně s řekou Bečvou tvořily jižní a západní hranici majetků olomouckého biskupství – konkrétně šlo o území, na kterém byla biskupským leníkem Mikulášem z Šaumburka založena ves *Brunnow*, dnešní Brňov ležící jižně od Valašského Meziříčí. Pokud majetky templářů sahaly až k toku Bystřičky (stejně jako hranice pozdějšího vsetínského panství), je možné, že zmiňovaný hrad Friendsberk můžeme ztotožnit se zaniklým hradem (?) situovaným na výrazném vrcholu kopce Klenov, tyčícím se nad dnešní přehradní nádrží Bystřička (tuto interpretaci potvrzují i archeologická zjištění). Na východě nebyly statky templářů patrně nijak vymezeny, protože se dotýkaly dosud neosídleného pohraničního hvozdu. Složitější je otázka západní hranice, kterou velmi pravděpodobně tvořil tok Bečvy.

Území na levém břehu Vsetínské Bečvy kolem Pržna tvořilo nevelký samostatný statek náležející místním vladykům – první z nich, Těšold z Pržna, se poprvé připomíná v roce 1372. Teprve ve druhé polovině 15. století byl tento statek připojen ke vsetínskému panství, ke kterému na počátku 16. století výslovně náleželo také široké údolí Ratibořky s Hošťálkovou, Ratiboří, Kateřinicemi a zaniklými vesnicemi Dvorce a Ščrbkov. Kdy se toto území stalo součástí vsetínského panství není úplně jasné, patrně se tak stalo již ve 14. století. Předtím ale zřejmě náleželo mezi královské statky – lze si jen stěží představit, že by král zakládal klášter na šlechtické půdě. Údolí Ratibořky patrně navazovalo na zeměpanskou doménu zahrnující území jižní části Hostýnských vrchů, které podléhalo pod správu královského hradu Lukova, založeného již v první čtvrtině 13. století. Lukovským purkrabím byl ve zmiňované době velmi pravděpodobně Zdislav ze Sternberka, který však (neznámo kdy) získal hrad s příslušnými statky do zástavní držby (což by svým způsobem také komplikovalo fundaci kláštera).

Údolí Ratibořky bylo na počátku 14. století pravděpodobně neosídlené anebo osídlené jen nevýrazně, což se projevilo absencí jakýchkoliv zmínek o zde ležících statcích (vesnicích) v zakládací listině kláštera *Thronus regis*. Kolonizace a vzdělávání dosud neosídlené půdy ostatně patřily mezi hlavní poslání cisterciáckého řádu. Re-

gule cisterciáků zdůrazňovala apoštolskou chudobu a odloučení klášterního života od okolního světa. Cisterciáci kladli velký důraz na manuální práci, jejíž výsledky měly soběstačně pokrýt veškeré jejich potřeby. Základem jejich přísného života byla řehole sv. Benedikta doplněná o některé nové prvky. Benediktovo heslo *Ora et labora* (Modli se a pracuj) přijali cisterciáci za svoji devizu. Vedle mnichů, jejichž pracovní potenciál byl s ohledem na duchovní povinnosti zabírající velkou část dne nedostačující, se v řádovém společenství cisterciáků uplatnili také laičtí bratři (konvrši), kteří byli osvobozeni od chórových povinností, a jejich hlavním úkolem byla práce v rámci klášterního hospodářství na polích, vinicích, loukách či v mlýnech a v neposlední řadě také řemeslná výroba pro potřeby kláštera. Jak by asi vypadalo působení cisterciáků v povodí Bečvy, nevíme. Patrně by se ale potýkali se stejnými obtížemi, jakým byli opakovaně vystaveni cisterciáci ve Vizovicích. Tato otázka je ovšem pouze hypotetická. Dne 4. srpna 1306, necelé tři měsíce po vyhotovení zakládací listiny, byl v děkanském domě na olomouckém hradě Václav III. zákeřně zavražděn a v dramatické době po králově smrti cisterciáci ztratili možnost dovést fundaci do zdárného konce. Dochované písemné prameny ale o dalších podrobnostech mlčí...

Cistercium Mater nostra

Znak a heslo cisterciáckého řádu

LITERATURA

- Borovský, Tomáš: Kláštery, panovníci a zakladatelé na středověké Moravě. Brno 2005.
- Doucha, František – Kolářik, Jan – Novák, Konstantin – Pavlík, Richard: Okres vsetínský. Obraz přírodní, kulturní a hospodářský. Vsetín 1938–1941.
- Foltýn, Dušan a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005.
- Houšková, Daniela (red.): Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Praha 1994.
- Charvátová, Kateřina: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. 1. Fundace 12. století. Praha 1998; 2. Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha 2002.
- Charvátová, Kateřina (red.): 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.–29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze. Praha 2000.
- Jan, Libor: Templáři v Čejkovicích. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 47, 2000, s. 47–69.
- Janiš, Dalibor – Kohoutek, Jiří: Hrad a jejich úloha ve struktuře osídlení horního Pobečví. In: Archaeologia historica 27, 2002, s. 179–195.
- Janiš, Dalibor – Kohoutek, Jiří: Středověké osídlení. In: Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Valašské Meziříčí – Brno – Vsetín 2002, s. 131–145.
- Pojsl, Miloslav: Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera. Brno 1990.
- Šebánek, Jindřich: Tři nejstarší doklady o Vsetíně. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 8, 1961, s. 77–93 [jedice citovaných listin na s. 88–93].
- Šebánek, Jindřich: Vizovická listina Smila ze Střílek z r. 1261 jako historický pramen především k otázce osídlení na Valašsku. In: Valašsko 8, 1959–61, s. 29–39.

Salaš na Novém Hrozenkově, 1925

Foto K. Puszkailer

Valašské právo

Jaroslav Štika

V rozlehlé oblasti Karpat, na území sedmi států, jsme se v minulosti mohli setkat s tzv. valašským právem, které bylo výraznou obdobou všeobecně rozšířeného práva německého. Vymezovalo postavení, povinnosti a práva horalů, především těch, kteří salašnickým způsobem chovali ovce a kozy.

V Karpatech je nazývali Valaši, na Balkáně Vlaši; odtud pojmenování tohoto práva. Jeho výkonnými orgány se stali především valašští vojvodové, spravující valašské záležitosti na mnohdy rozsáhlém horském území. Spolu s valašskými kolonisty se v čase od 13. do 16. století rozšířilo z Rumunska až na východní Moravu.

Prioritní postavení mezi pracemi o této tematice si ještě po devadesáti letech stále udržuje dílo Karla Kadlece z roku 1916 „Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských“. O východní Moravě, zejména o valašských vojvoděch ještě před ním psali Vincenc Prasek (Frýdecko) a Josef Válek (Vsacko a Rožnovsko), o západních Karpatech v roce 1959 Josef Mačůrek.

Jen o původu valašského práva není doposud zcela jasno. Mnohé z jeho forem nalezneme na Balkáně - v Srbsku, v Chorvatsku a v Bulharsku, a to zejména na území Vlachů. Představeným obce („katunu“) tam byl „knez“, osoba s mnohem většími pravomocemi než náš rychtář nebo fojt, celou oblast s mnoha „katuny“ spravoval vojvoda. V dějinách Rumunska patří vojvodům velmi významné místo. Podléhaly jim velké distrikty o mnoha desítkách obcí, za pomoci jejich „knezů“ vybírali daně a jiné poplatky, zejména padesátek z ovcí. Jen část odváděli uherskému králi, kterému přímo podléhali, část poplatků zůstala jim a „knezům“. Nejmocnější z vojvodů Bogdan se proti králi dokonce vzbouřil a v polovině 14. století založil knížectví Moldávie, první státní útvar na území dnešního Rumunska.

První valašští kolonisté přišli na Moravu z prostředí, ve kterém se prakticky obeznámili s valašským právem a jeho institucemi. Valašské právo upravovalo jejich vztah: a) k najímateli pastvin, tj.

k vrchnosti, b) k Vlachům a vrchnosti ze sousedních panství, c) na počátku i k domácímu rolnickému obyvatelstvu, do jehož kraje přišli, d) ke státu a k jeho institucím, e) významným způsobem se podílelo na pořádkách mezi Valachy toho kterého panství, včetně vymezení pravomoci soudní a trestní.

Opírali se o něj při jednání s vrchností. Nelze vyloučit, že vrchnost byla s ním obeznámena už při jejich příchodu, neboť dění na sousedních slovenských panstvích sledovala a s pány slovenskými se stýkala. Poskytnutí jistých výsad a určité tolerance nevyplývaly pouze z hospodářského přínosu Vlachů, ale taktéž z jejich významného podílu při osídlování dosud nevyužitých horských oblastí. Proto byli též dočasně osvobozeni od roboty.

Už jen při letmém srovnání náplně valašského práva na Moravě a ve Slezsku na jedné straně a ve slovenské, polské a ukrajinské části Karpat na straně druhé nám nemůže uniknout zásadní rozdíl. Na Moravě a ve Slezsku nebyly zakládány osady na valašském právu a nebyly na ně převáděny podhorské obce založené ještě před příchodem Vlachů, jak tomu bylo u východních sousedů. Důvodů pro neexistenci valašských osad na Moravě bylo více a těžko rozhodnout, které byly významnější:

1) Není známo, že by východomoravská vrchnost z vlastní iniciativy organizovala příchod Valachů, jak to můžeme doložit např. ze středního Slovenska. Přišli sem z vlastního rozhodnutí, z existenčního zájmu o nové pastviny a v očekávání výhod. Až poté projednali pronájem pastvy a další podmínky s vrchností (Hukvaldy), nebo vše dohodli ještě před příchodem na Moravu (Vsetín, Rožnov).

2) Na moravské Valachy se nevztahovala privilegia krále Matyáše z roku 1482 určená Vlachům v Uhrách, která usměřňovala a sjednocovala pravidla o zakládání valašských osad.

3) Hospodářský význam Valachů na Moravě byl menší než na Oravě a v jiných slovenských salašnických střediscích. Menší byl i rozsah území, na kterém by mohly být zakládány valašské osady.

4) K valašské kolonizaci na Moravě došlo přece jen později než na Slovensku. Zakládání nových horských osad v 16. a zejména v 17. století bylo spojeno spíše s pasekářskou kolonizací, která se ostatně v té době výrazně prosadila i na Slovensku.

Přes to všechno valašské právo i úřad valašského vojvody sehrály v životě horalů na východní Moravě a ve Slezsku důležitou roli. Bylo respektováno více než na některých dominiích slovenských a udrželo se nejdéle z celých Karpat.

Obsah a význam tohoto práva se během 16. až 18. století - podobně jako i jinde v Karpatech - změnil. Od počátků, kdy hájilo především zájmy Valachů - kolonistů, poté Valachů - chovatelů valašského dobytka, až po plné podřízení zájmům vrchnosti asi od poloviny jeho působení.

Na Moravě se nemůžeme opřít o písemný záznam valašského práva; asi ani nikdy sepsáno nebylo. Poznáváme jej především z dokladů o jednání vrchnosti s Valachy. Podle valašského práva byl volen valašský vojvoda a valašský soud, konaly se „valašské hromady“, zajímal se cizí dobytek, trestali provinilí pastevcí, odváděly dohodnuté dávky apod.

Nejméně toho víme o valašském právu v počátcích valašské kolonizace. Lze předpokládat, že v této etapě bylo spravováno samými Valachy pomocí volených orgánů. Při jednání s vrchností se pravděpodobně uplatňovalo při jednání o pronájmu pastvy, při dohodě o výši a výběru dávek apod., jak to nově přišedší Valaši znali ze slovenské strany.

O valašském vojvodovi se dovídáme později. Mohlo by se z toho usuzovat, že vojvodou ještě nebylo, my se však kloníme k názoru, že šlo o interní záležitost Vlachů, o které chybí písemný záznam.

Spiše jen jako námět k dohadům lze považovat sdělení v Pamětech Mikoláše z Heslova (1, 165), že „... nějaký urostlý člověk, jsa v Praze, pravil se býti vojvodou valašským, jmenujice se Petrem. Jest z poručení císařského jat a dán na hrad pražský do vězení, avšak zase potom propuštěn.“

Na panství hukvaldském se s údajem o vojvodovi setkáme v urbáři z roku 1581. Tam ke jménu Jiříka Krpce bylo později připsáno „Starý vojvoda“. Držel pět čtvrtí rolí a ještě „kus za rolí“ a navíc čtyři lány „výše cesty u zašenskéj v horách na Čeladné ... po potok černý“. V Kozlovicích patřil k těm nejzámožnějším. Podobně však bylo uvedeno u sousedního jména „Jan Krpec starý woywoda“, což odpovídalo skutečnosti (Ulčák, 1964, 10-11). Jan zastával úřad vojvody ještě

před Jiříkem. V listině z roku 1577 o odkupu čtyř sedláků byl Jan zván fojtem a na její zadní straně najdeme poznámku „Woywodess oder Richterss“. Jan Krpec byl ustanoven fojtem už v roce 1567 (Kadlec, 1916, 419; Majerová, 1963, 65). Svobodník Krpec na základě „... nadání od Jeho Milosti pána biskupa Stanislava“ neodvážel nic z rolí a nechodil ani na robotu.

V roce 1583 zaslal olomoucký biskup připsal na Hukvaldy ve věci nákupu ovcí a koz pro biskupský dvůr. „Když vojvoda valaský se z Polska s cápy ... domů navrátí“, mělo se od něj získat 200 kusů (Ulčák, 1935, 21). Je velmi pravděpodobné, že tímto vojvodou byl Jiřík Krpec.

I tak útržkovité zmínky nám dovolují vyslovit jisté závěry. Hukvaldský vojvoda patřil k zámožným usedlíkům a těšil se přízni vrchnosti. Těžko však soudit, zda jeho zvolení brala pouze na vědomí nebo jej v úřadě potvrdila. Leccos však napovídá biskupovo privilegium.

Na rožnovském panství jsou první zprávy o valašském vojvodovi svázány se jménem Hrkodaj, též Hekodej, Hrkodaj apod. Bylo jich tohoto jména více a někdy nelze určit, zda šlo o totožnou osobu. „Vajdou“ je zván Jan Hrkodaj z Tylovic už v roce 1557 (Kramoliš, Kroniky, 73; Macůrek, 1959, 118): „Léta Páně 1557 stal se kup a prodej mezi těmito dvěma osobami: mezi Jankem Hrkodajem z Tylovic a Petříkem z předhradí“ (dále v textu zván „z podhradí“). Poté je jmenován v hraničních sporech mezi Rožnovem a Vsetínem po osamostatnění obou panství, kdy rožnovští a vsetínští Valaši si navzájem zajímali dobytek. Roku 1567 prý Jan Hrkodaj a Jíra Šišma z Vigantic zajali Vsetinským 32 kusy „dobytky valaského“ (Macůrek, 1959, 93). 3. ledna 1568 píše Jan Nekeš ml., pán vsetinský, Bernartu z Žerotína na Meziříčí nad Bečvou: „Ráčíte mi psáti, že jest Va-sti nějakéj Hekodej, vajvoda poddaný Va-sti zprávu dal, žeby měli hovězščí poddaní moji, totiž Kunda i s jinejma, v gruntech Va-sti dobytek valaský i kravský pástí“ (Turek, 1943, 183). Po dalších dvou rocích je též „Jan Hrkoděj, vejvoda valaský

ze vsi Vygantic“ pohnán jednak za přepadení gruntu, jednak za nápomoc Andryšovi Tobolovi z Klimkovic (!) při sběhnutí z práva purkrechtního. Zdá se však, že ze všech protiventství vyšel bez větší újmy. O svém původu vypověděl sám Hrkodaj při výslechu o hranici moravsko-slovenské z roku 1590. Vzpomenul, že slyšel „...ještě pod panem Podmanickým v Belišti (nepochybně v Brvníšti) bydlíce od starých lidí, že Javomíky hranice jsou“ (Macůrek, 1959, 118, 358).

Podle všeho byl osobou zámožnou. Doposud neumíme rozpoznat, zda je totožný s Hrkodajem zapsaným v gruntovních registrech Rožnova: „L. P. 1572 za purkmistra Štefka a poctivé rady jeho, totiž Petra od hradu, prodal Mikulěnka grunt Hrkodajovi za sto zlatých. - Roku 1583 doplatil kupní cenu. - Na to si postavili pivo svědomé za purkmistra Jury Kováře a konšela Jana Janáčka. Stalo se na fojství Rožnovském, L. P. 1586“ (Kramoliš, 1929-30, 74). Nemůžeme však vyloučit, že se tímto gruntovníkem stal Hrkodajův syn Jakub (Papica, 1909, 17). Gruntovník Hrkodaj sídlící pod rožnovským hradem byl v letech 1579 až 1587 nejméně pětkrát zvolen za purkmistra. Roku 1600 je uveden na svatební smlouvě z Vidče jako svědek (Majerová, 1963, 66, 71). Roku 1608 byl pozůstalý grunt (pravděpodobně vigantický grunt) po Jakubu Hrkodajovi, zvaném Kubka, prodán Jiříkovi Kubkovi, zřejmě jeho synovi. K roku 1615 je vzpomenut ještě jeho bratr Martin Kubka (Papica, 1909, 194). V roce 1613 Jiřík Kubka („Jurka Jakubcův“) zemřel.

Soupis „horního statku“ po zemřelém Jurkovi Jakubcovi ve Viganticích, zřejmě tedy na statku Hrkodajů (Papica, 1909, 194), prováděl vojvoda Matěj. (Byl Matěj strýc Jurkův?) Již v roce 1601 najdeme jeho jméno a podpis „Matěj vejvoda“ na trhové smlouvě o koupi fojství ve Mšćenovicích (Domluvil, 1900, 92). Po Matějovi zaujmul úřad vojvody jeho syn Jan a po něm roku 1618 Martin (Macůrek, 1959, 118). (Byl snad totožný s Martinem Kubkou?) Toho roku se ve Viganticích prodával grunt Martinu Vojvodovi, grunt, který získal po „... neb Vojevodovi starém otci svém“ (Majerová, 1963, 69). Poté, v třicátých letech, slyšíme už o vojvodovi Adamovi Stoklasovi z Vigantic.

Ani z tohoto údobí nechybí doklady o „věrolomnosti“ Hrkodajova rodu. Roku 1608 rožnovská vrchnost zabrala podíl Václava Hrkodajova, který třikrát sběhl z panství a byl proto utracen (?) (Papica, 1909, 376).

Jakkoli se Hrkodajové z Rožnovska vytrahli, nebo spíše přijali jiná jména, v paměti lidu se uchovávali velmi dlouho v pověstech. Jednu zaznamenal v polovině 19. století potomek vojvodů Kramolišů lidový písmák J. L. O. Kramoliš a předal jí B. M. Kuldovi. „Hrkodajovy košáry bývaly za starých časů na Rádhosti na stráni od Černé hory“, píše se tam (Kulda, 1854, 51).

O postavení a působení vojvodů Hrkodajů něco víme a něco můžeme předpokládat. Pocházeli ze Slovenska a přišli na Moravu jako zámožní lidé, kteří si záhy koupili ve Viganticích a v Rožnově usedlosti. Jejich majetek zřejmě spočíval především ve stáde dobytek. Zmínka o Hrkodajových košárech nám dovoluje vyslovit předpoklad, že svá stáda pásli na Černé hoře u Radhoště. Za vojvodu byli zvoleni pro svou zámožnost a asi také pro znalost salašnického hospodaření. O vážnosti rodiny svědčí též úřad purkmistra. O jejich vztahu k vrchnosti mnoho nevíme. Ve dvou případech však víme o jejich činech, z hlediska vrchnosti svévolných.

O vojvoděch na vsetinském panství se dovídáme teprve k roku 1600. Sídlili v nejvýchodnější položené rozlehlé obci Hovězí. Ale už o čtyři roky dříve je na panství evidován vojvoda Hrbáč, bohužel však bez udání místa pobytu (Macůrek, 1959, 118).

Mimo Těšínsko, Frýdecko, Hukvaldy, Rožnovsko a Vsetínsko se s úřadem valašského vojvody nesetkáváme. To platí i o krajích, do kterých Valaši pronikli jen v nevýznamném počtu, nebo o oblastech, v kterých domácí lid přejal pouze valašský způsob hospodaření, jak tomu bylo na panstvích světlavském, uherskobrodském, strážnickém, vizovickém, bystřickém, kelečském i na jiných. O vojvodovi na panství brumovském najdeme pouze neprůkaznou zmínku ve stížnosti usedlíků ze Senice, Francovy Lhoty, Střelné a Študlova z roku 1617 na poddané a úředníky z panství lednického: „Nyní pak ješče naposledy Vít vajvoda a Jan Gajdošův z Horního Litče jdouce sobě pro chléb kúpiti do Pruského na gruntech vršateckých, když domův z chlebem šli, ouředník lednický je vzítí a je do vězení dáti poručil“ (Macůrek, 1956, Valašsko, 81).

O pozici valašského práva v jeho první etapě svědčí často pouhé náznaky. V první polovině 16. století chybí i ty, o vojvodovi se neuchovaly žádné zprávy. O jeho volbě samotnými Valachy lze soudit z faktu, že i v druhé polovině 16. století, kdy je jeho existence bezpečně doložena, není veden mezi zaměstnanci vrchnosti, že jí neskládal účty. Byl volený na valašské hromadě, které se nezúčastnil zástupce vrchnosti. Proto jsou o něm zprávy jen nahodilé. Patřil k těm zámožným, někdy zastával i jiný úřad. Na Rožnovsku pocházel z předslenců ze Slovenska a patřil spíše k občánům nepoddajným a nepokojným.

Setkáváme se s nimi i mimo jemu svěřené území. Ten hukvaldský kupuje a přihání dobytek z Polska, ten rožnovský pomáhá k útěku poddanému z místa vzdáleného nejméně 50 km od Rožnova, což svědčí o jejich jisté nezávislosti a volnosti. Na druhé straně už jen vlastnictví pozemků jej podřizovalo pravomoci vrchnosti. Nadala jej výsadami (Hukvaldy). Již na počátku 17. století je vojvoda znamenán jako úřední osoba rovná fojtům. Můžeme jen předpokládat, že zprvu vrchnost jeho zvolení pouze respektovala, později, snad už koncem 16. století, tuto volbu potvrzovala. O vlivu vrchnosti by mohla svědčit dědičnost tohoto úřadu, svěřené privilegované rodu (Hukvaldy). Ukazuje to též na výraznou sociální diferenciaci Valachů.

Do postavení Valachů a valašského práva neblaze zasáhla třicetiletá válka. Císaři a jemu oddané vrchnosti zůstali věrni jen Valaši na panství hukvaldském. Vsetínští a rožnovští Valaši se hráli v protihabsburském odboji významnou roli a byli za to tvrdě trestáni, včetně neuznání tradičních práv a privilegií.

K zásadní proměně v postavení vojvody a následně i v charakteru valašského práva docházelo kolem poloviny 17. století, v některých záležitostech již dříve. Stalo se tak souběžně s proměnou postavení Valachů. Znevlnění poddaných zasáhlo i je a ve svých důsledcích - po odnětí většiny výsad - jejich odlišnosti od ostatních poddaných výrazně ubylo. Měnilo se i složení valašského kolektivu. Příliv přesídlenců ze Slovenska a Slezska znalých salašnických ustával, a tak název Valaši patřil především všem usedlíkům, kteří svoje ovce chovali na horských salaších.

Seb. Mansfeld: Zálesák od Vsetína a Brumova, 1786

O proměně vztahu vojvody k vrchnosti se nejvíce dovíme z korespondence mezi ním a Valachy na jedné straně a hukvaldským úřadem a olomouckým biskupstvím na straně druhé. Tyto písemnosti obsahují navíc řadu dokladů o životě valašských horalů. S tak konkrétními doklady o proměně postavení valašského vojvody se setkáme nikde jinde v Karpatech.

Ke konci dvacátých let 17. století přešel vojvodský úřad z Krpců na Jeru Žáčka, taktéž usedlého hospodáře kozlovského. Ale již v roce 1637 najdeme v gruntovníci Frenštátu zmínku o dluhu „Jiříka starého vejvody“. O rok později píše hukvaldský hejtman Martin Warkotsch ve věci zakládání lesních požárů při pasekách čeladenských a frýdlantských, že „...starého vejvody synek vedouc koně do hor nemohl jich skrzeva zalomiska provést“ (Macůrek, 1959, 384-385). (Těžko říci, zda šlo o lesní požár nebo o vypalování lesa pro získání nové půdy při pasece.) V tom čase se už úřad vojvody navrátil Krpcům. Starý vojvoda však ještě nějaký čas byl respektován. „Na to jsem se starého i nového nynějšího vejvody horlivě vptával,“ zaznamenal si 2. srpna 1639 hukvaldský hejtman. Ale už o měsíc dříve jej navštívil nový „vejvoda kozlovský spolu s Valachy a poddanými J. V. O.“. K roku 1640 už známe jeho jméno - Matěj Krpec. O rok později se v domě vojvodově v Kozlovicích při valašské hromadě mezi jiným projednával i spor frýdlantského fojta se sousedem Šprochem, který mu stále vyhrožoval (Hurt, rkp., 64). K roku 1645 olomoucký biskup potvrzuje „nad Valachy nařízenému vojvodovi našemu Matějovi Krpcovi z Kozlovic“ dva svobodné lány, které jeho předku Jiřímu daroval v 16. století biskup Stanislav Pavlovský (Macůrek, 1959, 385).

Není snadné rozhodnout, zda formulace „nad Valachy nařízenému vojvodovi našemu“ svědčí o přeměně voleného představitele Valachů na zaměstnance vrchnostenské správy. Následně události tomu nasvědčují. Nelze nevidět souvislost s nastolováním nevolnictví i s „valašskou vojnou“, kdy se Valaši - povětšinou proti vůli vrchnosti - se zbrani v ruce postavili na stranu protihabsburské koalice. Hukvaldští Valaši se však

k povstání nepřipojili, naopak, z „věrných Valachů“ byly ustaveny strážní oddíly chránící panství před vzbuřenci. Svoji oddanost vrchnosti a panovníkovi Krpec často okázale zdůrazňoval. Věrný zůstal, jak sám připomíná, „...za švédských a přešle i mansfeldských vojen, za Uhrův s Valachy“ i jindy (Macůrek, 1959, 445).

Zdá se, že v prvních letech Matějova vojvodství ke svárům s Valachy nepřicházelo. Už 2. července 1639 navštívil Matěj spolu s Valachy hejtmana, aby projednali odvod valašské daně, neboť k tomu „...každoročně tímto časem od starodávna“ dochází. První doklad o rozepři s Valachy je doložen až z roku 1651, tedy po dvanácti letech služby. To již byl jejich vztah zle vyhocen. Toho roku o Vánocích píše Matěj list oberregentu olomouckého biskupství a komandantu pevnosti hukvaldské Janu Mikulášovi Reiterovi z Hornberku. Ohražuje se proti stížnosti Valachů, kteří jej viní z podvodů, a sám si na ně stěžuje. Ti se prý mimo jeho vůli 8. prosince 1651 sešli na valašské hromadě v Čeladné ve „světnici“ jednoho Valacha a ne kde obyčej „u vojvody jest“. Tam se na Matěje obořili a obvinili jej, že „...špehuje jejich dobytky“. Prý ti nejzvrůvější - Kuběna, Klepač, Štefek a Halata - vyhlásili, že „...jestli všichni Valaši spolem držeti nebudou, že půjdou na takového a všechno vyrabují“. Dále Matěj žaluje, že Valaši (asi šest osob) si „...v zadních horách sobě svobody počínili“, i po dvou loukách vzdělali a nic z toho neodvádějí, zatím co na meziříčském panství z každé museli odvádět po třech nebo čtyřech beranech. Ti bohatí Valaši prý „...po 30, po 40 kravách do hor přes rok vyhánějí a po 30 gbeloch másla prodávají“. Nic prý za to neplatí, na robotu nechodí a odvolávají se na toleranci předchozí vrchnosti. Na vzpurného Jiru Klepače Matěj vrchnosti požaloval, že „...sedí se dvěma syny na jedné živnosti“ a sotva jedny dávky a za jednoho robotu odvádí. Syn Jakub že má 60 kusů valašského dobytka a také žádný desátek neodvádí. Ani na posledního ze čtyř Valachů, kteří se na něj na hromadě nejvíce obořili, Matěj nezapomněl. Jan Štefek má taktéž při sobě dva syny, kteří utekli z kelečského panství a v hukvaldských horách

„...aby se mu nepřipisovalo“, aby se mu zaznamenal pouze dohodnutý počet dobytka a ne jeho zvýšený stav. Jinak „...že za jinou vrchnost půjde“. Za to měl být vsazen do klády a z panství vypovězen. Na zámek se však ani přes dvoje poručení nedostavil, nepřišel ani do hromady valašské a „...v spůře a svéj vůli zůstává“. Nakonec - prý na přímluvu významných osob - byl přijat na milost. V současnosti (1651) že „...meška v lese v hájemství tichavském“ a nadále se dopouští nepravostí. Spolu se svým synem, který byl domovem na panství meziříčském, loví ryby v hájené říčce Čeladné. Byl hajnými přistižen a u čeladenského fojta „...na řetěz daný byl“, avšak i z toho se vyvlékl a utekl. Přišel potom k vojvodovi Matějovi a dával mu dva dukáty za utajení před vrchností. Když neuspěl, vyšel na Radhoš a tam se snažil zastrašit hajné, ne zcela srozumitelnou vyhrůžkou: „Počkejte, máte své dobytky a salaše v horách, že vy cizopanského hyndrujete, co se vám z toho stane.“ (Možná, že se pásl na rožnovské straně.) Hajný Ondra Šlahor to vše oznámil na zámku a Halata byl opět předvolán. Poznovu se snažil podplatit Matěje celým tolařem a valašským syrem, ale vojvodu neobměkčil. Halata „...v těch 8 letech nepokojných“ ani jednou se nedostavil „k obráňení“ ani na robotu, např. na lámání kamene. „V lese sedí“, dříví bere, dobytky chová, žádné dávky neodvádí a všechny Valachy popuzuje proti Matějovi, že potom stížnosti na něj píší (Macůrek, 1959, 444-447).

Prosby a stížnosti Valachů se nejčastěji týkaly dávek a poplatků, které se stále zvyšovaly. V roce 1653 si stěžovali na nově zavedené poplatky za paseky a za užívání lesů k pastvě i k rubání dřeva. Chtěli se vrátit k staré praxi zavedené před padesáti lety. Centrem nespokojenců se stala Čeladná, podobného smýšlení však byli i Valaši z podhorských vsí Ostravice, Pstruží, Velké Kunčice, Metylovice a Palkovice. 5. října 1653 píše hukvaldský hejtman Jan Michal z Hornberku biskupovi, že do Olomouce táhne na 60 Valachů pod vedením Jana Charbula z Ostravice, dále Jana Kuběny, Jana Mináře, Jana Toboly, Štefka, Klepače a Jana Starosta z Čeladné (z famí kroniky frýdl., Hurt, rkp, 72).

„...svobodně paseky sobě zdělali“. Jejich otec drží „čtvrt gruntu“ a žádného platu nedává.

Neměl Matěj žádného respektu u svých Valachů. Ti dokonce navštěvovali valašskou hromadu na frýdeckém panství, snad přímo ve Frýdku, a tam se radili o hranici, pomlouvali Matěje a společně se shodli, „...že za předešlých vrchností takové svobody užívali“ (Macůrek, 1949, 445).

Ještě též den, na Štěpána, píše oberregentovi Reiterovi druhou stížnost. Proč vše nepojal do té první, se už asi nedovíme. Předmětem stížnosti se stal Valach Halata. Při soupisu valašského dobytka před čtyřmi lety žádal vojvodu,

Trvalou nespokojenost s vojvodou dokládá žádost, pod kterou je podepsán „Jan starej Kuběna z dědiny Čeladnej“, údajně z let 1660-62. „Ubohých Valachů na panství oukvaldském“ si v ní stěžuje, že po smrti vojvody Žáčka se od nového mladého vojvody Valachům nedostává pomoci ani pořádku, a tak „...ty správy mezi Valachy řídím“, včetně sporů s frýdeckými Valachy i řízení valašské hromady. Nový vojvoda „k žádnéj pomoci platný nejní“. Z těchto důvodů prosí o přidělení úřadu vojvody, „...nadávajíc se, že všechna obec valašská protiv tomu nebude“ (Macůrek, 1959, 451-452).

Z drobného příspěvku Františka Snopka (1908, 112) seznáváme, že Kuběna figuruje jako valašský vojvoda i na úřední listině. Je datována 10. 3. 1653 a je zajímavá z více důvodů: „Mezi mlynářem z Čeladnéj a tema, co Uhry připadli (?) stalo se porovnání u přítomnosti vojvody Kuběny, purkmistra, fojta i ouplné obce a zaručili pod pokutů 4 kop českých na vrchnost a achtle piva na obec propadením, který by to druhému vystrkal, a přijal za to kámen mlýnský a za pivo, co propili, 10 českých.“

V podobném tónu se nesla stížnost z roku 1665 podaná „všemi Valachy panství hukvaldského“. Obrátili se přímo na olomouckého biskupa Karla,

Ukázka salašnického náčiní v expozici Pod jménem Valachů... ve vsetínském muzeu
Foto M. Ošťádal

neboť si v ní stěžovali též na úředníky hukvaldské, kteří prý jim neoprávněně zvyšovali poplatky i naturální dávky. Žádali o jiného vojvodu. Předchozí vojvoda Jiří Žáček připravil pro vrchnostenského úředníka - zřejmě při soupisu dobytka - hostinu a každý Valach přispěl na pití částkou 6 krejcarů. Nově se však přispívalo po 8 - 10 krejcarech (Macůrek, 1959, 453-455).

Nadále pokračovaly spory s frýdeckými Valachy. Navzájem se obviňovali z pasení valašského dobytka i krav za hranicí panství a ze zajímání dobytka. Tak při vpádu Frýdeckých v roce 1667 bylo hukvaldským poddaným zajato 58 kusů hovězího dobytka. Překročili přitom hukvaldskou hranici o dvě a půl „silné míle“ a dostali se až do blízkosti hory Šorštýn. Salaše vypálili, pastevce pobili a sebrali jim i oděv (Macůrek, 1959, 455). Území u pramenů Ostravice bylo místem častých pútek a zajímání.

Naopak vojvoda a celá valašská obec na panství frýdeckém („Weywoda sambt der gantzen walachischen gemeine“) si už 25. 5. 1652 své vrchnosti stěžovali na hukvaldské a také těšínské Valachy, že staví svoje košáry („kossaren“) ve frýdeckých horách. Podle valašského práva („unsers walachischen rechts“) jim frýdecktí Valaši zajali 12 kusů, podruhé podle téhož práva 24 kusů a přihnali je ke svému vojvodovi. Podobně se stalo i o týden později, kdy hukvaldští Valaši mezi Bílou a Černou Ostravicí vystavěli salaše („bauen sallaschen“) (Macůrek, 1959, 448). O pět týdnů později k pramenům Ostravice přitáhl sám hejtmán hukvaldský Brandstett spolu s více než dvěma sty mušketýry a Valachů, zajal 200 kusů valašského dobytka a frýdecké salaše vypálil (Hurt, rkp, 49).

Se zajímáním ovcí podle valašského práva se setkáváme v celé karpatské části Moravy a Slezska, kde bylo valašské právo rozšířeno. Dodejme ještě, že při třetím přestoupení hranice zajala poškozovaná strana celé stádo. Tak k tomu jasně docházelo i v 16. století, např. ve známých retrospektivních výpovědích z roku 1590 je zaznamenáno: „Jakub Kuchynka z Zubřího vyznal, ... že za pana Jana Kuny Hříčkoví Valachu z Štávniku vzali za nejprvnější přepasení 12, za druhý 24, za třetí přes 500 beranů“ (Macůrek, 1959, 358). Tato pravidla pravděpodobně vznikla až ve slezské a moravské části Karpat. Nikde jinde se s nimi nesetkáváme (Kadlec, 1916, 429).

Také na Těšínsku byl už valašský vojvoda v polovině 17. století spíše úředníkem Komory a také tam se s tím těšínskými Valaši nechťeli smířit. Spory vyvrcholily v 80. a v 90. letech 17. století, kdy těšínský regent obsadil vojvodský úřad Martinem Setatorisem, člověkem nevalašského původu. „Vrchnost si nesmí dát vázat ruce a dosazovat za vojvodu osoby podle valašské libovůle,“ vyslovil se regent. Dobře to však nedopadlo ani s vojvodou Hečkem z Bystřice nad Olzou, zvoleným valašskou hromadou. Během svého působení se chtěl nechťe stal zastáncem zájmů vrchnosti a stihaly jej podobné stížnosti těch, kteří jej zvolili, podobně jako vojvodu Matěje (Macůrek, 1959, 308).

Postavení vrchností ustanoveného vojvodu bylo nesnadné. Na jedné straně náročná vrchnost požadující po vojvodovi poslušnost Valachů a především odvod všech dávek a poplatků, na druhé straně valašská hromada a Valaši odmítající zříci se svého práva na volbu vojvodu, který by zastupoval jejich zájmy, a trvající na svých privilegích, jako bylo minimum robot, neomezování počtu a druhu

dobytka na pronajaté pastvině a v neposlední řadě trvající na dřívě stanovené výši poplatků a dávek. A tak i nadále na valašské hromadě hukvaldského panství volili svého vojvodu či spíše vzdorovojvodu, který byl i obcemi uznáván jako úřední osoba a kompetentně jednání s Valachy ze sousedního panství. Valaši a jejich představitelé se obraceli přímo na svoji vrchnost s nejružnějšími žádostmi a často i se stížnostmi na vojvodu. Nicméně záměr vrchnosti byl jednoznačný. Valaši měli být zbaveni veškerých privilegií a měli se začlenit mezi ostatní nevolníky. Salašnické hospodaření Valachů se mělo podřídit zintenzivňovanému režimu hospodaření vrchnosti.

Skutečnost však byla jiná a ne tak jednoduchá, jak ji představují soudobé urbáře. V horách, zejména v těch „zadních“, Valaši bez dovolení mýtili a vypalovali paseky a při salaších vzdělávali louky zvané v pramenech „valašské louky“. Hospodařili tam též jedinci v urbáři neevidovaní, dokonce i zbězli ze sousedního panství. Na jedné horské usedlosti „seděl“ vedle hospodáře i jeho dospělý synovec a přitom robotou, např. lámání kamene, odváděli jen za jednoho. Salaše zakládali daleko od svých domovů, někdy dokonce i za hranicemi panství. Tam dozajista přežívaly mnohé z forem hospodaření, praktikovaných v počátcích valašské kolonizace.

I s vojvodou ve svých službách vrchnost jen s obtížemi zjišťovala skutečný počet dobytka poddaných na horách. Proto se kromě soupisu valašského dobytka při jarním výhonu na salaš v půli léta konal za účasti vojvodu i dalšího panského úředníka přímo na salaši soupis nový, podle něhož se definitivně určila výše desátka i jiných dávek. Úředním osobám se s přispěním Valachů připravila hostina, při níž nechybělo ani pití. Zjištěné počty však ani tak nikdy neodpovídaly skutečnosti. Podle vojvodu Matěje bohatí sedláci vyháněli do hor mimo evidenci i po třiceti či čtyřiceti kravách a prodávali pak velké množství másla. Řada dokladů svědčí o velkých sociálních rozdílech mezi Valachy.

O jiných záležitostech valašského práva - kromě zajímání dobytka ze stáda, které „přepáslo“ - nevíme. Platí to o valašském soudu, který byl volen Valachy, a o jeho případné činnosti není známů. Víme však, že spolu s vojvodou a vrchnostenskými úředníky se valašských hromad zúčastňovali i členové těchto soudů. Valaši se museli úředníkům složit na jídlo a pití, a to bylo až 60 zl., a ještě navíc jim platili jakýsi „akcidens“ ve výši 24 zl. V roce 1765, po regulaci počtu salašů a stanovení nových lesních revírů, byl úřad vojvodu zrušen a jeho roli převzali revírní myslivci (Hurt, rkp, 73).

Ale vraťme se ještě k hukvaldským vojvodům. Po Krpcích, vlastnících v Kozlovicích grunt číslo 17, přešlo vojvodství opět na kozlovickou rodinu Žáčků. V roli svědka se na listinách objevuje opět i „starý vojvoda“. V roce 1733 to byl Matěj Žáček, který v roce 1733 potvrdil svým podpisem „popuštění vrchu pro valašský dobytek“. V roce 1764

A. Liebscher: Bača na salaši, kresba z konce 19. století

píše testament jeden z posledních vojvodů na hukvaldském panství a začíná slovy: „Já Franc Žáček, soused kozlovský a vejvoda bejvalaj“. Počátkem 19. století však obecně nazývali vojvodu Jiřího Zátopka, taktéž z Kozlovic, který si od vrchnosti najal vrch Kněhyně (Prasek, 1903, 83-92).

Na sousedním panství rožnovském se o podobném rozruchu kolem vojvodu nedovíáme. Vojvodu tam v druhé polovině 17. století už nacházíme mezi panskými úředníky, jméno Matěj Vejvodík mezi chalupníky na Dolní Bečvě (Urbář pan. rožn. z r. 1676, ZA Opava, fond VM-R). Plat vojvodův nebyl velký. Roku 1745 činil jen 7 zl. 30 kr. ročně, kdežto panský bača pobíral 4 zl. 6 kr. (Kniha důchodů panství, ZAO, fond VM-R, kart.414). Není ovšem vyloučeno, že vojvoda pobíral i jiné požitky, snad přímo od Valachů.

Z jmen vojvodů jsou díky V. Praskovi známí Fiury a Koláček nebo Kalášek (1903, 83-92), blíže však jejich působení ohraničit neumíme. Se zajímavým jménem Fiury se setkáme v urbáři z roku 1676 při obci Horní Bečva, kde mezi chalupníky - jini tam ostatně kromě fojta ani nebyli - jsou jmenováni Jura a Ondra Fiureho a v Házovicích gruntovník Jan Fiureho. Od roku 1699 tři bratři Fiury z Horní Bečvy drželi javořinu Šlahorku, Martin Koláček z Hutiska od roku 1664 javořinu Léští (ZAO, fond VM-R, i.č.195).

Zato éra vojvodů Kramolišů je známa hned z několika pramenů. V roce 1778 došlo k porovnání mezi vrchností a poddanými Vašutem a Martičákem, ve kterém se potvrzuje staré privilegium na bezplatné užívání javořiny Vrch Bečvy. Stalo se tak za přítomnosti „panského vejvodu Ondřeje Kramoliše z Rožnova“ (ZAO, fond VM-R, kart.157).

Když na Valašsko roku 1784 zavítal císař Josef II., provázal jej od Krásna až po Horní Bečvu valašský vojvoda Balcar Kramoliš, poslední vojvoda rožnovský. Zemřel roku 1830 (Kramoliš, 1903, Sel.ar.II, 125). Rožnovský písmák J. L. O. Kramoliš v polovině 19. století o návštěvě císaře zaznamenal: „Bylo to z počátku měsíce května r. 1784, když jmenovaný valašský vývoda obdržel od své vrchnosti rozkaz, aby císaře P. Josefa II. v určitý den na jistém místě očekával, a jemu za průvodce až na Trojačku sloužil.“ - „V určitý den oblekel se vývoda do svého valašského oděvu, tj. zelenou župicu, modré nohavice, červený brunclek, modrou pentli pod krk, a na hlavu klobuk na tři guráše, pak vysednul na svého čisto

opucovaného koňa a jel na vykázané stanoviště, aby příští císaře Pána očekával. Když uzřel an se průvod císařský blíží, zlezl s koně a kleknul, v levé ruce držel uzdu svého koně a v pravé odporučující list, v němž byl od vrchnosti císaři jakošto průvodce představen. - Byl to „...sprostý a ne učený valach z Rožnova, ale mravů dobrých a nevědní zkušenosti života obohacený.“ Podle pisatele čerpajícího z rodové tradice to byl Ondřej Kramoliš, v té době však zastával tento úřad už spíše Balcar (J. L. O. Kramoliš, Paběrky, 13). Nedá se ani vyloučit, že vrchnost požádala o tuto službu „starého vojvodu“. V rodině Kramolišově uchovávali sváteční oblek vojvodův. Jeho široký pás vyšívaný pavím brkem vlastní rožnovské Valašské muzeum v přírodě.

Tentýž autor předal v padesátých letech 19. století B. M. Kuldovi další údaje o vojvoděch. „Žerotínové, majetníci panství Rožnovského, poznávše chování dobytka za hlavní pramen výživy poddáných svých, ...nejen sami ovce chovali, ale též zvláštního úředníka pod jménem valašského vojvody ustanovili, jehož povinností bylo nejen hranice panství opatrovat, než i k tomu přihlížeti, mnoholi ovci na každé javořině se nachází a mnoholi se jich tam bez nedostatku napásti může. Také musí dbáti o to, aby valaši dobře ovce pásli, dobrý sýr (brynz) dělali a mišaničům z každé dojky deset liber sýra vyvážili. Za pastvu platili mišanič vrchnosti z každého kusu sedm krejcarů tehdejších peněz. Aby ale vojvoda ty práce zastati mohl, měl 12 úředníků a dva rozkazovače po ruce. K tomu konci odbýval hromadu dvakrát do roka na Hutiském šenku, při kteréž všech 12 úředníků a všichni vrchaři přítomni byli.

Hromada první odbývala se na jaře. Po vyslyšení mše svaté za Boží požehnání a ochranu salašů obětované sešli se účastníci hromady v Hutiské hospodě a tam se zaznamenalo, mnoholi ovci mišanič na každý salaš dání zamýšlejí, jestli titíž vrchaři jako v roce předešlém javořiny držeti mají. Hlásilo-li se na některý salaš více ovci, než by pastva postačovala, byla starost vojvodova, aby přebývající ovce na jiný salaš převedl, kde se jich ještě nedostávalo. Na konci se ovce počítaly. Bývalo jich až na 7000 kusů. Vojvoda nařídil vrchařům, aby si hodné čeledíny drželi a též sami často na svůj salaš dohlídali.

Hromada druhá byla odbývána, když měly ovce sejít se salašů. V této hromadě měli mišanič právo vojvodovi žalovat, když se jim od vrchařů jaká křivda stala, kupř. kdyby některý byl dobrého patřičného sýra nedostal, aneb kdyby byl o své ovce na salaši přišel. Shledal-li vojvoda chybu na vrchaři, trestal ho pokoutou, tak že musel mišaničovi škodu nahraditi. Pakliže valach z neopatrnosti ovci ztratil, musil jí tomu, jemuž náležela, zaplatit, za menší přestupky býval do klády zamknut.

Na všecko to mival vojvoda od vrchnosti předpisy (valašské právo), podle kterých úřad svůj zastával. Potom se počítaly útraty, které se při vykonávání valašského úřadu sehnaly a dle ovci se rozvrhly. Obvyčejně museli mišanič na ty útraty platit z každé ovce po královském.

Valašský vojvoda měl od vrchnosti následní službu: 30 měřic žita a několik věder piva, na koně 52 měřic ova, dva vozy sena, 1 cent soli, kůže na boty a cosi peněz, pak z každého sta ovci 5 liber sýra.

Paměť dosavadní zachovala tato jména vojvodův valašských: Fiurý a Kaláček z Bečvy, pak Ondřej a Baltazar Kramoliš z Rožnova“ (Kulda, 1875, II, 313-315).

Témuž J. L. O. Kramolišovi vyprávěl jeho otec o vlastním zážitku, který se udál někdy na přelomu 18. a 19. století. Byl tehdy ve věku čtrnácti let, když jej jeho strýc, povoláním řezník, poslal, aby z jeho stáda, které se páslo na Radhošti, vybral pěkného tříletého berana. Cestou se zdržel a až uprostřed noci celý vystrašený vpadl do koliby. „Bača rozžal světíldo a vykřikl: Pro Boha! tj. vojvodův synek. Jméno vojvoda bylo tehdež všem bačům a valachům dobře známé“ (Kulda, pozůstalost, 1854, K/III/12). Vojvodové Kramolišové bydleli v Horní ulici (dnešní Bayerova) na čísle 118 v dřevěné chalupě s velkou jizbou (Kramoliš, 1903, SAII, 125).

Význam Kramolišových kronikářských záznamů je mimořádný, byť jsou psány nejméně padesát let po zániku úřadu vojvody. Svoje poznatky čerpal především od starších členů rodiny, zejména od svého strýce a otce, tedy od syna a synovce posledního valašského vojvody. Získali jsme celistvou představu o činnosti a postavení vojvody i o průběhu valašské hromady - té jarní, na které vojvoda dohlížel na rozdělování ovci na javořiny, i té podzimní, kdy docházelo k zúčtování a k projednávání stížností - na vrchaře a baču za nesprávnou váhu nebo kvalitu sýra, na pastevece, kteří zaviniili zhytnutí ovce apod. Z podaných údajů si můžeme odvodit i příjem bačů na rožnovském panství: tři a půl metrického centu (nebo spíše centnýře) sýra a další požitky a 10-20 „královských“ za půl roku. Podobný celistvý záznam o vojvodovi nenalezeme v žádném jiném karpatském kraji.

O vojvodovi najdeme záznamy i ve vlastivědném díle hranického písmáka J. H. A. Gallaše, psaném před rokem 1820. Ve slovníku v jeho Múze Betlémské se dočteme: „Wyvoda byval kdysy před časy wudce a soudce walachu, kterehož sobě sami wolili a u welke važnosti měli.“ V pastýřské hře, která prý měla ráz vánoční mše, se v části Agnus Dei zpívalo:

*„I moja chasa má tě ráda
a do salaša mít tě žádá
rač k nám přijít na salaš
můžeš být vrchař náš
vojvoda náš!“* (Gallaš, Múza, 125)

Není vyloučeno, že Gallaš text poněkud upravil nebo i doplnil.

Obdobný text znají doposud žijící pamětníci, kteří ještě v polovině minulého století tuto pastýřskou hru provozovali. Na Frenštátsku se v ní zpívalo:

*„Něpotka nas žádná škoda,
narodil se nam vojvoda,
kterýž duše naše
prijme do salaše.“*

Na Vsetínsku jsou první zprávy o valašském vojvodovi doloženy až k přelomu 16. a 17. století, i když nepochybně tam působil i dříve. V souvislosti s třenicemi mezi panstvím lednickým a vsetínským se z výpovědi Michala Zajačů z Hovězí dovidáme o vojvodovi Hrbáčovi („Hrbaczio vojvoda“). Určitější zprávy se váží ke jménu Ondřej Ohmela z Hovězí. (Jen připomínáme, že jedna část hovězských pasek nese jméno Ohmelov. Se jménem Ohmela se setkáváme v 16. století také v Pšurnovicích na panství bytčanském.) Ve své svědecké výpovědi se sám nazývá „Andreas Ohmela ex pago Howiezy, vavvoda Valachorum“ (Macůrek, 1959, 359).

V popisu panství vsetínského z roku 1666 nacházíme valašského vojvodu už v seznamu „oficírů, čeledi dvorské a řemeslníků“. Byl jím nepochybně „Vejvoda Jan Pyvka“ z Hovězí (OA Vse-

tín). S přijmením Vejvoda (Jakub) se potkáme už o šest let dříve v Kateřiněch (MZA Brno, C 10, sbírka rukopisů, 212).

O postavení vsetínského vojvody a zejména o jeho příjmech nám něco málo prozradí příspěvek Josefa Válka. Ten svoje poznatky čerpal především z textu žádosti nedávno jmenovaného vojvody Jana Holce z Halenkova o deputát. V přípisu z roku 1786 připomíná, že byl „...od pana Hejtmána do služby přijatý a představený za vojvodu všem na panství hospodářům valašským mišaničům“. Vypočítává též svoji práci: dohlíží na valašský dobytek, na javořiny, louky i role při panských dvorech, obchází hranice panství, brání, aby se neděla křivda valašským mišaničům, zejména chudým lidem. Prosí o deputát a mzdu, „... tak jak od starodávna vojvodové“ měli: 16 zl., 16 měřic obilí na chléb, „futro“ pro koně a půl centu (starého) železa na podkovy a „jeden údoj“ z každé salaše, což znamenalo jednu třetinu mléčné produkce z jednoho dne, a z každé ovce jeden denár. Podobně jako u rožnovského Kramoliše by šlo o velmi pěkný příjem. Odpověď kanceláře majitele panství - byl jím Illésházy - byla více než strohá. Suplikantovi se měly vydat dvě měrice chlebového obilí. Těžko soudit, zda šlo o předběžnou zálohu nebo o celou odměnu. Nahlédneme-li do předchozích účetních dokladů, v roce 1738 najdeme u příjmu vojvody pouze položku 10 měřic obilí.

Zajímavější a významnější byla dávka sýra z každé salaše. Získalo-li se jej z jednoho „údoje“ (dojení) při 150 ovcích pět až osm liber a salaši se na panství počítalo na padesát, mohlo se vojvodovi sejít kolem tří až čtyř centů sýra, stejně jako vojvodovi rožnovskému.

Také na penězích na tom vůbec nebyl špatně. Přezimovalo-li v roce 1764 téměř 20 000 ovci, na jednorázovém poplatku z každé ovce by získal více než 81 zlatých. Jen pro srovnání - farář míval 150 zlatých, pan vrchní 105 zlatých. Zůstáváme však pouze u dohadů jen těžko ověřitelných (Válek, 1937-38, 36-38).

Mimo území valašské kolonizace a karpatského salašnictví byl úřad vojvody neznámý. To největšinou platilo i o státní a vrchnostenské agendě. Proto též komise, která v roce 1698 posuzovala spor o hranici mezi panstvím vsetínským a rožnovským (předsedal jí krajský hejtmán), považovala za potřebné definovat jeho kompetence: „Vejvoda jest muž, který ve jménu vrchnosti dozor má nad vrchy, lesy a zvěří a quasi soudce jest nad spory hraničnými mezi poddánými“ (Kadlec, 1916, 430). Podobně vymezil postavení vojvody i hukvaldský hejtmán Martin Uhlář o půlstoletí později. Valašský vojvoda spolu s celým soudem je příslušný jedině pro poddané, kteří pásli svůj dobytek v panských horách (Hurt, rkp, 72).

LITERATURA

- Prasek, V.: Valaši na Frýdecku. Věstník Matice opavské, 1895
Macůrek, J.: Valaši v západních Karpatech. Ostrava 1959
Válek, J.: Žádost vsatského valašského vojvody za „službu“ roku 1768. Naše Valašsko, 4, 1937-38
Ulčák, L.: Valašská daň na hukvaldském panství před třicetiletou válkou. Časopis pro dějiny venkova, 21, 1935
Turek, R.: Dva zajímavé doklady o Valaších ze 17. stol. Naše Valašsko, 8, 1943
Papica, K.: Osazení kraje rožnovského, s. d.
Domluvil, E.: Obrazy ze života rolnického lidu na Valašsku od 16. do 19. stol. Valašské Meziříčí 1900
Kramoliš, Č.: Kroniky Města Rožnova pod Radh. Rožnov 1920
Kulda, B. M.: Pohádky a pověsti z Rožnovska. Praha 1963

Mlynářův synek kardinálem

aneb životní příběh významného
rodáka z Valašska
dr. Františka Saleského
kardinála Bauera

Richard Sobotka

Rodný dům F. Bauera v Hrachovci, kolem roku 1900
Foto J. Hybša

„Prostřední“ mlýn v Hrachovci

První písemná zmínka o obci Hrachovec (Grabowe) se nachází v závěti olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka z roku 1267. Malá obec nedaleko městeček Krásno a Meziříčí měla roku 1676 kolem Hrachoveckého potoka pouhých 16 domů, polovinu ze dřeva, další byly „tlučenky“ z upěchované hlíny. Kolem roku 1835 bylo těch domů už 55, obyvatel 313, koní 25, hovězího dobytka 42 a ovcí 41 kusů. Prameny vyvěrající pod Brdem sytí Hrachovecký potok, ve Škaredici na Zlámané trati v něm byla líheň pstruhů.

Hrachovecký potok poháněl tři mlýny: jeden fojtův a dva vrchnostenské, z nich „Prostřední“, který už byl postaven z materiálu tvrdého, koupil roku 1839 František Bauer ze Šenova za 3250 zl. konv. m. Právě „Prostřední“ mlýn se pak stal rodným domem J. Em. kardinála dr. Fr. Bauera, knížete -arcibiskupa olomouckého.

Chlapec bez rodových výsad

Mlynář František Bauer se oženil s Annou Pekárkovou z Lešné. Dne 26. ledna 1841 se jim narodil syn, kterému dali po otci jméno František.

Chlapci uplynulo dětství v ruchu okolo mlýna a hospodářství na rovině nedaleko řeky Bečvy a městečka Krásno ve hře i práci s ostatními sourozenci. Už ve škole se ukázalo, že je to chlapec bystrý. Při studiu na gymnáziu v Kroměříži a jako bohoslovec v Olomouci vynikal nad ostatní. Na kněze byl vysvěcen roku 1863. Titulu doktora bohosloví dosáhl roku 1869, tehdy byl jmenován profesorem Nového zákona na olomoucké fakultě. Roku 1873 byl povolán na vysokou školu do Prahy, tam se také stal ředitelem bohosloveckého semináře.

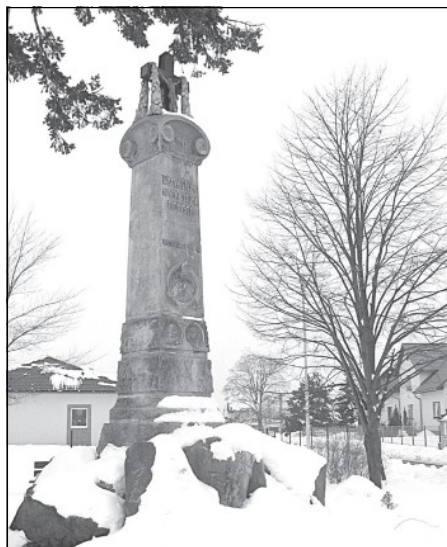
Služba bohu a lidem

Činnost kněze Františka Bauera byla velmi rozsáhlá. V Praze se zapojil do práce v „Křesťanské akademii“ pro umění a „Dědictví sv. Prokopa“ pro vědy církevní. Začal se také zabývat literární tvorbou. Psal věroučné a liturgické články do Časopisu katolického duchovenstva, také kritické úvahy o nově vydaných knihách. Z němčiny přeložil naučnou knihu „Útěcha věrných duší v očisti“ a k tisku upravil sv. Makaria egyptského „50 homilií duch.“ a „Apologeticum“ církevního spisovatele Tertuliana.

Učenost, práce a svědomité plnění povinností přivedly tohoto muže na vesnici zrozeného bez protekce a rodových výsad roku 1882 až na biskupský stolec v Brně. Roku 1904, po uprázdňení arcibiskupského stolce olomouckého, mu byl papežem Piem X. svěřen úřad knížete arcibiskupa v Olomouci.

Stavitel

Už během pražských studií se kněz František Bauer zabýval křesťanským uměním. Zde pramenila jeho záliba v církevním stavitelství. Ve své brněnské rezidenci vystavěl gotickou domácí kapli. V Sirotčinské ulici nechal podle vlastních plánů postavit kostel sv. Rodiny. Vysvětil 39 kostelů a 55 oltářů. Zřídil nový bohoslovecký seminář. Zahájil opravu a přístavbu dvou věží katedrálního chrámu sv. Petra a Pavla, který se pak stal ozdobou města Brna. V Olomouci vybudoval barokní kapli

Mohyla v Hrachovci

Foto archiv autora

blahosl. Jana Sarkandra, kněžský seminář a dům pro konzistorní úřady. V Kroměříži arcibiskupské gymnasium.

Nezapomněl na svůj prostý původ

Za zásluhy byl Jeho Apoštolským Veličenstvem vyznamenán hodností tajného rady, velkokřížem řádu Františka Josefa a řádu Leopoldova. Roku 1911 byl jmenován kardinálem sv. církve římské a byl z kníže -arcibiskupů olomouckých kardinálem desátým.

Ani přes vysoké hodnosti a vyznamenání nezapomněl na svůj prostý původ. Do biskupského znaku přijal k uctění otceva řemesla „paleční“ mlýnské kolo. Rád se do rodného kraje vracel. Hrob rodičů a sourozenců ve Valašském Meziříčí ozdobil umělecky provedeným pomníkem.

Poblíž místa někdejšího a již zaniklého „Prostředního“ mlýna v Hrachovci byl ještě za jeho života vybudován pomník lásky a vděčnosti k rodičům. Na mohyle jsou reliéfní vyobrazení kardinála Františka Bauera a jeho rodičů. Text uvádí: „V bývalém naproti mlýně dne 26. ledna 1841 narodil se František Bauer, kníže arcibiskup olomoucký, z rodičů Františka Bauera z Šenova a manželky jeho Anny z Pekárku v Lešné.“ Pomník je datován rokem 1911. Kolem je parčík s velkými pískovcovými kameny. Vzhled místa se ani po téměř sto letech příliš nezměnil.

Nápis na boční straně mohyly Foto archiv autora

Málem zapomenutá osobnost

Jeho Eminence dr. František Saleský kardinál Bauer, kníže -arcibiskup olomoucký, syn mlynáře, zemřel 25. 11. 1915 v Olomouci. I když patří k nejvýznamnějším osobnostem církve i Valašska a je nejvýznamnějším rodákem Hrachovce (od roku 1976 součást Valašského Meziříčí), devadesáté výročí od úmrtí v roce 2005 a také 165. výročí od narození v roce 2006 proběhla bez větší pozornosti. Svou pilí, pracovitostí, znalostmi a svědomitým plněním povinností se vypracoval z obyčejné mlýnice až k metám nejvyšším - a právě tím může být příkladem i v současné době.

PRAMENY

Domluvil, Eduard: Val. - Meziříčský okres, Brno 1914.

Vypálené stavení Vařáků v Prlově

Foto archiv MRV ve Vsetíně

Kolik jmen má smrt?

Tragédie Vařákových pasek ve vzpomínkách Boženy Kršákové

Roman Verner

Při svých cestách za reportážemi pro Český rozhlas Brno jsem se před několika lety setkal s tématem naučných stezek ochránců přírody z Valašského Meziříčí. Jedna z nich vede na Vařákovy paseky. A tam náhle z vyprávění o přírodních zajímavostech vyskočil příběh, který zná jen nemnoho obyvatel valašskoklobouckého regionu.

Poslední dny dubna 1945 přinášely na Valašsko kromě vůně jara také vůni svobody. Už začátkem května se do oblasti Brumovska draly z jihovýchodu jednotky 18. pěší divize rumunské armády, od Rožnova hnali fašisty čeští a sovětsí vojáci. V té době už se na osvobození těšilo také několik desítek obyvatel prlovské samoty Vařákovy paseky. Deset chalup na hřebenu Vizovických vrchů obývali už pětasedmdesát let přími potomci prvního pasekáře Martina Vařáka z Pozděchova. Žili tvrdým životem horalů a od října 1944 jim přibylí noví nájemníci – partyzáni. Partyzánská skupina Jana Žižky operovala ve Vizovických vrších v předposledním roce války a stejně jako několik menších oddílů využívala podporu místního obyvatelstva. Lidé z Vařákových pasek pomáhali bojovníkům i přes to, že riskovali svůj život a mnohdy si sami utrhovali od úst. Nebezpečí už skýtal sám nákup potravin v okolních obcích – především v Prlově. Jakékoli vybočení z normálu bylo příliš viditelné. 19. dubna vypálili nacisté odplatu za pomoc partyzánům jinou obec – Ploštinu. Sedmadvacet lidí přitom vhodili do plamenů nebo zastřelili. Přes tuto hrůznou událost lidé z pasek neodmítli partyzánům další podporu.

Jak vypadal osudový 2. květen 1945 popsala v r. 2005 Božena Kršáková – rozená Vařáková.

Na jaře onoho opojného roku bylo Božena deset let. Za kopci se už ozývalo dunění bojů, když na Vařákovy paseky dorazila okolo desáté hodiny dopoledne čtyřčlenná německá radiohlídka. „Přišli k nám do kuchyně, pozdravili a ptali se, zda si u nás na dvoře mohou postavit radiostanici. Když maminka neodporovala, odložili zbraně ve světnici ke skříni, nám dětem dali homolí cukru a vyšli ven,“ vzpomíná paní Kršáková. Dva radisté začali montovat vysílačku a dva se vydali na

nedalekou rozhlednu. Malá Boženka si šla hrát se starší sestrou pod chalupu a za chvíli uviděla na okraji lesa partyzány. Ti děvčata přivolali a chtěli vědět, kolik je v domě a okolí Němců. Když informace získali, poslali dívky, aby zjistily ještě více o činnosti Němců. „Tož my jsme šly, ale už jsme se nedostaly ani k domu,“ pokračuje Božena Kršáková. „Partyzáni začali nás dům obkličovat, ještě když jsme byly na dvoře, a ozvaly se první výstřely. Dostaly jsme strach a utíkaly do lesa.“ Oficiální kroniky uvádějí střet jako přestřelku. Podle svědectví paní Kršákové však jediné zbraně německých vojáků stály ve světnici u skříně. Podle všeho tedy stříleli pouze partyzáni. A výsledek? Jeden Němec padl na místě, jeho kolega stačil uprchnout stejně jako dvojice u rozhledny. Podivnou obětí „přestřelky“ byl také jeden z partyzánů Josef Mikulín. Podle všeho se stal nešťastnou náhodou terčem jednoho ze svých druhů.

„Partyzáni nakázali mému staršímu bratru Karlovi, aby zabitého Němce pochoval pod chalupou v lesíku. Vzali pak ty kvěry a nám řekli, ať si dáme pozor, že nám Němci mohou něco udělat,“ přibližuje starostlivost partyzánů svědkyně tragédie. „Tak jsme, všichni pasečané, posbírali nejnutnější a utekli do lesa. Skrývali jsme se až do večera, ale nic se nedělo. Už nám byla zima a blížila se tma. Začal poletovat sníh, a tak dospěli usoudili, že už nikdo nepříjde,“ dodává paní Kršáková.

Že to byl krutý omyl, zjistili po několika minutách. Těsně před osadou padli do rukou oddílu Němců, kteří se blížili od Lačnova. „Halt a ruce vzhůru! Zahnali nás k nám do dvora a byli po zuby ozbrojeni. Bylo jich osmnáct a měli i granáty a pancéřové pěstí,“ pokračuje ve vzpomínkách dnes 71 letá pamětnice. Někteří vojáci, kteří pažbami zbraní tloukli vesničany, přitom podle paní Kršákové hovořili slovensky. Mohlo se tedy jednat o část diverzního oddílu Josef neblaze proslulého Wernera Tuttera, jehož muži vypálili nedalekou Ploštinu. V tom pokračovali i na Vařákových pasekách. Za chvíli už bylo osm chalup v plamenech. „Na stodole nám začaly prskat eternitové tašky a Němci nabyli přesvědčení, že tam schováváme střelivo pro partyzány,“ říká žena, která kvůli tomu málem s ostatními dětmi skončila v ohnivém pekle. „Trestné komando vleklo malé pasečany k hořící stodole, matky se jim věšely na ruce a křičely, že to dělá jen ta krytina,“ popisuje strašlivé okamžiky třesoucím se hlasem stará paní. Kupodivu se členové komanda dali obměkčit a dětem nakonec neublížili. Všechny obyvatele pasek sehnali do houfu a vedli je jako rukojmí do Valašské Polanky.

Tady narážíme na další podivnost v úloze partyzánů. Jak uvádějí oficiální zdroje partyzánského hnutí, skupina, která zabilu radistu (a nedlouho před tím ještě další dva německé vojáky na jiném místě), poté odešla na pomoc bojujícím Vizovicím. Když ale Němci vedli zbědované vesničany lesem, bylo podle svědků slyšet z nedaleké hájenky Na Zámečku zpěv a harmoniku. Také z Valašských Klobouk se nesla do praskotu hořících kro-

vů ryčná hudba vítající osvoboditele. Němci proto změnili trasu a šli se zajatci oklikou. „Tehdy, kdy tu měli být, jich nebylo,“ stěžuje si na partyzány jedna z obětí. Podle Boženy Kršákové byly síly partyzánského oddílu i německého komanda vyrovnané.

Většina zúčastněných se shodla na tom, že Němci a slovenští žoldáci byli vystrašení a nervózní. „Kdyby v okolí partyzání párkrát vystřelili, myslím, že by se Němci rozutekli a nás nechali na pokoji,“ domnívá se paní Kršáková. To se však nestalo a tragický osud pasekářů se naplnil ve Valašské Polance.

Tam Němci krutě vyslýchali Karla Vařáka, Františka Žáka, Jana Polčáka a mladičkou Růženu Šopovou, která byla nešťastnou shodou okolností na pasekách návštěvou. Když se nikdo nepříznal ke spolupráci s partyzány, velení rozhodlo, že na druhý den obyvatele pasek pověsí pro výstrahu u místní silnice. Tady podruhé zasáhl dobrý osud v podobě farní kuchařky Aurélie Ludwigové. „Ráno jsme slyšeli křik jakési Němky. Maminka si myslela, že to je náš konec. Kuchařka se ale hádala s našimi vězňiteli a docílila toho, že nás - děti a ženy propustili. Muži včetně mého staršího bratra Karla zůstali uvězněni a spolu s tou dívkou zaplatili tu nešťastnou událost životem,“ dokončuje pohnutou historii paní Kršáková.

Zajatce Němci převedli do Hošťálkové, kde je v chalupě u Vaňků další den a noc mučili a znovu po nich vyžadovali informace o partyzánech - marně. Zadržení si pak museli u nedalekého lesa vykopat mělké hroby. Jak poté dověděl starý pastevec, který vše sledoval z křoví, Němci zajatce stříleli postupně a zbylí je museli zahrabávat. Poslední přišla na řadu Růžena Šopová. Tu už neměl kdo zahrnout a zůstala tedy ležet v otevřeném hrobě. Krátce na to - po osvobození - příbuzní oběti našli a důstojně pohřbili.

Tragédie pasek by neměla být zapomenuta, stejně jako osudy podobných obcí. O to se také snaží pracovníci Českého svazu ochránců přírody z Valašského Meziříčí. Na Vařákovy paseky vedou naučnou stezku, která kromě přírodních krás místa vzpomíná i vypálení osady. Pro připravovanou publikaci o této smutné události a historii pasek také hledají další dokumenty a fotografie obce z období před válkou. Ty z majetku pasekářů totiž shořely s chalupami. Věřme tedy, že památka prostých obyvatel Vizovických vrchů bude zachována i pro další generace.

Současná fotografie Boženy Kršákové (vpravo) se svou matkou, dcerou a sestrou
Foto J. Jurečka

„Kdo nejde s námi, jde proti nám!“

Příběhy Čechoameričanů
pocházejících z Valašska

K. Růžička (vlevo) a J. Macháček (vpravo) při setkání spolužáků 50 let po maturitě, 1997

Mrs Karl Ruzicka - Karel Růžička

Josef Macháček

Objevil se v naší třídě Masarykova státního reálného gymnázia na Vsetíně jako meteor. Zanechal dobře viditelnou stopu ve zlomkovém intervalu pro život a zmizel někde ve válečném chaosu.

Věděli jsme, že pocházel z velmi známé rodiny vsetínských živnostníků, která se usadila na křižovatce silnic vedoucích z Dolního města za demem na Sychrov a Horní město, do Jasenic a přes Ohradu na Ústí na Slovensko. I po mnoha změnách v názvech ulic je pořád známá jako křižovatka U Růžičků. Na jedné straně křižovatky měl Karlův otec holičský a kadeřnický salón, na druhé straně strýc obchod se smíšeným a koloniálním zbožím. Strýc Josef si vybudoval obchod s potravinářským zbožím ve Valašské Polance.

Válka se nemazila s nikým. Proto se Karlova rodina přestěhovala do Frenštátu pod Radhoštěm a Karel změnil školu na obchodní akademii. Místní škola byla stejně jako mnoho jiných nacistickým režimem nepřijímáním vzdělání zrušena, proto mladý student dokončoval své vzdělání v Olomouci. Válka už skončila. Vytoužená svoboda vtáhla činorodého a aktivního mladíka do víru společnosti i do politiky. Stal se funkcionářem strany lidové a velmi agilně si počínal ve společnosti Československo-amerického přátelství. Při své otevřené povaze se nemohl vyhnout udání a likvidačním krokům „únorových“ akčních výborů.

Po poradě a rozloučení se svými studentskými přáteli se o Velikonocích v roce 1948 rozhodl opustit zemi, pro kterou se vrhl do nadšené práce, ale která mu všemi prostředky dávala najevo, že o něj a jeho živnostenskou rodinu nestojí. Nový režim, řízený stranou komunistů spojených se sociálními demokraty, činil zjevné kroky, aby vzdornou inteligenci umlčel. A živnostníky zproletarizoval.

Za pomoci Studentského spolku Karlovy university v Praze překračuje hranice do Německa. V táboře pro vystěhovalce využívá svých jazykových znalostí angličtiny, němčiny a ruštiny. Překládá a šetří si prostředky na cestu do Ameriky. Vytrvalá a usilovná práce mu umožnila, že za necelý rok mohl vystoupit na březích Tichého oceánu a usadit se v nové domovině Kalifornii. V Los Angeles.

Brzy si našel uplatnění. Od roku 1950 vstupuje do služeb významné obchodní firmy v Ohio a po krátké době už cestuje po Africe a Asii jako obchodní ředitel firmy sídlící v New Yorku, která dodává složitá zavlažovací zařízení. Toto zaměstnání se mu stává životním posláním. Devět let je v postavení ředitele kooperující firmy v Los Angeles a dalších 13 let zastává u ní místo vicepresidenta. Ke své padesátce se rozhodl, že si v oboru vytvoří vlastní obchodní firmu. Pak už mu sekretářka vypracuje podrobný itinerář cest, například přes Egypt do Jordánska, Libanonu, Turecka, Bulharska a Československa se zastávkou ve Vsetíně, ve Velkých Karlovicích a ve Zlíně. Na to však musel čekat a doufat až do devadesátých let minulého století, když už měl šedesátku za sebou.

Zatím jeho otec a strýci Růžičkovi se z úspěšných živnostníků stali nájemci ve svých domech v postavení prodáváčů v zestátněné prodejně, holičem v družstevní provozovně a strýc Josef, protože u něho „bylo nalezeno“ v obchodě nepřiznané zboží, proletářem, který posléze našel místo jako řidič na Domě osvěty.

Karlovi v této době už zaplňovaly paměť anglické obchodní termíny a obchodní smlouvy, cesty po polovině světa a starost o rodinu. V roce 1953 se oženil, vzal si Američanku, a tak jak to bylo v Americe zvykem, měl s ní pět dětí. K tomu patří pořízení domu v San Dimas na okraji Los Angeles, dovolené s rodinou v horách Siery Nevady, koupání mimo vlastní bazének někde u moře.

Vzdělání dětí, jejich aktivity, které si v Americe rodiče sami platí, pojistky na nemoc, na důchod, na úraz a na život – bylo toho dost, ale bylo to v jeho rukou. Karlovi to nedělalo potíže, protože už z Československa si přinesl životní krédo: „V Boha věř, ale pomoci si musíš sám!“ Po smrti manželky zůstal skutečně všechno jen na něm. Až do doby, kdy nejmladší z dětí mělo 15 let, se věnoval jen práci a rodině.

Pak do toho „prásknul“. Oženil se, vzal si June a s ní jejich pět dětí. Celkem má po USA roztroušených 10 dětí, každé má své zaměstnání a svou rodinu – 28 vnoučat. Rodinná schůzka nejbližších by prý čítala kolem stovky osob. V čele pak otec, děda, švagr, který v době své plné aktivity nosil hrdě svých 140 kg, což trochu odpovídalo genům z rodiny Růžičků, kteří byli urostlí chlapi, a v Americe je to běžné.

Dost. Karel si nezasloužil toto „špičkování“. Je to dobrý kamarád a správný chlap, i když jeho čeština nahradila valašský přízvuk přeloženými stručnými výrazy americké angličtiny. Na svou vlast se těšil, z jejich skutečných úspěchů se radoval, a v první možné chvíli přijel a pobyl. Svě neteři z rodiny obchodníka zařídil svatební cestu v Egyptě. Se svými bývalými spolužáky přezpíval spoustu národních písniček a přidal i ty rozverně lidové ze studentských let. Nebýt zdravotních komplikací, které vedly ke klinické smrti dokonce dvakrát po sobě, přiletěl by znovu na zamilované Valašsko.

Můj příběh

Věra Rychecká-Langrová

Narodila jsem se v malé vesničce Jezera, která dnes patří pod obec Pozoříce, ležící nedaleko Brna. Je to v kraji spisovatele Františka Neuzila, který můj rodný dům nazval ve svých knihách „Slunečním domem“. Proč právě tak? Protože tento dům neměl sousedy, zato velikou zahradu, kterou jsme se dívali do širého kraje, a byl stále ozářen sluncem. V tomto domě jsme ale s mojí o tři roky starší sestrou dlouho nebydlely. Otec byl zaměstnán v brněnské Zbrojovce, a tak krátce po mém narození jsme se stěhovali do Bratislavy, kde měla brněnská firma pobočku pod názvem Patronka. Když tato továrna v roce 1933 vyhořela, stěhovali jsme se znovu, tentokrát do Povážské Bystrice, kde byla nově postavená pobočka Zbrojovky.

Na své dětství vzpomínám jako na krásnou pohádku. Tatínek měl dobré vedoucí postavení, takže maminka nemusela pracovat a mohla se nám věnovat. Protože krásně vyšívala, měli jsme všichni od ní moravský kroj. Navíc ipletla a háčkovala, takže do čtrnácti let jsme chodili oblečeni v jejich „výrobcích“. K idylické atmosféře domova přispívalo i to, že se rodiče nikdy nehádali, a tak nám vytvořili idylické prostředí klidu a míru. Dvakrát v týdnu jsme všichni chodili cvičit do Sokola, společně jsme chodili na výlety, lyžovali, koupali se ve Váhu. Když to srovnám s rodinami dnes, kdy se každé druhé manželství rozvádí, připadá mi až neuvěřitelné, jaké jsme měli v dětství štěstí.

V roce 1939 nastoupil Hitler a otec, přestože měl ve Zbrojovce dobré postavení, rozhodl se uvolnit své místo Slovákovi a došlo k našemu dalšímu stěhování – do Vsetína, kde byla postavena nová zbrojní továrna. Válečná léta nás příliš nepoznamenala. Dále jsme sportovali, já jsem chodila do Sokola a prožívala své „velké lásky“, ve víře, že válka jednou skončí a my opět budeme svobodní. Příchod Rudé armády jsme proto vítali s nadšením, netušíce, jak se bude situace v naší zemi dále vyvíjet.

Na podzim roku 1947 jsem se narychlo vdávala, neboť můj manžel chtěl se svým bratrem podnikat v brazilském Sao Paulu, kde chtěli uplatnit svůj vynález – vylepšené chemikálie pro kovolisty do rozmnožovacích strojů Rotaprint. Tento vynález byl mimochodem patentován v několika státech světa. Než jsme si ale stačili vyřídít pasy, přišel osudový rok 1948. Švagra, který za vynález získal u nás dva miliony korun, zavřeli a peníze mu vzali. Tak skončila i naše naděje, že se dostaneme z republiky.

Maminka nám, svým dcerám, vždy říkala: jedna z vás se musí naučit šít a vařit, protože to je pro manželství nejdůležitější. A tak šla sestra do obchodní a já do tehdejší rodinné školy, které se lidově říkalo „knedlíkárna“. Svoje první zaměstnání jsem našla v Nemocenské pojistovně, odkud jsem nastoupila do banky. Zde jsem si při práci doplnila ekonomické vzdělání.

Rok 1948, kdy nastoupil totalitní režim a vy-kročilo se „vstříc lepším zítřkům“, byl pro naši rodinu šokující. Manžel tehdy k vládě se prodávší partaj nazval „zapatřovacím ústavem pro blby“. Pouhý komunistický odznak na klopě znamenal výnosné místo a vysoký plat. Co na tom, že doma se dětem říkalo něco jiného než ve

škole! Vládla přetvářka a lidé se přizpůsobovali. Zapomenuto bylo Husovo: „Mluv pravdu, boj za pravdu!“ Tato černá skvrna na historii českého národa již navždy zůstane a nikdy se ji nepodaří vymazat.

V bance jsem pracovala na úseku investiční výstavby a byla, jak se říká, svojí paní. Již v roce 1956 jsem jako první ve Vsetíně získala na poukaz Spartaku, vůz, který v té době stál téměř 25 tisíc korun. Nemusela jsem být „uvázaná“ v kanceláři, a tak jsem objížděla stavby. Můj kolega mi nejednou říkal: „Věro, ty žiješ v záři helénské slunce.“ I mně to tak připadalo: krásné dětství, výborní rodiče, dobrý manžel. Jediné, co mě však velmi trápilo, bylo to, že nepřicházely děti. O to více jsem se upnula na práci a veřejně prospěšnou činnost. Protože i ředitel mi čas od času naznačil, že nemám děti a proto mám více volna, pracovala jsem v krajské organizaci ROH, v Československém červeném kříži a ČSTV. Byla jsem dokonce navržena za poslance do MNV a dělala předsedu kulturní komise ve městě, které mělo kolem 30 tisíc obyvatel. Tato činnost pro potřeby města mi přinášela uspokojení.

Naše rodina žila velmi kulturně – chodili jsme do divadla, kina, na koncerty, hodně se u nás četlo, a kdykoliv k nám zavítala nečekaná návštěva, mohla na stole vidět rozložené mapy, svazky encyklopedie nebo slovníky cizích slov.

V mém jednání nikdy nebyly rozdíly mezi tím, co jsem si myslela, říkala a dělala. Při jednáních Rady národního výboru jsem neustále vystupovala s kritikou toho, co jsem považovala za nesprávné nebo chybné. Například když jeden z členů Rady přišel s požadavkem, abychom mu odsouhlasili úhradu černého obleku k obřadu, při kterém oddává snoubence, všichni mlčeli. Tehdy jsem jako jediná navrhla zamítnutí této žádosti se zdůvodněním, že každý kulturní člověk má mít tmavé šaty, a není proto třeba, aby se mu musely zakoupit z prostředků města.

Postupně jsem poznávala, že lidé se bojí otevřeně promluvit. Přesto jsem se nadále držela zásady, že je třeba pochválit, co je dobré, a kritizovat vše špatné. Jak čas utíkal, lidé podlehlí pasivitě, vzdali se veškerých nadějí, stáhli se do sebe – s jediným cílem: nevšímat si okolí, hledět si „svého“ a pokud možno co nejlépe přežít. Dodnes nemohu pochopit, že národ se ve své převážné většině všemu přizpůsoboval – a mlčel. Jen kvůli tomu mohla totalita přežít více než čtyři desetiletí.

Naděje přišla až s rokem 1968, s Dubčekovým „jarem“. Bohužel jsme se radovali jen krátce. Přícházející svobody jsme prakticky ani neokusili. Pro mne toto období bylo povzbuzující injekcí, která mne přiměla k ještě větší aktivitě. Psala jsem do novin i časopisů, vyzývala lidi, aby nemlčeli. Na plenárním zasedání, kde sedělo sto poslanců, všichni hlasovali pro změny. V bance jsem nechala zrušit potupné kádrové posudky, doporučovala svobodné volby, zkrátka „řídila jako tyfus“. Leč přišel 21. srpna s ním i Rudá armáda „osvoboditelka“ a vše se rázem změnilo. Vsetín je sice zahalen černými prapory a objevuje se socha prezidenta Masaryka, přestávají se dokonce hrát sovětské filmy, ale lidé přestávají hovořit, opět se mlčí, převracejí se kabáty. Já sama jsem několikrát vyslýchána na StB, je mi odebrán pas a hrozí mi zavření. Není nikoho, kdo by se mne zastal a promluvil v můj prospěch. Jen ředitel banky mi radí: „Odvolej vše veřejně v tisku, napiš, že

jsi se mylíla, jinak ti hrozí výpověď. Víím, že mnozí to již udělali.“

Odpověděla jsem mu, že nikdy nemám odvolat to, o čem jsem přesvědčena, že je správné, a že příchod Rusů pro mne je a zůstane okupací mé země, kterou jako vlastenka nadevše miluji.

Při tomto mém postoji nemůže být pro mne žádným překvapením, když za mnou 14. srpna 1970 přichází do kanceláře ředitel banky a podává mi dvoustránkovou výpověď tohoto znění:

Okamžitě zrušení pracovního poměru
Rušíme s Vámi podle § 53 odst. 1c) Zákoníku práce o k a m ž i t ě pracovní poměr...

Na základě podrobných materiálů o Vaší činnosti v letech 1968 – 1969 jste byla ohodnocena Radou MěNV Vsetín. S těmito materiály jsme byli seznámeni v srpnu 1970 a dospěli jsme k názoru, že Vaše další setrvání v naší organizaci není možné bez ohrožení řádného plnění úkolů Státní banky Československé. Byla jste zproštěna funkce předsedkyně kulturní komise a člena Rady MěNV dne 29. 1. 1970, protože jste vnášela protisocialistické a protisovětské tendence do všech orgánů MěNV Vsetín a zvláště do Vámi vedené kulturní komise. Svým celkovým vystupováním jste bránila postupu v konsolidační činnosti orgánu a stavěla se na pozici přehnaného nacionalismu. Současně jste vyvíjela činnost v tisku, která nebyla v souladu s postupující konsolidací... Vaše konkrétní činnost z titulu funkce poslance MěNV Vsetín spočívala v zanášení protisovětských a protisocialistických tendencí. Podle toho byla Vaše činnost zaměřena takto:

- odstoupení funkcionářů
 - postavení pomníku Masaryka
 - využití budovy OV KSČ k jiným účelům
 - odstranění hvězdy z budovy MěNV Vsetín
 - spolupráce se s. Foltýnovou (filmy zaměřené proti režimu)
 - odstraňování vývěsních tabulek Svazu čs. – sovětského přátelství
- Kromě toho jste se podílela na různých akcích – Kantůrek, Koncert pro Jana Masaryka apod. Byla jste rovněž autorkou rezoluce na plenárním zasedání MěNV Vsetín, kde se vyslovovalo nepřátelství k Sovětskému svazu, písemně jste nabádala vedoucího odboru pro vnitřní věci MěNV Vsetín, aby neplnil své povinnosti, do Rady MěNV jste předkládala různé úvahy o nesvobodě, útlaku a podobně, čímž jste byla hodnocena jako nositelka pravicově oportunistických nálad...

Pokud jde o Vaší činnost v pobočce banky, i když nebyla tak vyhraněného charakteru jako v orgánech lidosprávy a na veřejnosti, byla jste osobně trvale pod vlivem názoru a jednání z Vaší veřejné činnosti. Důsledkem toho byla Vaše škodlivá iniciativa, směřující k narušování konsolidačního procesu v pobočce, která sestávala:

- z koncipování rezolucí vyjadřujících nesouhlas se vstupem spojeneckých armád na území našeho státu v srpnu 1968
- vyvolávání depresivních nálad mezi svými spolupracovníky a protisovětských tendencí...

Z těchto důvodů vedení organizace, po příslušném projednání v ZV ROH, rozhodlo skončit s Vámi pracovní poměr výše naznačeným způsobem. Pracovní poměr s Vámi končí dnem doručení tohoto rozhodnutí.

Státní banka Československá, pobočka Vsetín (podpisy)

Ředitel mi podává ruku, kterou odmítám: „Jsi Jidáš! Řadu roků jsi mě ujišťoval o mých kvalitách

osobních i pracovních, a nyní, když ti hrozí, že přijdeš o špinavý groš, mě raději vyhazuješ!“

Do té doby jsem nevěřila, že něco podobného může být pravda. Ani další spolupracovníci za mne neztratili slovo. Vše bylo pro mne velkým šokem, pádem z výšky na zem. Přišla jsem domů, kde mi manžel řekl: „Radil jsem ti, ať pro lidi nic neděláš. To máš odplatu!“

V dalších dnech přeložili manžela na málo placené místo, přestože byl vynikajícím pracovníkem. Otec mi jen řekl: „Ty se, děvče, ve světě neztratíš. Věřím ti!“

Půl roku jsem hledala jakékoliv místo, ale nikdo mě nechtěl zaměstnat ani mi pomoci. Nechtěli mě vzít ani jako pokojskou v hotelu, až jsem si nakonec našla místo v kalíně vsetinské Zbrojovky. Byla to namáhavá práce za malý plat. Pracovala jsem při teplotě přes 50 stupňů Celsia. Věřila jsem, že dělnická třída má morálku, ale mylíla jsem se. Když jsem ráno přišla na pracoviště, formy na vrtáky byly rozházené, všude byl nepořádek. Když jsem to řekla vedoucímu, odpověď byla: „Uklid si to!“ Záchody nefungovaly, uklízečka byla nemocná. Upozornila jsem na to nadřízeného, který mi na to řekl: „Zde máš rukavice a běž to vyčistit!“ Šla jsem. Byly tu ale i mnohé další závady – nefungovaly sprchy, dělníci nedostávali mýdlo, na které měli nárok. Říkám jim: „Řekněte to šéfovi!“ Jejich odpověď: „Když si stěžujeme, máme malé prémie“.

Byla jsem zvolena důvěrníci a snažila se o změny k lepšímu – zajistila jsem stoličky na sezení, postarala se o zavedení světel nad stolem, kde se nasazovaly vrtáky, atd. Když se vybíral příspěvek na zhotovení Gottwaldovy sochy, dělníci řekli, že nedají ani korunu. Ráda jsem to tlumočila mistrovi, který šel peníze vybírat sám. A ke svému překvapení jsem zjistila, že každý dal stovku!

Jednou jsem o nepořádku na pracovišti a o tom, že ženy jsou málo placeny, napsala hlavnímu šéfovi. Zavolal si mne a řekl: „Pobuřuješ dělníky, zřejmě ti nestačí, že tě vyhodili z banky. Dej si pozor, ať tě nevyhodím i já!“

Dělala jsem hodně nočních směn, při kterých jsem byla s prací hotova již za šest hodin, a tak jsem si na dvě hodiny lehla na stůl v kanceláři. Kontrola, která tam přišla, mě vyhodila. Kolegyně mi doporučila, abych si lehla za pec, kde je teplo a kde mne nikdo nebude obtěžovat. Několikrát jsem to udělala, ale cítila jsem, že v tomto prostředí dlouho nevydržím. Ovšem ukázalo se, že jsem to vydržela téměř dva roky.

Nakonec jsem se přes známou, se kterou jsem se náhodou setkala, dostala do kiosku ve sklárnách, kde jsem vydržela až do odchodu do důchodu, což bylo v roce 1983. Ani na tomto posledním svém pracovišti jsem to neměla jednoduché, i když mi velmi pomáhala vedoucí závodní kuchyně. Jednou, když si zlomila ruku, chtěla, ať za ni převezmu práci. Ihned se ale ozvali komunisté, že nesmím dostat lepší a více placenou práci, protože musím „být potrestána“!

V roce 1986 jsem zůstala sama. Zemřel mi otec, sestra, manžel i matka. Na doporučení známého píši manželům Rycheckým, kteří jej pozvali k sobě do Kalifornie, a zvu je na návštěvu do Vsetína, kde chci, aby byli mými hosty. Odpověď na mé psaní přichází až za dva roky, kdy žena Františka Rycheckého znenadání umírá. František tehdy znovu pročitá můj dopis, ve kterém píši, že jsem se za svobodna jmenovala Kalábková, a vybavuje si, že můj otec jej za války uchránil před

nasazením v Reichu a zajistil mu dobrou práci ve Zbrojovce. Také si vzpomněl, že mne i se sestrou viděl na náměstí, a tenkrát prý řekl: „Takové kůzle bych si jednou vzal...“ Přítomní mu prý na to tehdy řekli: „To jsou Kalábkovici děvčata, dcery tvého šéfa. Nejhezčí ve Vsetíně, tak na to zapomeň!“

Po 46 letech se mu jeho přání splnilo. V červnu 1988 přijel do Vsetína a vyhledal mě. Já jsem byla vdova, on vdovec. Pozval mě do Kalifornie, kam jsem odlétala na tři měsíce, ale nakonec jsem si vízum prodloužila na půl roku. Do vlasti jsem se vrátila začátkem roku 1989. V červnu přiletěl Frank znovu, a opět odlétáme do Kalifornie, již spolu. Zde v Huntington Beach, asi 80 km od centra Los Angeles, žijeme u moře, kde nechybí palmy, které mne tak jako moře vždy lákaly.

Sametovou revoluci jsem přivítala s nadšením. Konečně se nám svět otevřel dokořán, zmizely ostatné dráty, lidé mohou volně cestovat a mladí studovat, kde sami chtějí. Přišlo to, v co již lidé nevěřili. Žijí tedy v Kalifornii již jedenáct let, ale každým rokem se vracíme na několik měsíců do vlasti. Jsme s ní nejenom duchovně spjati, ale máme v ní i příbuzné, přátele a známé. S mým manželem jsme již dvakrát prošli autem celou Ameriku a podívali se i jinam do světa – na Havajské ostrovy, do Mexika, Číny, Japonska, Hongkongu, Singapuru, Thajska, Brazílie, Paraguaye, Argentiny, Indie, Nepálu, Pákistánu, Austrálie, Nového Zélandu, na Tahiti, Karibské ostrovy i na Aljašku. Avšak: „Ač jsem ochutnala jakkoliv vzdálených dalek, vždy se vracím nasytit se z krajice domova.“

Co říci na závěr k situaci, v níž se naše vlast nachází a o které jsem informována nejenom prostřednictvím internetu a novin, ale i osobním pobytém ve „staré vlasti“, kde každoročně prožívám část jara a celé léto? Jsem vývojem u nás zklamána. Lidé si neváží znovunabyté svobody. Přes 40 let totality zanechalo v lidech – v jejich myšlení, konání i morálce – stopy. Je třeba hledat – a v první řadě u sebe samých – odpověď na otázku, kam se poděla slušnost, morálka, odpovědnost a vztah k práci. Příkladem „obyčejným“ lidem nejdou ani politici. Místo aby byli lidem vzorem, jeden druhého ostouzí, handrkují se a prosazují své zájmy před zájmy společnosti, celku.

A tak – i když je to smutné konstatování – stále nevidíme cestu k lepším zítřkům!

(podle autorské publikace „Moje stopy“ vydané vlastním nákladem v Brně, 2002)

Věra Rychecká s manželem Frankem v únoru 2006

Kovář a zámečnický Pavel Hrstka z Horní Bečvy
Fotodokumentace MVR ve Vsetíně, 2005

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje

Olga Floriánová

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje je specializovaným pracovištěm etnografického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Vzniklo v souvislosti s vydáním vládního usnesení Ministerstva kultury České republiky ze dne 11. června 2003 s názvem Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu. Tímto usnesením dává vláda najevo svůj zájem o ochranu tradičních hodnot hmotného i nehmotného kulturního dědictví České republiky, vytvářeného po staletích našimi předky. Soubor opatření k uchování projevů tradiční lidové kultury obsahuje konkrétní kroky, které směřují především k hlubší identifikaci tradiční lidové kultury, její systematické dokumentaci, ochraně, prezentaci i k jejímu předávání dalším generacím.

Na základě uvedeného vládního dokumentu byly plněním úkolů z něho vyplývajících pověřeny vybrané odborné regionální instituce v jednotlivých krajích s celorepublikovým garantem – Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici. Pro oblast Zlínského kraje se garantem naplňování vládního usnesení stalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, kde v daném kontextu vzniklo Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje. Odborné zaměření tohoto pracoviště tedy vychází z úkolů a idejí Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou

kulturu a spolupracuje přitom s partnerskými institucemi – s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzeem regionu Valašsko ve Vsetíně a s Muzeem Kroměřížska v Kroměříži, jimž poskytuje metodickou pomoc při výzkumu daného úkolu v oblasti jejich působnosti. Centrum péče o tradiční lidovou kulturu svou činnost koordinuje rovněž s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici a Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Ve Slováckém muzeu tak v podstatě vzniklo první pracoviště svého druhu u nás, jež svou činností vytváří metodický a systematický příklad způsobu zpracování daného vládního úkolu i pro ostatní pověřené instituce.

Prioritním výzkumným záměrem pracoviště se stala tradiční rukodělná výroba ve Zlínském kraji. Slovácké muzeum na základě svých zkušeností a poznatků získaných soustavnou dlouholetou dokumentací, akviziční a badatelskou činností si velmi dobře uvědomuje důležitost mapování a ochrany tradičních výrobních technologií, které jsou v dnešním průmyslovém a přetechizovaném světě stále více ohroženy zánikem. Stejný důraz klade i na prezentaci tradičních lidových výrobků a osobností jejich tvůrců.

V souladu s takto stanoveným záměrem si Centrum péče o tradiční lidovou kulturu vytvořilo již v roce 2004 jako svůj prvotní úkol vytvoření databáze tradičních lidových výrobců ve Zlínském kraji. Samotnému vzniku databáze však nejprve předcházela práce na vytvoření promyšlených metodických a systematických materiálů. Ty se staly nezbytným podkladem pro sestavení podrobných a obsáhlých dotazníků tak, aby odpovědi respondentů přinášely potřebné informace o zkoumaných řemeslech i řemeslnících. O takto zformulované dotazníky projevil zájem další ministerstvem kultury pověřená pracoviště – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Masarykovo muzeum v Hodoníně a Vlastivědné muzeum v Olomouci, jimž byly dotazníky Slováckým muzeem poskytnuty. Dotazník si vyžádal i celorepublikový garant projektu Národní ústav lidové kultury ve Strážnici k jeho dalšímu využití pro ostatní regionální instituce. Dále tato metodika a systematická sloužila k vypracování odborného hesláře a rovněž formuláře počítačového programu Bach, do kterého se získané informace ukládají, a samozřejmě jsou i východiskem jednotného postupu při práci v terénu.

Stěžejní metodou výzkumu se stal dotazníkový průzkum. Prostřednictvím rozeslaných dotazníků byly osloveny obecní úřady ve Zlínském kraji, kronikáři i dobrovolní spolupracovníci a informátoři muzea. Celkem bylo doručeno přes 730 dotazníků, i když ne všechny se z pochopitelných důvodů vrátili. Přesto zjištěná data přinesla reprezentativní přehled o současném stavu tradiční lidové výroby ve Zlínském kraji, základní informace o samotných výrobcích i množství fotografické dokumentace. Výzkum pokračoval dalším kolem dotazníkové akce, do níž se na základě poskytnuté jednotné metodiky již zapojila partnerská pracoviště. Byl samozřejmě také doplňován a rozšiřován výzkumem terénním u samotných výrobců a v jejich dílnách. Všechna získaná data se stala podkladem pro vytvoření počítačové evidence projevů tradičních výrobních postupů a jejich nositelů. Důležité je její využití jako podkladu pro výběr vhodných kandidátů u nominaci udělení titulu ministra kultury Nositel tradice

Sedlářská dílna v Hošťálkově
Fotodokumentace Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, 2005

lidových řemesel. Tato databáze je jednak výsledkem plnění vládního úkolu identifikace a dokumentace tradičního kulturního dědictví a jednak výchoziskem k dalšímu bádání v dané problematice.

K navazujícím aktivitám Centra péče o tradiční lidovou kulturu patří i popularizace a prezentace zkoumaných jevů odborné i široké laické veřejnosti. Nejen na zachování, ale i předávání znalostí tradičních technologií je zaměřen cyklus odborných kurzů, které jsou kalendářně situovány do jarních a zimních měsíců tak, aby účastníci kurzů mohli uplatnit zhotovené výrobky ve zvykosloví daného období. V jarních měsících před Velikonocemi učila zkušená výrobkyně kraslic, Mistryně lidové umělecké výroby Zdeňka Rajsiglová, zájemce zdobit skořápky vajec olepováním slámou do tradičních geometrických motivů a vzorů. Výsledky práce byly v závěru kurzu prezentovány samostatnou malou výstavou. Zimní kurz tradiční rukodělné výroby zaměřený na pletení z proutí a pedigu je organizován ve spolupráci s Oblastní Charitou v Uherském Hradišti. Zájem veřejnosti o něj byl tak velký, že převýšil kapacitu muzejních prostor a musel být uspokojen otevřením třetího běhu kurzu místo dvou předpokládaných. Základní techniky pletení na konkrétních výrobcích učí mistři svého oboru - Tomáš Mareček a Dagmar Kozelková.

Jiným způsobem popularizace tradičních technologií široké veřejnosti, který Centrum péče o tradiční lidovou kulturu připravuje, jsou jarní a zimní cykly prezentačních programů tradiční rukodělné výroby, určené především pro nejmladší generaci – školní mládež. Prohlédnout a vyzkoušet si děti mohou různé a pro ně jistě zajímavé tradiční techniky, jež tematicky souvisí na jaře s velikonočními a v zimě hlavně s vánočními zvyky a obyčejí.

Reprezentativní záležitostí se stala výstava ve velkém sále Slovákckého muzea s názvem Lidová umělecká výroba v České republice, která byla převzata z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici a rozšířena kolekcemi tvůrců z regionu Uherskohradištska. Expozice představila vybrané výrobce a řemeslníky z celé republiky. Technicky i esteticky dokonale provedené tradiční rukodělné výrobky oslovovaly návštěvníky muzea svou oduševnělostí a lidskostí, jež do nich vložili jejich tvůrci. Většina z nich tak mohla zhodnotit svou práci oceněnou titulem Nositel tradice lidových řemesel, který každoročně pětí významným

výrobcům uděluje ministr kultury. Součástí výstavy byl i katalog, jenž fundovanou a edičně velmi zdařilou formou podával přehled nejen o prezentovaných řemeslnících a jejich výrobcích, ale stručně i o konkrétních technologiích a historii lidové výroby v České republice.

K přiblížení a seznámení tradičních lidových řemesel veřejnosti přispěly rovněž doprovodné akce v podobě tradičního jarmarku lidových výrobků a prezentace vybraných tradičních výrobních postupů, které upoutávaly množství návštěvníků v rámci květnových Dnů muzeí a Dnů evropského kulturního dědictví a Slavností vína a otevřených památek, jež se pravidelně konají v podzimním termínu druhého zářijového víkendu v prostorách muzea i v areálu parku

před muzeem.

Významným reprezentativním počinem pak byla mezinárodní konference na téma Zvyky a obyčej socioprofesionálních skupin, navazující na pracovní setkání Mezinárodní komise pro studium lidových obyčejů v Karpatech. Konference se stala důležitým výstupem studia zvyků a obyčejů profesních a sociálních skupin, přinesla zhodnocení krátkodobých i dlouhodobých výzkumů dané problematiky a umožnila prezentaci výsledků bádání na mezinárodním vědeckém fóru. Zaznělo zde množství zajímavých a podnětných příspěvků, které zpřístupní odborné veřejnosti připravovaný sborník.

I v dalších letech chce ministerstvem kultury pověřené pracoviště Slovákckého muzea – Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pokračovat v nasměrovaném výzkumu tradiční rukodělné výroby a dále jej prohlubovat tak, aby výsledek bádání vytvořil co nejucelenější přehled o stavu a proměně těchto projevů kulturního dědictví našich předků. Na základě získané databáze předpokládá podrobnější studium u významnějších výrobních technologií a nositelů tradice, jejich popularizaci a prezentaci odborné i široké laické veřejnosti formou tematicky zaměřených výstav, odborných kurzů či prezentačních programů tradiční rukodělné výroby a jejich kartografickým i katalogovým zpracováním.

Josef Stromšík z Rožnova pod Radhoštěm při výrobě keramiky. Fotodokumentace Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, 2005

Zvonice Pavla Vašuta (1970) z Horní Bečvy - výrobce tradičních tesařských drobných staveb, 2005

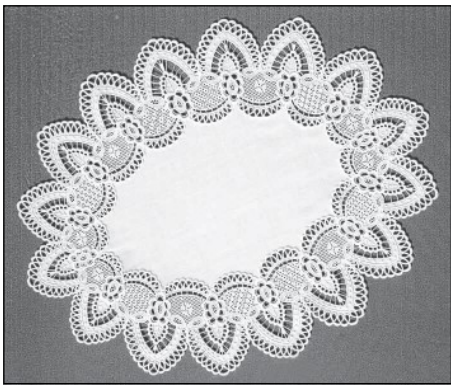
Výzkum tradiční lidové výroby na Valašsku

Milada Fohlerová

Výzkumem tradiční rukodělné výroby pro oblast Valašska, která bylo pro tyto účely vymezena hranicemi okresu Vsetín, bylo pověřeno Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně. Vzhledem k absenci etnografického pracovníka na tomto pracovišti však bylo s plněním úkolu započato až v říjnu roku 2005 a celková doba výzkumu tak byla omezena jen na dva měsíce.

Výzkum byl prováděn formou dotazníků určených lidovým výrobcům, kterými byly obeslány jak všechny obecní úřady vsetínského okresu, tak i kronikáři vytipovaných obcí s žádostí o jejich předání výrobcům nebo o zaslání kontaktu na ně. Zároveň byli osloveni i samotní lidoví výrobci. V závěru akce bylo mapování lidové výroby na Valašsku doplněno o terénní výzkum u samotných výrobců, a to v obcích Vsetín a Velké Karlovice.

Z údajů získaných touto dotazníkovou akcí byla sestavena databáze lidových výrobců, která bude dále využívána k účelům dokumentace a prezentace tradiční lidové výroby na Valašsku, tedy k uchování a předávání tohoto svěbytného projevu lidové kultury dalším generacím, a to prostřednictvím pořádání tradičních jarmarků, trhů, kurzů, výstav apod.

Zuberská bílá výšivka Jany Juřicové (1953) z Vi-gantic, 2005 Foto archiv MRV ve Vsetíně

I když návratnost dotazníků nebyla z časových důvodů příliš vysoká, přesto přinesla řadu cen-ných informací. Z výsledků výzkumu vyplývá, že rukodělná výroba ve svých nejrozmanitějších projevech (jako je perníkářství, řezbářství, koší-kářství, kovářství, výroba krojové obuvi, lidových hudebních nástrojů, zdobení kraslic a další) je i v dnešní přetechnizované době mezi lidmi na Valašsku stále živá. Dodnes jsou také udržovány pro některé části regionu typické lidové rukoděl-né práce, jako např. zuberská výšivka či háčko-vání zašovských kytíček. Bez zajímavosti nezů-stane ani fakt, že udržování tradice lidové výroby není doménou jen starších lidí, ale že se jí věnují i generace mladší, vždyť téměř polovina respon-dentů je narozena po roce 1970.

Zdeněk Maceček (1967) z Horní Bečvy – výrobce tradičních výrobků z ručně štípaného šindele, 2006

Tomáš Orság (1982) z Kateřinic – výrobce hospodářských košů a březových metel, 2006

Aby byl obraz o stavu tradiční lidové výroby na Valašsku co nejucelenější, bude její dokumen-tace pokračovat i v tomto roce. Proto se obracíme na všechny naše čtenáře s žádostí o pomoc při zachování tohoto osobitého projevu našeho kul-turního dědictví, a to poskytnutím kontaktu na lido-vé výrobce našemu muzeu.

Kontaktní osoba:

Milada Fohlerová, tel. 571 411 690, 571 611 764; e-mail: fohlerova@muzeumvalassko.cz

Výrobky z medových perníčků manželů V. a J. Talašových ze Vsetína na výstavě ve vsetínském zámku. Foto M. Langer

Foto M. Ošťádal

Prlov, obec Moravského Valašska, v pohledu dnešního etnografického výzkumu I.

Klára Kašparová

Seznámení s Prlovem a jeho historií

Když se řekne název valašské obce Prlov, někdo si snad vybaví události, které se v okolí seběhly na sklonku druhé světové války, ale etnograficky se o něm příliš neví. Rozkládá se na jihozápadním okraji vsetínského okresu, do něhož náleží od roku 1949 (před zavedením okresní správy však patřil do vizovického panství jako jedna z dvanácti obcí, a to v letech 1467–1848). Je to malá vesnice skrytá v údolí mezi kopci Vizovické vrchoviny a Javorníky, přesně na půli cesty mezi Vsetínem a Vizovicemi. Tímto údolím protéká malý potok, jemuž obyvatelé říkají „Prlovský“ (přesný název nemá), kolem nějž vzniklo jádro obce, dlouhé asi 2 km. Stavení tvoří nepravidelné shluky po obou stranách silnice, jež prochází obcí a lemuje koryto potoka. Za domy se táhnou úzké pruhy dílů a tratí¹, na kopcích nad údolím se rozkládají prlovské paseky². Ze severu sousedí Prlov s obcemi Seninkou a Valašskou Polankou, severovýchodně leží Lužná, na jihu a jihozápadě hranicí s Pozdřechovem a ze západu s Jasennou. Z hlediska etnografického zařazení leží Prlov v jihozápadní části středního Valašska, téměř na hranici s přechodnou etnografickou oblastí Podřevnicko (údolí řeky Dřevnice). Je do jisté míry ovlivněn kulturou jižního Valašska a jeho střední částí.

Historie Prlova sahá poměrně hluboko do středověku. Území, na němž vesnice vznikla, původně patřilo jednomu z vizovických klášterů – Smil-

heimu – založenému kolem roku 1300. První zmínky o Prlovu tedy pocházejí především z úředních listin, které se nějak dotýkaly oblasti majetku kláštera, nejstarší je datována rokem 1361.

Vznik samotného názvu obce není nijak historicky doložen, předpokládají se dvě možnosti: buď podle zakladatele osady (zakoňčení –ov napovídá u místního jména možnou existenci vlastníka), nebo (etymologický výklad) podle perlení (bublání) potůčku, který tudy protéká. Snad proto tedy původní název obce Perlov (německy Perlaw).

Pokud se vyskytly historické zmínky o Prlovu, nikdy nestály v textu samostatně, ale spojeny s Pozdřechovem, k němuž byla obec dlouho přidružena. Ještě v roce 1503 patřily obě vesnice pod jedno fojtství³. Prlov byl jednou z chudších vesnic z okolí, často bylo jedinou obživou zemědělství (i přesto, že je zde poměrně neúrodná půda nevyhovující ani svým kopcovitým terémem). V průběhu 19. století mnoho lidí jezdilo na sezonní práce na Hanou a do Rakouska, ale i bližšího okolí, aby si nějak přivydělali.⁴ Na počátku 20. století je pro Prlov (stejně jako pro okolní rolnické vesnice) charakteristická spolupráce s firmou Baťa. Byla spoluiniciátorem prodloužení železniční tratě z Vizovic do Valašské Polanky, kde se uplatnil velký počet pracovních sil. Po železnici následovala stavba nové silnice kolem obce i přes ni, což zachránilo Prlov od hladovění při hospodářské krizi. Později to byla spolupráce obce na výrobě podpatků bot ze zbytků kůže. Tyto a jiné druhy domácí výroby⁵, které zaručovaly ales-

poň minimální obživu v době neúrody, se staly podkladem místnímu etnografickému výzkumu. Než však rozvineme tento úhel pohledu na Prlov podrobněji, zastavme se na okamžik u historické etapy, která ač neradostně, Prlov nejvíce proslavila.

Kopcovitý terén prlovských pasek blízko Vizovic i Zlína, kde byla za druhé světové války německá centra, vyhovoval odboji, a to především partyzánskému. Do tohoto hnutí byli zapojeni nejen muži, ale často i celé rodiny. Utajení odboje se podařilo udržet poměrně dlouho, ale na samém sklonku války byli partyzáni odhaleni a celá vesnice potrestána s nimi: 23. dubna 1945, (ten den Prlovští nazývají jako „pošmourné pondělí“), bylo po úmorném vyslýchání a obviňování nakonec vypáleno 8 chalup, 5 odhalených partyzánů bylo popraveno a 18 lidí z vesnice (mezi nimi i 6 žen) bylo upáleno. Tyto události se zapsaly do povědomí zdejších lidí jako Prlovská tragédie.⁶ Tato historická událost je obyvateli Prlova vnímána velmi subjektivně, v obecní kronice je událost uvedena takto: „*Nejhorší rok pro obec byl rok 1945. Proto úmyslně používám krvavé tuši, jak krvavá jest tato historie a krvácející srdce pozůstalých.*“

Výzkum řemeslné a domácí výroby v Prlově

Díky přírodním podmínkám se na Valašsku dařilo lidové výrobě ze dřeva (domácká výroba dřevěného nářadí), z proutí (pletení košů, výroba metel) a jiných dobře dostupných materiálů horského prostředí. Kromě toho bylo běžné zpracování textilních materiálů – tkaní, soukenictví, vyšívání a další techniky s textilem spojené.

Vrchol rozvoje domácí výroby dřevěného nářadí ve zkoumané oblasti Vizovicka, kde leží i Prlov, spadá do druhé poloviny 19. až po první třetinu 20. století. Ačkoli je Prlov přesně na hranici jihozápadního Valašska (okraj vsetínského okresu) a Podřevnicka, kam spadá většina bývalého vizovického panství, není jako jedna z možných zkoumaných lokalit při výzkumu řemeslné lidové výroby zmíněn.

Jisté snahy podniklo v padesátých letech 20. století Ústředí lidové umělecké výroby (ULUV), když mapovalo řemeslnou a domácí výrobu ve vsetínském okrese. Dělal se tehdy soupisy jednotlivých řemesel v obci (formou dotazníků – měly sloužit jako výchozí materiál pro etnografy) s tím, že se pak v podrobnějším výzkumu bude pokračovat.⁷ V mnohých vesnicích se tak podařilo získat množství cenných materiálů, jež podchytily vývoj domácí a řemeslné výroby na Valašsku. Pozornost však nebyla věnována všem obcím stejně a ve výzkumu se mnohde už nepokračovalo, snad kvůli geografické poloze a neprůbojnosti lidové tradice (lokalita byla považována za „nezajímavou“). Týká se to i Prlova, což znamená nenávratnou ztrátu informací, protože jednotlivá řemesla zanikla spolu se starší generací, která se tímto způsobem ještě živila nebo si tak přivydělávala. Na druhou stranu se nám nabízí možnost srovnání s dnešní dobou, kdy je možné provést návratný výzkum. Ten proběhl v srpnu roku 2004.⁸ Z původních řemesel zaznamenaných v padesátých letech 20. století (*bednářství, dýmkařství, háčkování, výroba hrábí, kamenictví, kolářství, výroba kraslic, lidová malba, výroba metel a papučí, řezbářství, výroba šindelů, te-*

sařství, tkalcovství a výroba žebříků) byla navratným výzkumem zjištěna tato řemesla a výroby: **kolářství, hrabičkářství, tesařství, metlářství, včelařství, košíkářství, výroba okrasných vycházkových holí ze samostatných větví**.⁸ Z teprve nedávno „vymřelých“ řemesel uváděli někteří respondenti také **tkalcovství, vysívání, výrobu malých dřevěných fajek** (tzv. **fipek**), **kovářství**. Dlouhou dobu se v meziválečném a poválečném období domácky vyráběly kožené podpatky (pro firmu Baťa). Jako materiál sloužil výrobcům odpadový zbytek kůže vzniklý při šití bot, kterou dostávali spolu se zakázkou přímo od firmy. Takto se živilo nejen v zimním období velké množství prlovských obyvatel.

Také poměr respondentů je odlišný. Z původních jednačtyřiceti výrobců zapsaných v padesátých letech je v Prlově pouze jediný žijící – **Jaroslav Juráš** (77), který kromě zděděného řemesla kolářství a tesařství vyrábí také hrábě, dřevěné vidle a metly (snazším způsobem za použití lískové nebo smrkové hole jako rukojeti). K němu z mladších informátorů přibyl: bratři **Pavel** (65) a **Jan Filovi** (59), oba výrobci košíků, Pavel vyrábí i metly a Jan se věnuje včelařství, **Josef Žák** (67) – výrobce okrasných vycházkových holí – a **Rastislav Kratina** (45) jsou oba metláři (výroba celých metel z březového proutí).

Remeslná výroba a obchod už se v Prlově nedělají, výrobci se soustřeďují na výrobu pro vlastní potřebu, pokud je produktů více, dávají je po příbuzných nebo za velmi symbolickou částku. Spíše než jako privýdělek se zabývají lidovou výrobou pro vlastní potěšení.

Výroba metel a košů

Košé i metly spadají pod oddíl výroby z proutí, proutí vrbové i březové si výrobce opatří v době vegetačního klidu rostlin (dřevina nemá tolik mízy, ztrácí listy a pomaleji sesychá), tedy od listopadu do února. Mladé břízy rostou na pasekách mezi vykácenými stromy, vrbového proutí kolem vodních toků ubývá, proto si výrobce obvykle nasazuje vlastní vrbu (na jeden koš spotřebuje až 122 proutí).

Na výrobu metly je ideální středně stará bříza. Materiál se asi měsíc skladuje ve větraném, ale ne vlhkém prostředí. Proutí, jež přijde do rukojeti, se musí před uskladněním odkorovat, po zaschnutí je to obtížnější. Metla se skládá ze dvou částí: z rukojeti a hlavy (zametací část). Na Valašsku se

Josef Žák se ženou napodobují původní utahování rukojeti pomocí provazu („stahovačky; valačky“)

Detail rozšířené zametací části metly („hlavy“)

Detail košíkářského kříže z lipového nebo smrkového dřeva, jenž je součástí dna koše

Košé bratrů Filových s různými průměry obručí pro „fazonku“ koše

metly vyrábějí pomocí **stahováku, stahovačky**¹⁰, což je provaz, který se jedním koncem přiváže k trámu či pověsí za strop, a druhý konec se opatří dřívkem nad uzly. Tam, kde je třeba rukojeť metly pevně stáhnout, se provaz omotá a výrobce přisílápne konec s dřívkem, utvořená smyčka kolem proutí se utáhne. Následně se rukojeť zajistí buď drátkem, což je v Prlově jediný způsob, nebo vrbovými proutky, které se předtím ještě musí rozštípnout. Tento proces se opakuje tolikrát, kolikrát je nutné rukojeť stáhnout. Prlovské metly nejsou rozšiřovány, hlava metly je většinou jen o něco málo širší než samotná rukojeť. Pouze jeden výrobce vkládá do hlavy metly drobné větvičky, aby se zametací část rozšířila. S proměnou tradičních hodnot souvisí i vývoj ve výrobě – vylepšení a urychlení práce. Tak si Josef Žák z Prlova vymyslel vlastní stahovák, který mu uvolní k práci obě ruce – je to páková svěrka opatřená

řetízku, jež umožňuje stahovat různě hrubé rukojeti metel.

Základ každého koše tvoří **košíkářský kříž**, v Prlově zhotovován dvěma způsoby: výrobou z připraveného lipového či smrkového dřeva a uprostřed zajištěn hřebíkem (vrutem), nebo z vrbových kolíků dlouhých jako průměr dna koše. Od počtu kolíků v kříži se odvíjí další pletení koše a počet potřebných proutí. Obvykle je jich na dno použito šest (tři kolíky vedle sebe se nařiznou v půli a jimi se prostrčí další tři). Po opletení vznikne dno tvarem připomínající „sluníčko“. Mezi jednotlivé „paprsky“ se zasunou dlouhé pruty, které tvoří kostru koše, zvané v Prlově **stavjáky**. Ty se kolem dna ohnou vzhůru, přiváže se k nim kovová obruč¹¹, aby měla stěna koše pěknou **fazonku** (tj. aby se držela pěkně symetricky a kolmo ode dna). Nad obručí se pruty sváží dohromady. Vznikne kostra koše (osnova), která se vyplétá útkovými pruty. Pokud má mít koš ucho nebo dvě, započne se s jeho základem rovněž už od kříže koše. Na výplet dna i stěny se nejčastěji užívá **opletek dvěma přes jednu a za jednu osnovu**.¹² (**Opletek** je pletení několika útkovými proutky přes určitý počet osnov.) V Prlově se nevyrábějí koše z loupaného proutí.

Kolářství

Pod kolářství spadá i výroba dřevěných rukojetí – kosiska, topůrka, celé hrábě nebo dřevěné vidle, ohýbané i samostatně saně, ale samozřejmě i výroba samotného kola a konstrukce vozu. V Prlově se toto řemeslo v rodě Jurášových dědí už po generace. Jaroslav Juráš sice učí výrobu vnuka, nicméně je jeden z posledních znalců tohoto řemesla v širokém okolí. K výrobě kola se používá tvrdého dřeva (akátu nebo jasanu na Vizovicku). Získává se rovněž v době vegetačního klidu dřeviny. Rozdíl je však v přípravě materiálu, začerstva se udělají pouze polotovary, které se uskladní a minimálně rok suší na větraném a suchém místě. Čím déle dřevo na kolářskou práci schne, tím kvalitnější je výsledný produkt. Po vysušení se polotovary dopracují do určité podoby.

Zasazení paprsků („špic“) do náboje – přesně vymeřený sklon a délka špice

Hotové kolo k vozu – nyní slouží jako dekorace, vyrobil jej zřejmě ještě otec J. Juráně

Kolo vozu či trakaře má tři základní části: **náboj** neboli **hlavu kola** (střed), do níž se zasazují **špiče** (paprsky) a ty jsou zakončeny v **loukotích**, které tvoří okraj kola. Mohou být ze dvou částí – **loukotě ohýbané**, nebo ze tří až čtyř částí napojovaných na sebe podle přesného výpočtu – tzv. **loukotě čtvrtkové**. Ty se vyrábějí v Prlově řadu let, ohýbaná technika je daleko náročnější. Výroba kola musí být velice pečlivá a přesná, aby kolo uneslo potřebnou zátěž. Hotový dřevěný výrobek se zanesl ke kováři, který okul hlavu kola, aby drželo pevně na konstrukci vozu, a zároveň kolem jeho obvodu **nahodil ráf** – železnou obruč, která po schlazení stáhla všechny spoje v částech kola pevně k sobě. Proto se mezi samotnými loukotěmi, jež spojuje kolík zvaný **typl**, nechávala asi milimetrová mezera, aby se kolo pod tlakem obruče stáhlo a nepopraskalo. Otec Jaroslava Juráně – Tomáš vyráběl kromě kolářských výrobků i stolce. Na spodní stranu připsal veršované věnování místo podpisu. To jeho výrobky proslavilo v širokém okolí.¹³ Jaroslav Juráně věnování píše také (přidává jej k výrobku jako „atest“ – jak tomu sám říká). Jedno si můžeme pro představu uvést: „*Jednou za mnou přišli, abych jim udělal „krmolec“ (ohnuté dřevo, na něž se zavěsí prase při zabijačce), tak mě k tomu taky něco napadlo:*

K zabijačce

Vždy k zabijačce patří trochu dobrý slivovice.

Ale pozor, moc jí nepij,

neb rozvaříš pak jitrnice!

Nebo slivovice v zabijačku,

kteřá byla vypitá,

ta už mockrát způsobila,

že rozvařili vařky i jelita.

Co slivovice v zabijačku s chlapy udělá,
to je známá věc:

Někdy už zavěšené prase spadne,
jindy zlámou krmolec.

J. Juráně

Včelařství

„Včela žije se rosou medovou a neznájc žádného oplození vydává ze sebe med lahodný; podobně Maria živena rosou nebeskou zůstala pannou a dala nám med rajský, Ježíše Krista.“

(Slova sv. Ambrože, patrona včelařů)

Se včelařstvím a včelami se poutá mnoho pověstí, spojených především s církevní tematikou. Práce se včelami a zpracování jejich produktů byly známé už v předkřesťanském období, což dokládají zmínky kronikářů. Po christianizaci se řemesla dále specifikovala (např. „voštníci“ – voskaři, kteří vyráběli svíce do kostelů, jsou doloženi už ve 13. století). Jan Fila z Prlova patří do spolku včelařů, jenž má své centrum v Pozděchově. Než včelař stočí při snůšce 15–25 litrů medu (záleží na hojnosti včelí potraviny), čeká ho celoroční práce s chovem včelstva a údržbou úlu. Ten se vodorovně dělí na dvě části, spodní **plodisko** a vrchní **medník**. Medník je oddělen mřížkou, kudy prolezou pouze včely dělnice¹⁴, v zimě je uzavřen pevným stropem. V plodisku se líhnou nové včely (**mladušky**), dělnice mají rozdělené úkoly, některé se starají o mladé včely a královnou, jiné vylétávají ven z úlu pro potravu. Základní článek plodiska i medníku je **mezistěna** – dřevěný rám, v němž je umístěna plástev, kterou pro včely připravuje včelař. Podle speciální formy lisuje asi 5 mm silnou voskovou vrstvu, na níž lze zřetelně rozeznat půdorys šestibokých buněk. Postupně – nejčastěji po třech rámcích – vkládá včelař mezistěny nejprve do plodiska, na jaře i do medníku. Jsou-li mezistěny zaplněné, přidá včelař další až do plného počtu v úlu, což je dvacet čtyři mezistěny. Včely jsou schopné během dvou dnů vystavět z půdorysu buněk skutečné plástve do výšky 3 cm. Při dobré snůšce se stáčí med dvakrát až třikrát do roka. Med se získá z pláství pomocí odstředivé síly ve speciální nádobě. Po snůšce se úl musí připravit k zazimování, postupně se odbírají rámy, až zůstanou pouze tři v plodisku. Potravu přes zimu získávají včely z nádoby, v níž je voda s rozpuštěným cukrem (včelař nádobu pra-

Jan Fila vkládá do dřevěného rámečku s tenkými drátky voskovou mezistěnu (drátky se teplem zataví dovnitř vosku, při odstředění medu se mezistěna nerozpadne)

videlně doplňuje, poměr cukru musí dát dohromady alespoň 12 kilogramů). Získanou energii z potraviny včely přeměňují na teplo, proto v úlu nezmrznou.

pokračování příště

Fotodokumentace archiv autorky

POZNÁMKY

1 Názvy tratí: Dvořiška, Neratov, Osikovice (ve starší literatuře též: Nadevsi, Homole, Hůry, Jámy, Lechy, Na Pasekách, Břeh, Drahy, Trhová, Kříby, Skalka, Hrabník apod.)

2 V roce 1654 se začaly zakládat paseky v Prlově jako jedny z prvních na vizovickém panství (kolem ostatních obcí vznikaly paseky později, někde až v průběhu 18. století): „*Za fojta Šťastného, paní Zuzana Dóczy ráčila pustit paseky od hranic Martinu Kubičkovi, aby jich podle vyměření užival, stavení si vystavěl, za což má dávat 9 rýnských a platy z dobytka, jak jiní.*“ (Jan Holbík, bývalý starosta a kronikář, měl tuto citaci opsanou z gruntovní knihy ve své kronice, kterou poskládal retrospektivou ze starých archivních materiálů – rukopis kroniky je uložen na Obecním úřadě v Prlově. Kronikářem byl od roku 1985. Současným starostou Prlova je **Ladislav Gargulák**, místostarostka je **Anna Bajerová**.)

3 Dodnes je Prlov přifařen i přiškolen k sousednímu Pozděchovu.

4 Sezonní práce mohly být buď na poli, nebo v zimě v lese, kde se svázelo a zpracovávalo dřevo. Většina zdejších mužů se vyznala v tesařském i stolařském řemesle, což bylo u prací se dřevem jisté zvýhodnění. Mladí lidé chodili do služby k bohatším sedlákům také převážně na Hanou.

5 **Domácká výroba** – pokud produkce některých výrobků přesahovala rámec vlastní potřeby, naopak umožnila několika dalším spotřebitelům jejich využití, pak vznikají prvotní vztahy nabídky a poptávky mezi lidmi (tzv. **podomácký obchod**). Byla to příležitost (zvláště pro obyvatelstvo chudobných oblastí), jak si mohlo kromě základní obživy přivydělat.

6 **Řemeslná výroba** – důsledné prosazení specializované výroby pro široký okruh spotřebitelů, která se stala hlavním zdrojem obživy. Řemeslníci, zabývající se takovýmto druhem výroby, museli mít pro svou činnost odbornou kvalifikaci.

6 Podrobné události těchto dnů popisuje publikace Romana Cílka: *Smrt na prahu života. Prlovská tragédie 1945*. Ostrava: Profil, 1985, 115 stran.

7 Hrubé průzkumy ÚLUVu z padesátých let 20. stol. jsou nyní uloženy ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

8 Terénní výzkum proběhl v rámci Katedry evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně a Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

9 V Prlově je též umělecký kovář (prozatím v učení), umělecký kameník – podnikatel.

10 Severovýchodně od Vsetína v Kateřiněch zvané též jako **valačka**.

11 Průměry obručí se mění podle toho, jakou budou mít hotové koše funkci – na ovoce se použije menší průměr, na brambory, seno větší apod.

12 Jančář, Josef; Pletiva. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998, s. 48–49.

13 Bártková, Ludmila: Stolce staříčka Juránového. Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně, srpen 1990, s. 54.

14 Kdyby se stalo, že by do medníku pronikla královna, byla by celá snůška znehodnocena, med by se nedal stočit, jelikož by se i v plástvích medníku nacházel plod.

SVPT Jasénka na Strážnických slavnostech v r. 1954

Foto archiv MRV ve Vsetíně

„Po valasky od země...“

Stať Jiřího Parduby, kterou dnes přinášíme, je vzácným dokumentem, jenž rozšiřuje stále skromný seznam literatury o valašských mužských tancích. Jeho hodnota spočívá především v tom, že autor sám byl dlouhá léta aktivním tanečníkem obou popisovaných tanců a jako špičkový interpret obuškového se zařadil k valašským tanečnickým legendám dvacátého století.

Existuje několik pramenů, z nichž můžeme při nácvičce čerpat. Jsou však bohužel dostupné pouze vzácně, vzhledem k datu svého vydání:

Kašílík, M.: Valašský odzemek, Naše Valašsko 1, 1929 – 1930.

Zálešák, C.: Horňácký odzemek a verbunk, Praha 1950.

Zeman, M.: Horňácké tance, podle rukopisů z pozůstalosti k tisku připravil Albert Pek, Orbis 1951, str. 31.

Kos, B., Bonuš, F.: Zbojnické písně a tance, Naše vojsko, Praha 1951.

Jelínková, Z.: Valašský odzemek, Gottwaldov 1979.

Kobzáň, J.: O zbojníkoch a pokladech, beletristický popis na str. 24, Krajské nakladatelství v Gottwaldově 1958.

Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, VIII. Valašský odzemek a obuškový, str. 90 – 92, Strážnice 1944.

Kromě uvedených titulů existuje ještě zajímavý metodický rukopis Jiřího Parduby pod názvem Odzemek a obuškový, uvedený slovy „Několik poznámek, heslovitých a stručných, k oběma tancům“. Kromě precizního a metodicky utříděného popisu tanců je v rukopise cenná pasáž o prožitku. Autor je totiž jedním z těch, kteří svého času v plné formě propůjčili odzemku svou fyzickou podobu a kondici, bez nichž se žádný rekonstruovaný tanec neobejde. Ohromoval výkony, odevzanými v plném zaujetí mužem, jehož zjev sám

o sobě vypovídal o cílené pohybové kultivaci, vedené intelektem a vůlí.

V roce 1987 byl Jiří Parduba iniciátorem založení memoriálu předčasně zesnulého odzemkáře a svého žáka Dušana Růžičky. Memoriál probíhal formou soutěže valašských tanečníků – odzemkářů. Jiří Parduba pro ni také stanovil kritéria i hodnocení soutěžících bodovou metodou, podobně jako v gymnastice. Od samého začátku po několik let, až do vážného onemocnění, byl předsedou poroty, která se skládala z dalších vyhlášených odzemkářů, konkrétně z Miroslava Ekarta, Fanka Hlaváčka, Jiřího Martínka, Jiřího Perutky, Fanka Růžičky a Stanislava Stanovského.

Následující elaborát je koncipován jako připomínka všech těch, kteří chránili kulturní dědictví našich zemí a neváhali je uvádět opětovně do života.

redakce

Sólové mužské tance odzemek a obuškový v zápisech tanečnicka Jiřího Parduby

V období mezi světovými válkami byla na Vsetíně i v jeho okolí národopisná činnost v útlumu. Nebyl soubor, který by se národopisem zabýval. Jen občas, hlavně při sokolských veřejných cvičeních, skupina sester nacvičila pár valašských tanců, aby svým vystoupením cvičení zpestřila.

Přesto v té době vsetínský rodák Rudolf Londin (nar. 1901) byl, podle zpráv v regionálním tisku a z vyprávění pamětníků, výborným tanečníkem odzemku. Fyzickou zdatnost a pohybovou přípravu získal v Sokole a byl i dobrým muzikantem. Protože se zajímal o taneční projev, stal se členem souboru vynikajícího národopisného pracovníka Joži Országa Vraneckého v Novém Hrozenkově. Ten ho „vyučil“ odzemku a Londin jej tančil s velkým úspěchem při různých slavnostech na Vsacku i Rožnovsku a na krajinských výstavách. Já jsem však nikdy Londina tančit neviděl. Zemřel totiž ve věku 35 let v roce 1936, a to já měl třináct let. (Pozn. redakce: příspěvek o R. Londinovi zveřejněn ve Valašsku, vlastivědné revue, č. 9, 2002/2, str. 45.)

Na Rožnovsku a Horním Vsacku byla situace pro národopis příznivější. Působilo tam několik souborů. Před nacistickou okupací přistěhoval se do Velkých Karlovic na Soláň akad. malíř Jan Kobzáň. Na Soláni ve staré dřevěnici měl ateliér. Krátce na to dal v Karlovicích dohromady skupinu mládeže a založil valašský krúžek. Sám údajně odzemek tančil, dobře znal jednotlivé figury, ale později jsem poznal, že byl více teoretikem. Neměl pro tento tanec fyzické předpoklady a byl i silně nahluchlý. Kobzáň v Karlovicích naučil tančit odzemek několik ogarů, nejlépe Jana Stavinohu (nar. 1920), který odzemek zvládl tak bravurně, že když se natáčel film Děvucha z Beskyd, tančil těžké figury místo hlavního představitele Franty Hanuse.

U Janka Stavinohy začíná mé seznámení s odzemkem. Po osvobození ČSR v roce 1945 byl na Vsetíně založen valašský krúžek, později pojmenovaný Vsacan. Patřím k zakládajícím členům taneční skupiny. Tance, kterým nás učila tetička Trlicová, jsme v krátkém čase dobře zvládli. Po válce byl o národopis velký zájem, takže jsme neměli nouzi o vystoupení a nepřeháním, že vždy úspěšná. Chyběl v nich ale odzemek. Žádný z nás jej však neovládal, proto vedoucí souboru pozvali na výpomoc Janka Stavinohu, který s námi několikrát vystoupil. Pečlivě jsem jeho tanec sledoval, a pak si řekl, že to přece musím zvládnout. V Sokole jsem závodil v gymnastice i lehké atletice, závodně hrál hokej za SK Vsetín a připravoval se na odbornou zkoušku z tělesné výchovy pro měšťanské školy. Tož jsem tajně trénoval. Nespokojil jsem se ovšem jen s tím, co jsem viděl u Stavinohy, a hledal další prameny. Posloužil mi popis Miloše Kašílíka v Našem Valašsku. S M. Kašílíkem jsem se seznámil a dostal od něho i dobré rady. Po r. 1945 jsem učil na Hovězí a pak ve Velkých Karlovicích. Ve vlaku, kterým jsem do školy jezdil, jsem se několikrát střetl s Janem Kobzáňem. Odzemek býval pravidelným námětem našich rozhovorů. Snad ve všech souborech a krúžcích už odzemek tančilo dost ogarů, ne vždy na dobré úrovni. Nikdo z nich však netančil daleko obtížnější tanec – obuškový. To byla pro mě výzva. V Kašílíkově popisu obuškového mi něco chybělo. Obušek byl přece jak pracovním náradím, tak i zbraní a usoudil jsem, že to musí být v tanci zvyrazněno. Proto jsem do tance zařadil švihy, různé způsoby seků, přeskoky a figury u zatáčeného obušku, a také podmetání obuškem v předklonu pod nohama střídmonož a v dřepu snožném. Samozřejmě jsem tančil s kutým ostrým obuškem na dosti dlouhém topůrku, což dodalo tanci opravdovosti. Mnozí později používali lehkou hliníkovou sekerku a krátké topůrko ve snaze

po větším efektu, a to byl podvod, kterým celý tanec znevážili.

Po Vsesokolském sletu v roce 1948 došlo k vylučování cvičenců, kteří v průvodě protestovali proti uchvácení moci komunisty. Tak se stalo, že do Vsačanu vstoupilo několik ogarů, kteří, majíce dobrou pohybovou průpravu, dokázali se odzemku úspěšně naučit. Z nich později nejlépe tanec zvládl Dušan Růžička.

Velkým podnětem pro rozvoj národopisu na Valašsku byly národopisné slavnosti pořádané u příležitosti konání výstavy Valašsko v práci v roce 1949 na Vsetíně. Do programu slavností byla zařazena i soutěž v tančení odzemku. Bylo to poprvé. Zúčastnilo se jí kolem dvaceti tanečníků ze všech tehdejších souborů (přesný počet si už nepamatuji). Soutěž jsem vyhrál právě před Janem Stavínou. Jsem přesvědčen, že tato soutěž v nebyvalé míře přispěla k rozvoji odzemku.

Dalším značným přínosem k rozvoji tohoto tance bylo natáčení filmu o valašských tancích. Na popud Miloše Kašíka film režíroval jeho bratr, režisér Václav Kašík. Točilo se různě po Valašsku. Já jsem na Soláni tančil obuškový. Bohužel nevím, kam se film poděl. Možná se ztratil, možná jej někdo dobře „uschoval“. Škoda!

Z písemných pramenů uvádím jediné popis Miloše Kašíka. Ostatní písemné práce vyšly v době, kdy já jsem měl zpracováno a nacvičeno vlastní pojetí tance, případně později, kdy pro nemoc jsem s aktivním tančením skončil.

Domnívám se, že nic v životě neprobíhá po nějaké pomyslné přímce, ale že vše běží po vlnovce, kde se střídá vrchol s prohlubní, tudíž úspěch s nezdarem – či rozmach s útlumem. Tak je tomu i v národopise. Návrat k tradicím přichází v době, kdy je národu hůře nebo je utiskován. Paradoxně k útlumu dojde v čase jakéhosi blahobytu. Myslím, že tak je tomu i s odzemkem. V současnosti se nerozvíjí, naopak stagnuje – ba, ani tanečníků nepřibývá. Příčiny tohoto stavu vidím v pohodlí tanečníků – oba tance jsou fyzicky velmi náročné, vyčerpávající, bez tvrdého tréninku je nelze úspěšně absolvovat, a - námaha bolí. U obuškového je nutná koordinace tanečních pohybů s pohyby obušku, a to také není jednoduché. V době naší činnosti oba tance tvořily vrchol každého vystoupení – navíc při zbojnických večerech se uplatnili všichni, kdož jen částečně odzemek ovládali. Ve vystoupeních současných souborů se objevují oba tance zřídka, což je důvod snížené motivace k jejich nácviku. Více se preferují různé úpravy a stylizace, stále více se zaměřuje na efekt a pomíjí se původnost. Jsem přesvědčen, že přijde čas, kdy bude nutné vrátit se ke kořenům a z nich více čerpat. Pořád platí, že kdo si neváží minulosti, nezaslouží si ani budoucnost.

Několik poznámek k oběma tancům

Tance „odzemek“ a „obuškový“ jsou klasická umělecká díla, na nichž se nedá nic inovovat, stejně jako nemůžeme inovovat klasická díla hudební, literární či výtvarná. Jsou to sólové tance a ve skupině je lze tančit jen výjimečně. Proto pro nás nesmí být vzorem nezdravá móda přicházející ze souborů profesionálních. Krásu musíme nacházet v jednoduchosti, přirozenosti a prostotě tak, jak to odpovídá mentalitě pravého Valacha a lidovému projevu vůbec.

Původ

Souvislost s valašskou kolonizací, tudíž určitá návaznost na naše východní sousedy a jakási spojitost jistých prvků, jako konečně i v celé řadě dalších tanců. V našem regionu nabývá ovšem svých osobitých figur, jimiž se pak odlišuje.

Vznik

Na pastvách za doprovodu píšťal, případně gajd a odtud přechází pak tam, kde může nebo chce Valach ukázat svou sílu, mrštnost, prudkost, prostě ty nejpravější chlapecké vlastnosti. Tančí se tudíž u ohňů (svatojánských), pak teprve při zábavách (hody ...). Je samozřejmě, že byl vždy oblíbeným tancem zbojníků.

Prostředí

Vzniká v horském terénu a s tím úzce souvisí i způsob pohybu v tomto terénu: pružnost, lehkost, pérování v kolenou, cit pro podnoží, často kameňité, pravidelný rytmus pohybu. Do hor se chodilo s náradím nebo s břemeny, proto byla více zatížena pata nebo celé chodidlo – tudíž špičkové figury v obou tancích jsou velmi řídké.

Způsob práce Valachů

Každý současný tanečník si musí uvědomit, že tvrdá práce na poli, v lese i těžká práce řemeslnická svým způsobem omezuje užívání tanečních prvků akrobatických. Libivější taneční prvky ze sousedních oblastí nemají věcného opodstatnění. Vytváří se jimi planý svéráz, který musí zákonitě zaniknout. Tyto skvělé sólové tance mají určitá pravidla, daná svým vznikem, který je nutno dodržovat. Různost tance je dána letorou tanečníka, jeho pohybovými schopnostmi a možnostmi. Držme se odkazu našich předků a tento odkaz zachovejme a předejme další generaci v původní čistotě. Tady inovovat nelze!

Stavba odzemku

Tanec začíná skokem na prostranství a nejčastěji bývá zahajován zpěvem. Jenom ti tanečníci, kteří nevládli dobrým hlasovým fondem, pokračovali po skoku hned v tanci, ale to byla spíš výjimka.

Po zpěvu následuje pomalý pohyb sunových kroků, přes poskoky, celou škálu výskoků, v nichž vybijí tanečník svou mrštnost, sílu a obratnost, a závěr tvoří figury při zemi. Tanec končí na znamení tanečníka, nikoliv na pokyn muziky. Důležitá je gradace tance. Jsme častými svědky zařazování oddychových pasáží, kdy gradací křivka je zvlněná a hlavně v závěru, při dohře, se opakují figury.

K charakteru tance patří tudíž přesné, prudké, dynamické pohyby, plné vnitřního napětí, s bohatou kombinací figur.

Několik pokynů k vlastnímu tanci

Držení rukou

Vzpažení zevnitř – vzpažení zevnitř skřmo – upažení skřmo – upažení skřmo L, P za zády – držení obouruč za zády – předpažení – předpažení zevnitř (při roznožce přednožmo) – obě ruce v týl – skrčení obou předpažmo – L v týl, P za zády – L v upažení, P za zády – L v upažení, P skrčena nad hlavou.

Trup

Častý je mírný předklon (do kopce nelze postupovat jinak) – zlomený postoj, tj. vysazené – úklony, ale střídání obě strany.

Nohy

To je ta nejdůležitější složka, kterou se zabýváme dále v popisu tanců.

Prostorové rozvržení

Čelné pohyby po přímce, též v postoji zády k obecnstvu (venku i v hospodě byli diváci v kruhu) – pohyby po úhlopříčce – pohyby po kruhu – výskoky čelné, bočné i zády k obecnstvu. Hlavní zásadou je zaplnit prostor!

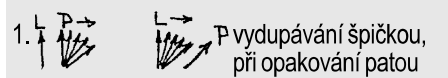
Snad za nejdůležitější věc považují prožitek. S určitou dávkou nadsázky tvrdím, že tanečník by se měl přivést do jakési extáze, do silného vzrušení. Chce totiž dokázat sobě i ostatním, co vlastně umí, chce předvést starším a hlavně cёрkám, že je chlap. Kdo takto tančí, ten je pravým tanečníkem odzemku či obuškového. Kdo však jen mechanicky řadí jednotlivé figury v určitém sledu, byť se značnou technickou náročností, kdo sází jen a jen na efekt, případně laciné koketování s obecnstvem, hrubě porušuje regule a smysl těchto tanců, které jsou, a to zvláště zdůrazňuji, vrcholem valašského tanečního projevu a směle tvrdím, že nejen valašského.

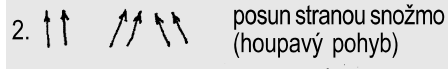
Obuškový nesmí být tančen jako odzemek s obuškem, oba tance se diametrálně liší. Na začátku se odzemkář soustřeďuje na pohyb nohou, u obuškového práce s obuškem i pohyb nohou jsou rovnocenné veličiny, ovšem množství figur a značná jejich obtížnost činí tento tanec velmi náročným a vyčerpávajícím.

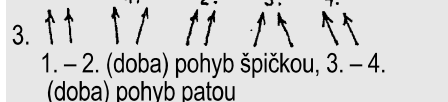
K obuškovému teď opravdu jen heslovitě: obušek byl nástrojem i zbraní, nesmí se nikdy odložit, jenom zaseknout – pohled je nutno často soustřeďovat na obušek, nejen na nohy – pohyby obuškem musí být úměrné jeho funkci, přitom však mnohotvárné – nezapomínat na seky a švihy, nepředstírat něco, co neexistovalo. Po užívání lehkého obušku je podvod, proto vždy jen kutý obušek, i když ztratíme na rychlosti a efektu, nesmí se tanec vyznačovat upracovaností, ani baletní lehkostí, ale projevem tvrdého chlapství.

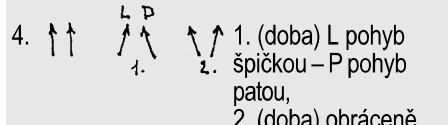
ODZEMEK

Úvodní figury

-

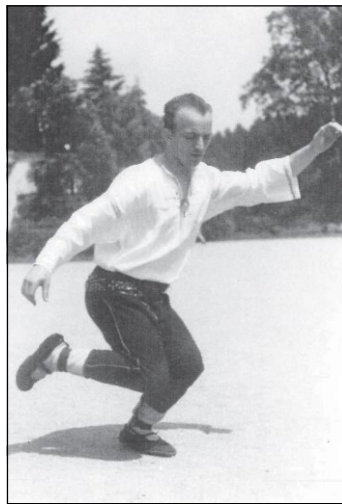
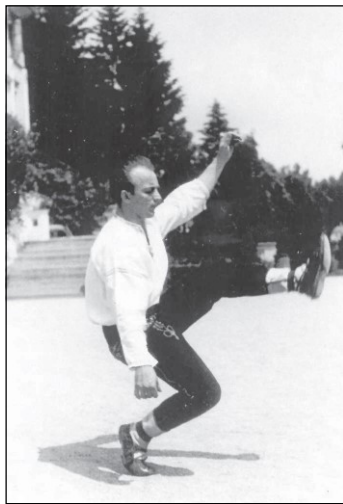
1. L P →, L → P. Vydupávání špičkou, při opakování patou
-

2. ↑↑, ↗↘. posun stranou snožmo (houpavý pohyb)
-

3. ↑↑, ↗↘, ↗↘, ↗↘. 1. - 2. (doba) pohyb špičkou, 3. - 4. (doba) pohyb patou
-

4. ↑↑, L P ↗↘, ↗↘. 1. (doba) L pohyb špičkou - P pohyb patou, 2. (doba) obráceně
-

5. ↑↑, L P ↗↘, ↗↘. 1. (doba) P šikmo vpravo na patu, 2. (doba) P zkřížmo před L na špičku, 3. (doba) P zpět a 3 podupy (P - L - P)

Dušan Růžička v tanečních figurách na zkoušce do Československého souboru písní a tanců v roce 1954

Foto archiv autora

Figury po kruhu

1. (doba) P krok na patu, 2. (doba) L na špičku – opačně, 3. – 4. (doba) začíná L
2. 3 malé kroky vpřed 1. (doba) P – L, 2. (doba) P – L přednoží poníž dovnitř
L došlap 3. (doba) P – L – 4. (doba) P – L přednoží poníž dovnitř
3. = 2. ale zanožit dovnitř, na stejné noze pokles
4. = 2. + 3. střídavě
5. 1. (doba) P výkrok na patu – 2. (doba) P došlap L na špici 3. (doba) L pořuk špici – 4. (doba) L podup patou, na P poskok
6. 1. (doba) P poskok L unoží – 2. (doba) L špici vytočí dovnitř 3. (doba) L špici vytočit ven – 4. (doba) L přinoží
7. 1. – 2. (doba) 2 malé holúbky vpravo – 3. – 4. (doba) 3 podupy na místě
Nezapomínat na potlesky a občasně hvizdy.

Figury s dřepy

1. 1. (doba) dřep – výskokem stoj roznožmo 2. (doba) napravo vpříc (P vpředu), 3. – 4. (doba) obráceně
2. 1. + 2. (doba) = 1., 3. (doba) obrat o 180° 4. (doba) obrat zpět
3. 1. (doba) dřep – výskok do roznožení 2. (doba) bočného P vpřed - 3. – 4. (doba) obráceně
4. 1. + 2. (doba) = 3., 3. (doba) obrat o 180° (vlevo) – 4. (doba) obrat zpět
5. 1. (doba) dřep – vzpřím 2. (doba) a P přednoží – 3. (doba) dřep – vzpřím 4. (doba) a L přednoží
6. = 5. + potlesk pod přednoženou nohou
7. 1. (doba) dřep – výskok s 2. (doba) přednožením skrčmo – 3. (doba) dřep – 4. (doba) výskok se zanožením skrčmo
8. 1. (doba) dřep – výskok na paty šikmo 2. (doba) vpřed vpravo (mírně vysadit), 3. – 4. (doba) totéž vlevo
9. = 8. 1. + 2. (doba), 3. (doba) P úkrok vzad dovnitř (vlevo), L úkrok do mírného stoji roznožného vlevo – 4. (doba) P přinoží
10. 1. (doba) dřep – výskok s 2. – 3. – 4. (doba) dvojným obratem + podupy

11. 1. (doba) dřep – výskok do stoji 2. (doba) roznožného – rychlé obraty 3. – 4. (doba) na patách

Obraty na patách lze použít v každém stoji roznožném.

Výskoky

1. prohnutý výskok se vzpažením zevnitř, nohy v roznožení
2. = 1. ale nohy unoženy skrčmo
3. = 1. ale nohy zanoženy skrčmo
4. velký holúbek
5. výskok s přednožením roznožmo, ruce ke špičkám nohou
6. výskok skrčmo
7. výskok skrčmo zkřížmo
8. výskoky s obraty možno provádět u všech druhů výskoků
Vsunovat podupy!

Závěrečné figury

1. kozáček (patami nebit o zem)
ruce: a) skrčeny upažmo za hlavou, b) vzpaženy zevnitř, c) P skrčena za hlavou L vzpažena zevnitř
2. podpor dřepmo a kola únožmo před rukama
3. podpor ležmo před rukama, nohy pokrčeny, střídavě pak P a L noha do rytmu vykopává
4. = 3. ale zvedá se i opačná ruka než noha

Ukončení

1. výskok, po dopadu podup a mávnutí ruky nebo
2. výskok, doskok do dřepu a úder rukou o zem
Při tancování odzemu doprovází tanečnicka kterákoliv z tradičních valašských instrumentálních skupin od sólových gajd přes klasickou gajdoskou muziku (gajdy, housle melodické i rytmické - kontry) a hudeckou muziku (melodické housle, kontry, basa) až k muzice cimbálové. Hudební doprovod – postupně se zrychlující tempo z volného andante až k bujaře rychlému allegro vivu - ukončují muzikanti rázem na znamení tanečnickovo.

Valašský odzemek
Andante-allegro vivo

1. Mej-sa, chla-pci, od ze-mě! Gdo ty ko-zy po-že-ne?
2. Šty-ry ko-zy pá-tý cap, gdo vy-sko-ěí ten je chlap.

A já bych ty ko-zy hněl, a - le sem sa vl-čka bál.
A já sem si vy-sko-ěil, a - le sem sa za-to-ěil.
Mezihra

častěji se zpívá: Po valašky od země

OBUŠKOVÝ

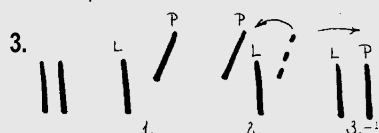
1. posun stranou
snožmo – chodidla
rovnoběžně

Houpavý pohyb!

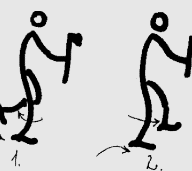
- (doba) P chodidlo vpravo (zvednutím paty),
- (doba) L chodidlo přisunout,
- (doba) P chodidlo vpravo (zvednutím špičky),
- (doba) L chodidlo přisunout,
- (doba) = 1.

Znovu opakovat vlevo.

- (doba) P šikmo vpravo na patu,
- (doba) P zkrřížmo přes levou na špičku,
- (doba) 3 podupy vpravo – začíná pravá

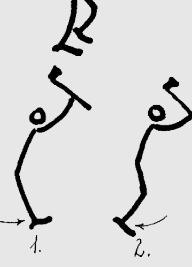
4. 1. (doba) poskok vpřed – dopad na pravou do podřepu, levá ohnutá zánožmo, 2. (doba) levá přisun s podupem, 3. – 4. (doba) = 1. – 2. s kombinací fig. 3

5. 1. (doba) skok na pravou – levá zanoží vlevo stranou, 2. (doba) poskok na pravé, levá přednoží dovnitř, 3. – 4. (doba) = 1. – 2. ale opačné nohy
Kolena u sebe!

6. pohyb poskočným krokem po kruhu se současným potřepáváním valašky (vertikálně)

7. = 6. ale valaška se přehazuje z ruky do ruky

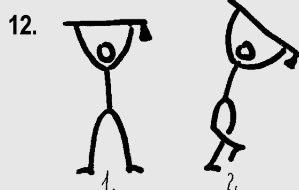
8. pohyb poskočným krokem po kruhu se současným točením valašky nad hlavou

9. 1. (doba) stoj snožmo na patách výskokem vpřed – mírně vysazení, 2. (doba) stoj ve výponu rozpatném, nohy pokrčeny, kolena u sebe

- (doba) útok pravou doprava,
- (doba) dupnutí patou levé u špičky pravé nohy,
- (doba) levou zkrřížmo před pravou (došlap),
- (doba) přisun pravé s podupem

11. 1. (doba) poskok na levé – přednoženou pravou vytočit špičkou vně,
2. (doba) poskok na levé – přednoženou pravou vytočit špičkou dovnitř,
3. – 4. (doba) = 1. – 2.
Přetočení děje se v kyčli.

- (doba) výskokem stoj rozkročný čelný,
- (doba) výskokem stoj na pravé, levá skrčena zánožmo dovnitř,
- 4. (doba) opačně, 3 podupy

13. postup poskočným krokem po kruhu, současně otáčení valaškou nad hlavou

14. = 13. + otáčení kolem osy těla

15. = 13. valaškou provádíme různé švihy

16. 1. (doba) dřep spojný – valaška v předpažení rovně, 2. (doba) sunutím chodidel stoj o patách spojný, trup vysazen nazad, 3. – 4. (doba) = 1. – 2.

17. 1. (doba) dřep spojný – valaška v předpažení rovně, 2. (doba) výskokem stoj rozkročný čelný, valaška ve vzpažení rovně, 3. (doba) a) stoj na levé, pravá vytočí chodidlo na špičku, koleno zalomit dovnitř, b) pravá vytočí se na patu, 4. (doba) přinožit

18. 1. (doba) dřep spojný – valaška v předpažení rovně, 2. (doba) výskokem stoj rozkročný bočný – pravá vpředu na patě, 3. (doba) a) pravá se vytočí na špičku + celý obrat vlevo, b) pravá se vytočí na patu, obrat zpět, 4. (doba) = 3. a)

19. 1. (doba) dřep na špičkách, 2. (doba) vztyk, nohy vysunout vpravo stranou – osa těla šikmo dovnitř, kolena mírně pokrčena, 3. (doba) = 1., 4. (doba) = 2. vlevo

20. valaška v pravé ruce – pošvihování valašky (kola nad zemí), přeskokování střídmonož

21. – 25. zaseknutá valaška

21. obtančení valašky s cifrováním

22. 1. (doba) přešvih přednožmo pravou zleva doprava nad valaškou, 2. (doba) dřep, 3. (doba) = 1. levou, 4. (doba) dřep

23. = 22. přešvih na každou dobu bez dřepu

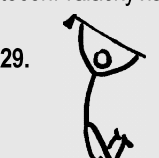
24. přeskoky valašky snožmo s meziskokem (postavení čelem k valašce)

25. = 24. postavení bokem k valašce

26. podvlékání valašky pod přednoženou nohou z jedné ruky do druhé (sekyrkou napřed), totéž s dřepem

27. dřep – kroužení valašky střídavě nad hlavou a pod nohama (přeskok)

28. přednožování v dřepu = kozáček, ruce v předpažení – valaška rovně, točení valašky nad hlavou

29. prohnutý výskok se zanožením přípatmo – ruce ve vzpažení – valaška rovně

30. výskoky s mohutným čelným roznožením – ruce v předpažení (valaška rovně) dotknou se v předklonu špiček nohou

31. přeskoky skrčmo přes valašku drženou vpředu dole rovně – vpřed i vzad, s meziskokem i bez meziskoku

32. 1. (doba) dřep, 2. (doba) podřep přednožmo pravou, podvléknutí valašky pod přednoženou nohou do levé ruky, 3. – 4. (doba) = 1. – 2. opačně

33. kozáček s točením valaškou nad hlavou

Závěr: několik mohutných skoků se současnými švihy valaškou – zaseknutí valašky!

Tanec nikdy nevypadal stejně. Tanečník často figury obměňoval, přidával, to podle okamžitého nápadu, elánu či fyzické kondice. I v tom tkví jeho kouzlo.

Foto archiv MRV ve Vsetíně

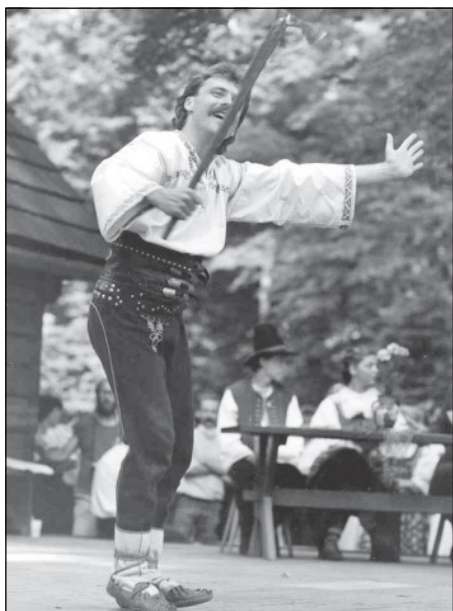
Rudolf Londin v roce 1927

Jiří Parduba v roce 1949

Dušan Růžička v roce 1954

Miroslav Minářčík, 1989

Pavel Tomeček, 1989

Roman Navrátil, 1989

SVPT Jasénka
na Rožnovských
slavnostech
v r. 1985

Foto M. Langer

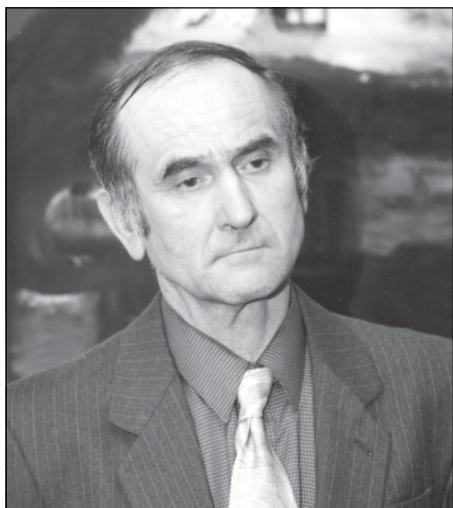

Foto M. Langer

Akad. malíř Zdeněk Matyáš

(8. 8. 1945 – 8. 4. 2001)

Ludvík Ševeček

Od tragické smrti Zdeňka Matyáše v těchto dnech uplynulo pět let. Jeho baladické, dramatické dílo, které má až jakousi mýtickou dimenzi, připomínáme v následujících řádcích.

Zdeněk Matyáš se narodil 8. srpna 1945 ve Valašských Kloboukách, kde s výjimkou studia v Praze trvale žil a kde také 8. dubna 2001 svůj život z vlastní vůle ukončil. Studoval na SUPŠ v Uherském Hradišti (1960–1964) a poté na AVU v Praze (1964–1970) s absolutoriem u prof. Karla Součka. Už od počátku se projevoval jako vynikající kreslíř. Ve svých četných psychologizujících portrétních kresbách zachycoval především podoby či obličejové typy (charaktery) starých venkovanů. Rozhodující složkou jeho díla se však stala malba, i když v prvních jeho významnějších obrazových kompozicích z konce šedesátých let sehrává kresba stále ještě relativně významnou stavebně-konstrukční roli. Výtvarné možnosti zakotvené v některých z těchto pláten, zejména intuitivně ustavené kompoziční schéma s portrétní polopostavou starce v prvním obrazovém plánu a pozadím uzavřeným zdí venkovské chalupy, ale i příznačný temnělý kolorit s kontrapunkty senzualně, v pastách vršené bílé barvy, autor plně zhodnotil až v malbě následných let. Jeho soustavné úsilí směřující k postižení hlubších psychologických a historických souvislostí spjatých s konkrétním prostředím jej posléze přivedlo k vytváření kompozic svým dosahem podstatně přesahujících rámec vymezený námětem. Kolorit jeho obrazů, abstrahovaný z reálné valašské krajiny, působí svou baladickou citovostí. Expresivní hodnoty temnělé palety jsou umocňovány častým používáním bílé barvy, která u něho zaujímá zvláštní místo. Jak svou podmanivou symbolikou, tak i ryze výtvarně, když nezřídka funguje jako

určující formově-tektonický prvek ve výstavbě obrazu. Bílí koně, často tvořící výtvarnou dominantu Matyášových malířských kompozic, vynikají rovněž v ideově-etické sféře díla, jako citová, mravně čistá paralela k lidské existenci. Stávají se jakýmsi básnickým umocněním niterných vazeb člověka s přírodou.

Umělcovo úsilí o vytvoření obsažné monumentální figurální kompozice vrcholilo v obrazových cyklech Lidice a Ploština z let 1973–1975. I přes v zásadě senzualní malířské východisko v nich dospívá k dynamickému, silně expresivnímu, v ploše plátna pevně usazenému uměleckému tvaru. Respekt k výtvarnému řádu s vyhraněným etickým přístupem k malbě tu daly vzniknout osobitým monumentálním dílům značně působivosti. Především se to týká v jistém ohledu klíčového plátna prvního z obou cyklů, obrazu Lidice (1973). V zásadě realistické pojetí tématu Matyáš v následných letech prohlubuje další gradací psychologické účinnosti barevné stránky kompozice. Přes zvýrazněnou barevnost je pevnou součástí těchto kompozic a na významu nabývá rovněž valér. Signalizuje autorovo směřování k plasticitě výrazu, jež reflektuje zejména v sochařsky (ve vrstvách barevných hmot) budovaných tvarech koňských těl na obrazech z cyklu Ploština (1975). Kromě narůstání plasticity autor rozehrává kompozici také o nové koloristické aspekty. V souladu s námětem zde ve větší míře uplatňuje červenou barvu, a to nejenom ve smyslu naturalistického postižení skutečnosti (oheň), ale i v symbolickém významu (těla koní). V této době se však již stále častěji odklání od kompozičního schématu obrazu s lidskou postavou nebo figurou koně či koní v krajinném prostředí a začíná se více zabývat čistou krajinomalbou.

Zaujetí krajinou u něho zcela převážilo v letech 1975–1976, kdy vytvořil sérii obrazů z prostředí tzv. valaškoklobouckých jam. Plátna malovaná v předjaří, přímo v plenéru, zprvu postihují především architekturu rázovité, dramaticky utvářené valašské krajiny, zvýrazněnou zbytky sněhu v liniích mezí, hloučky křovisek a řadami holých stromů. Snaha o postižení psychologického aspektu tématu jej však brzy přivedla k jeho zásadní výtvarné redukci na podstatné, symbolicky nosné znaky. Tento postup je doložitelný na celých sériích obrazových kompozic. I v průběhu osmdesátých let vznikaly v Matyášově ateliéru obrazy, které těžily z promyšleného a stále nově ověřovaného skladebně-kompozičního principu vytaveného z konkrétní krajiny. Expresivní hodnoty jeho temnělé „meditativní“ palety jim dodávají značný psychologický účín. Krajinná realita je v nich posunuta až do jakési snové mýtické roviny. Strmé vrchy, stráně, palouky či paseky obkroužené lesem, jež na svých obrazech zachycoval i v devadesátých letech, se již do značné míry odpoutaly od iluzivní reflexe tématu. Malířsky zvýrazněná část krajinného motivu, nejčastěji se jedná o plochu-skvrnu země obklopenou bloky lesů, je již citěna ryze výtvarně.

Prioritu estetických kvalit před obsahovými (dali se to tak říci) zde podtrhuje i umělcova svobodnější práce s barevnou stránkou kompozice. Původní podoby (podobizny) krajiny se tak v jeho nejvýraznějších plátech ze závěrečného tvůrčího období staly portréty obecnějšího dosahu, s novým symbolickým poselstvím. Obrazy jako Brázda - vráska země (1995) představují jednak jakýsi návrat k původním zdrojům umělcova díla,

ale současně jsou i určitou aktualizací jeho životního tématu, zvýrazněním s ním souznejících aspektů ekologických.

Otázky dotýkající se života a díla Zdeňka Matyáše nemají pouze svou regionální dimenzi, ale jsou svým způsobem přesahující a natolik důležité, že by si pro příště zasloužily soustavnější pozornost. Tvorbou autora se, snad s výjimkou pisatele těchto řádek, dosud nikdo blíže nezabýval a neprávem se na ni zapomíná¹⁾. Zmínovány by měly v souvislostech s jeho dílem být i důsledky tlaků „fondových komisařů“, jimž nevyhovoval temný kolorit Matyášových kompozic, a i v případě těch několika málo (a malých) veřejných zakázek, jež mu byly povoleny, ho nutili ke světlejší - optimističtější - barevnosti (např. obrazový diptych ve smuteční obřadní síni ve Valašských Kloboukách, 1984). Pozitivní epizodu v kontextu jeho tvorby je naopak určité vybočení v podobě několika malířsky utěšených dívčích portrétních polopostav ze sklonku šedesátých let, které i přes svoji pražskou provenienci šťastně zhodnocují koloristicko-psychologické lekce, získané studiem valašské tematiky. V příštím hodnocení by neměla být opomenuta ani důležitá, s autorem a jeho uměním spjatá otázka existenční, jež ve svých důsledcích nakonec vyústila v jeho etickému uměleckému postoji inherentní tragédii životní.

(zdroj: Prostor Zlín 2/2006 26)

POZNÁMKA

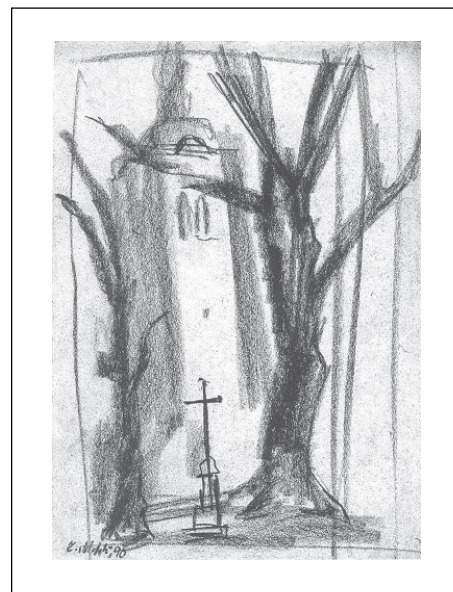
1) Vedle novinových článků a krátkého úvodního textu v katalogu Matyášovy výstavy z roku 1974 (Jaroslav Rataj, Zdeněk Matyáš – obrazy a kresby, úvodní text katalogu výstavy, výstavní síň Díla, Gottwaldov, 1974), se hodnocením jeho tvorby v minulosti patrně zabýval pouze autor tohoto textu, viz: L. Ševeček, Zdeněk Matyáš – obrazy a kresby, úvodní text katalogu výstavy, Malá galerie, Vsetín, 1975;

týž, Zdeněk Matyáš – obrazy z Valaška, úvodní text katalogu výstavy, výstavní síň galerie Díla, Gottwaldov, 1976;

týž, Zdeněk Matyáš, obrazy 1968–1982, úvodní text katalogu výstavy, OGVU Gottwaldov, 1983;

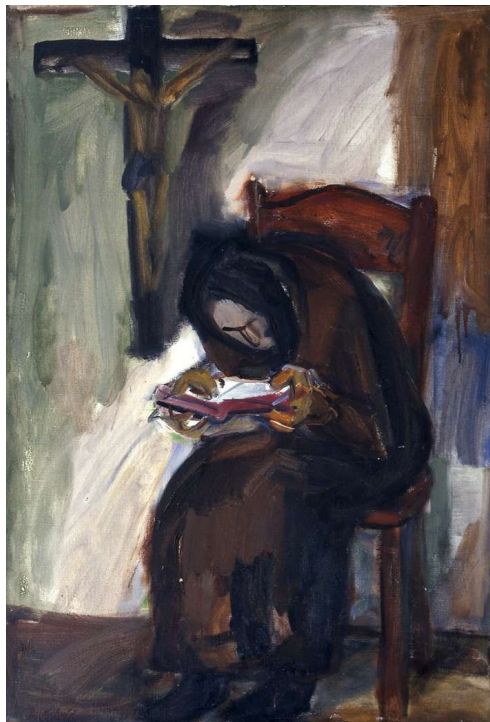
týž, Zdeněk Matyáš, obrazy, úvodní text katalogu výstavy, Státní galerie ve Zlíně, 1995;

týž, Zdeněk Matyáš, heslo v Nové encyklopedii českého výtvarného umění, Academia, Praha 1995, sv. 2, s. 494.

1

2

3

4

5

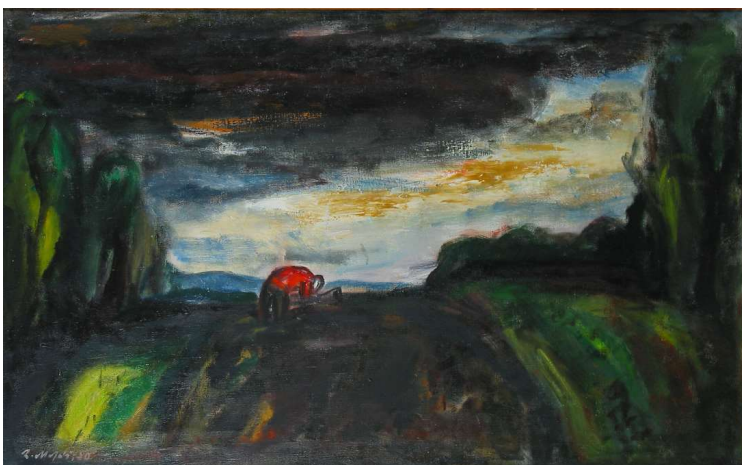

6

7

1. Děda Křivda, portrétní kresba tuší
2. Babička Křivdová (Stáří), nedat., olejomalba, 97 x 66 cm, soukromá sbírka, foto R. Ečer
3. Portrét dívky, 1969, olejomalba, 93 x 59 cm, soukromá sbírka, foto M. Langer
4. Starý forman, 1975, olejomalba, 50 x 60 cm, soukromá sbírka, foto M. Ošťádal
5. Melancholie, 1973, olejomalba, soukromá sbírka, foto M. Langer
6. studijní kresba
7. studijní kresba
8. Spojení s půdou, 1980, olejomalba, 65 x 105 cm, sbírky MRV ve Vsetíně, foto M. Ošťádal
9. Poslední jízda (Můj tata forman), 1979, olejomalba, soukromá sbírka, foto M. Langer

8

9

Cesta na horách, 1981, olejomalba, 100 x 70 cm, sbírky MRV ve Vsetíně, foto M. Langer

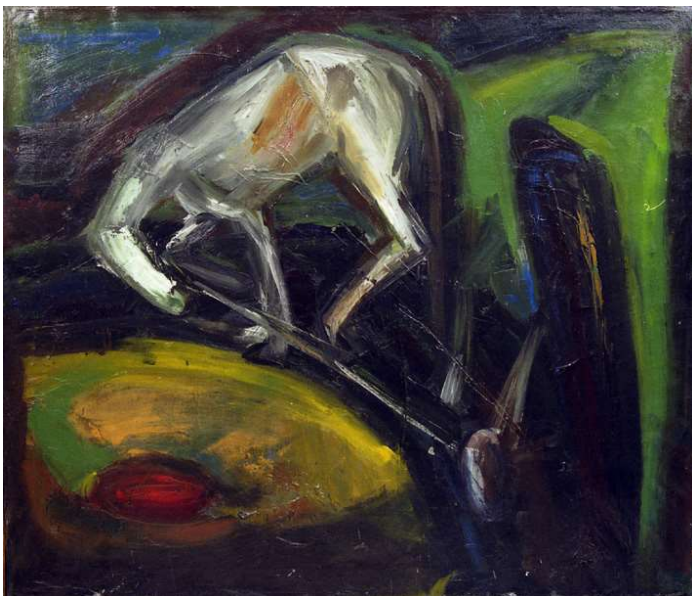
Poslední táhnutí, 1983, olejomalba, soukromá sbírka, foto M. Langer

Valašská tragédie – Březina, 1985, olejomalba, 79,5 x 104,5 cm, sbírky MRV ve Vsetíně, foto M. Ošťádal

Únor, 1982, olejomalba, soukromá sbírka, foto M. Langer

Společný úděl, 1994, olejomalba, soukromá sbírka, foto M. Langer

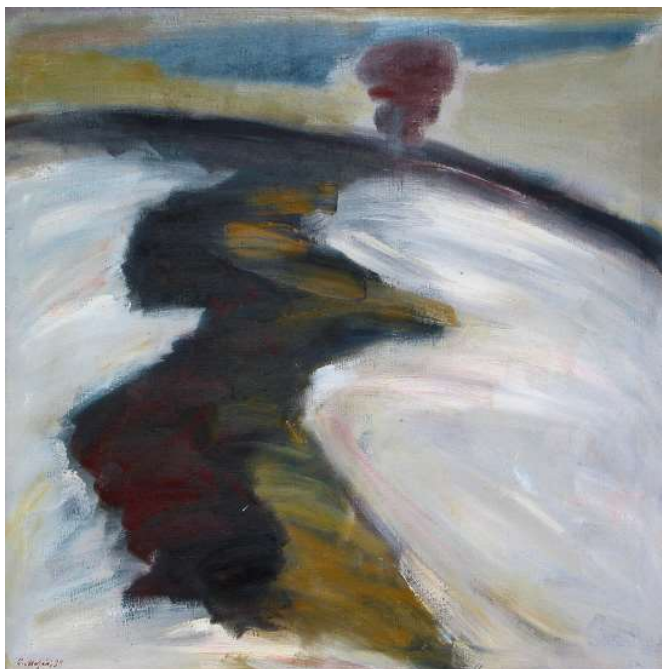

Brázda – vráska země, 1995, olejomalba, 110 x 70 cm, soukromá sbírka, foto M. Langer

Portrét krajiny

Za poslední soubornou výstavou Zdeňka Matyáše

Lubomír F. Piperek

Tání, 1995, olejomalba, 100 x 100 cm, soukromá sbírka, foto M. Ošťádal

Předjaří na Beranici, 1997, olejomalba, 90 x 110 cm, soukromá sbírka, foto M. Ošťádal

Oráč, 1994, olejomalba, soukromá sbírka, foto M. Langer

K 55. životnímu jubileu akademického malíře, rodáka z Valašských Klobouk, připravilo Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně na jaře 2000 výstavu s názvem „Portrét krajiny“. Portrétní a figurální tvorba, kterou studoval v ateliéru prof. K. Součka na AVU, zůstávala po celé umělcovo tvůrčí období základem jeho výtvarné práce. Autor se snažil v portrétech vyjádřit nejen duši svých bližních, ale i duši krajiny, v níž žil. Rodnou zemi pojímá tematicky jako portrét - portrét mystický, z něhož promlouvají i ukryté podoby dávných obyvatel. Zpočátku krajina v jeho pojetí dokázala být i obrazem poeticky realistickým, s náznaky barevné monochromie. V další fázi umělec pracoval s rozsáhlými plochami, které na plátno kladl v originálním úhlu pohledu a zdůrazňoval monumentalitu krajiny z ptací nebo naopak žabí perspektivy. K orientaci v těchto dílech, typických skladbou monochromních barevných bloků, napomáhá umístění symbolické postavy člověka nebo koně při práci, což do obrazů vnáší jakýsi vyprávěcí, tajemný až lyrický prvek.

Malířovo srdce bilo ve stejném tempu jako jeho Valašsko a právě proto i ty jeho nejartističtější obrazy, na nichž se autor pouštěl na nová pole jím neprobádané abstraktní malby, působí na nás skrytou realitou a zemitostí. Z barev, a vlastně z ročních období, měl malíř nejraději tu hnědou a rezavou, kdy se vše chystá k novému životu: tání sněhu, předjaří, první orba, klíčící zrno, k nim přidával bílou barvu kamení a zbytků sněhu. Širší paletu barev uplatňoval v jiném odvětví, vyrůstajícím z jeho obsáhlé malířské průpravy: to jsou symbolistní malby v kontrastech bílé a černé, jakési portréty lidského života a práce. Později se barevnost projasňuje.

Autor se pouštěl i do témat historizujících. První vytvořil v letech 1973 až 1985 a byly to obrazy symbolizující zkázonosnou moc války: Ploština, Ležáky, Prlov. Obrazy znamenité, postrádající onen sémantický „polopatismus“, vyžadovaný tehdejšími kulturními koryfeji. Hořící chalupy a koně promlouvaly přesvědčivě a pravdivě. V těch letech zkusil učit na SUPŠ v Hradišti, ale postrádal tam volnost a rozlet. Když ze školy za rok odcházel, ptal se ho jeden z tehdejších mocných: „A to se nebojíš, Matyášu, že ti podrazíme kolena?“

I později se k historickým tématům vracel. Každoročně se účastnil keltských slavností a výstav na Vyšehradě. Vytvořil řadu triptychů z dávné pohanské historie. Ale archetypálně jsou ti Matyášovi Kelti zase Valaši: matka s chlebem, záseky v lese, bojovník a „bílý kůň stojí u něho, hrabe nožkou, lituje ho“ - vnitřní představy malíře, jeho svět historie a Keltů a reálný svět Valašska je oddělen jen tenkou linií barevnějšího pojetí.

Na výstavě „Portrét krajiny“ ve vsetínském zámku se - především zásluhou samotného autora - podařilo shromáždit obrazy a vystavit to, co za třicet let od skončení Akademie považoval za nejlepší.

Tato bilancující výstava pomohla umělci také v osobním životě - přerušila jeho předcházející těžké životní období, dala zapomenout na bolest a nepřijemnost, vřila do žil nový elán a povzbudila ho, alespoň na osudem vymezený čas, k další tvůrčí práci.

Mistr Z. Matyáš s kurátorem výstavy L. F. Piperkem ve Vsetíně, 19. 3. 2000

Foto M. Langer

SECESE

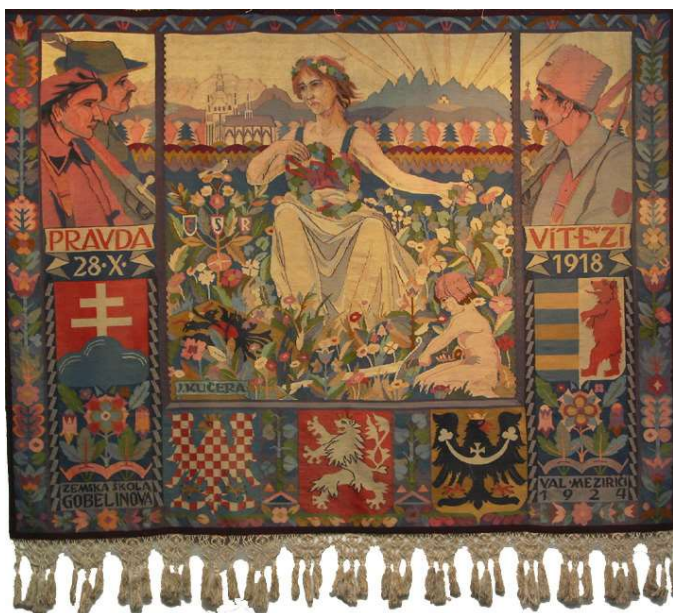
Emanuel K. Pelant: Patrona koberce z fondu Zemského archivu v Opavě

Rudolf Schlattauer: Večerní máky (kolem 1900), gobelín, 130x61 cm, ze sbírek Moravské galerie v Brně

Rudolf Schlattauer: Vlčí máky s větrníkem (kolem 1910) – paraván, 127x138 cm, ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze

Jaro Kučera: Krajinný motiv (po 1922), gobelín, 64x90 cm, ze sbírek Slezského zemského muzea v Opavě

Jaro Kučera: Návrh na kobereček ve stylu art-déco, kolorovaná kresba, 580x396 mm, z fondu Zemského archivu v Opavě

Jaro Kučera: Pravda vítězí (1924), gobelín, 149x189 cm, ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze

ART-DÉCO

Eduard Milén a Stanislav Luština: Návrhy na koberce z fondů Zemského archivu v Opavě
Stanislav Luština: Kobereček (současná replika) 120x85 cm, z majetku MGM ve Valašském Meziříčí
Eduard Milén: Koberec (současná replika), 200x140 cm, z majetku MGM ve Valašském Meziříčí
J. (?) Nožička: Koberec (současná replika), 100x70 cm, z majetku MGM ve Valašském Meziříčí

FUNKCIONALISMUS

Moravská gobelínová manufaktura

gobelíny a koberce v letech 1898 - 1945

Olga Mehešová

Od malebné nostalgie k svěží racionalitě, od dojmu k ideji, od secese k funkcionalismu... Tak lze zevrubně charakterizovat záběr výstavy ve vsetínském zámku, která se zaměřila poprvé v dosavadní historii prezentaci tvorby valašských gobelínových a kobercových dílen na jejich nejstarší údobí. Představen je výběr z gobelínů a koberců vytvořených ve valašskomeziříčských - potažmo zašovských - dílnách¹ v letech 1898 až 1945, tedy v letech jejich vedení jak samotným zakladatelem dílen Rudolfem Schlattauerem (1898-1915), tak i pokračovatelem v jeho díle, druhým ředitelem gobelínky Jaro Kučerou (1922-1945).

Na výstavním projektu se významnou měrou podílel ak. malíř Jan T. Strýček, ředitel Moravské gobelínové manufaktury ve Valašském Meziříčí, autor zvolené koncepce výstavy. Kromě sbírkových předmětů valašskomeziříčského muzea (detašovaného pracoviště Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně) byly vystavené exponáty zapůjčeny z valašskomeziříčské gobelínky, opavského muzea a archivu, pražského a brněnského umělecko-průmyslového muzea, Národní knihovny v Praze a od soukromých majitelů.

Prezentovaná produkce manufaktury od konce 90. let 19. století po polovinu 40. let minulého století je svéráznou přehlídkou stylů, uměleckých směrů a proudů 1. poloviny 20. století u nás. Není bez zajímavosti, že právě avantgardní trendy moderního umění se hojně uplatnily v kobercové tvorbě, která se ve srovnání s gobelínovou jeví v tomto kontextu jako progresivnější.

První výstavní místnost je vyhrazena dílům poplatným tzv. estetice dojmu, secesní náladovosti a neoromantické symboličnosti. Vnější jevová skutečnost ustupuje a do zobrazených scénérií se promítají vnitřní stavy duše, zasněný únik z reality i nostalgické pocity člověka stojícího na prahu 20. století. Vedle secesních, zádumčivě melancholických a kultivovaně dekorativních krajinářských motivů Rudolfa Schlattauera a jeho ojedinelé figurální lyrické kompozice ženy s máky se objevují neoromantické figurální práce Hanuše Schwaigera, inspirované umělými i lidovými bajkami, pověstmi a pohádkami.

Část exponátů v hlavním výstavním sále, věnovaném především meziválečnému období, ještě připomíná Schlattauerovu éru, neboť za jeho nástupců (Miroslavy Capkové (od 1915) a Jaro Kučery (od 1922)) byla řada Schlattauerových návrhů opět v replikách realizována. Jaro Kučera byl velmi schopným podnikatelem, který konsolidoval výrobu, a za jeho působení vznikaly kromě intimních komorních tapiserií do interiérů

městských domácností i monumentální reprezentativní díla. Mnohé z realizací byly oceněny na domácích i světových výstavách. A právě kontrast, jisté výtvarně vizuální napětí mezi oběma zmíněnými polohami tvorby je v expozici výstavy akcentován. Na jedné straně až podbízivě líbivé obrázky valašských krajin s typickými dřevěnicemi. Na straně druhé rozměrné kompozice v duchu prvorepublikových ideálů; díla oslavující hrdě se utvářející vědomí naší státnosti (viz Kučerův gobelín Pravda vítězí darovaný T.G. Masarykovi v roce 1924), glorifikující pilíře české společnosti a kultury – vědu a umění, vzkvétající živnosti a obchod (viz neoklasicistní Alegorie Průmyslu (1928) podle návrhu brněnského výtvarníka Františka Süssera) a zdůrazňující lidové kořeny a tradice.

Poslední ucelenou dílčí instalací je vystavený soubor návrhů, originálů i současných replik koberců a textilních bytových i oděvních doplňků. Rudolf Schlattauer i Jaro Kučera spolupracovali s význačnými výtvarníky své doby a k práci často přizvali i architekty, z těch nejnáměšších např. Jana Kotěru a Dušana Jurkoviče. Už „v roce 1903 navrhl Schlattauer dámský pracovní pokojík. Harmonicky sladil architekturu nábytku se svými milovanými pampeliškami a Pelanta pověřil, aby navrhl malbu pokoje. Na stěnu byl pověšen umělcův pastel a v rohu pokoje postavena skulptura ze Štursovy školy. Tož tak je to stylové, říkal si s uspokojením Schlattauer.“ (Dědinová, 1948). Snaha výtvarníků nejrůznějších profesí umělecké činnosti jednotně formovat a utvářet celé životní prostředí soudobého člověka vedla k dané úzké spolupráci v oblasti bytové kultury. Instalace výstavy umožňuje sledovat vývoj v dané oblasti od tzv. estetiky dojmu po tzv. estetiku pravdy; od secese přes art-déco s rondokubizujícím či folklorně motivovaným tvaroslovím až po díla vzniklá v intencích funkcionalismu. Mezi autory zastoupených textilních realizací a návrhů se objevují architekti: Emanuel K. Pelant a Josef Místický - Kotěrovi žáci - či Václav Hlinský – významný představitel druhé generace meziválečných funkcionalistických architektů. A je na místě zmínit, že všichni jmenovaní jsou rovněž spojeni s valašskomeziříčskou Státní odbornou školou pro zpracování dřeva, a to jako její absolventi nebo pedagogové.

Jak již bylo mnohokrát při rozmanitých příležitostech zdůrazněno, patří valašské gobelínové a kobercové dílně ve výrobě tkaných gobelínů a vázaných koberců prvenství v rámci českých zemí. A je úctyhodným počinem Schlattauera a jeho následovníků, že se i přes častou nepřízeň doby podařilo udržet a rozvíjet kvalitu i rozsah uměleckořemeslné práce až do dnešních dnů. Nynější

Jan T. Strýček na vernisáži výstavy se starostou města Vsetína Jiřím Čunkem Foto M. Ošťádal

ředitel Moravské gobelínové manufaktury, spol. s r.o., akademický malíř Jan T. Strýček ve svém vlastním uměleckém díle i v samotné koncepci dílenské produkce záměrně a tvůrčím způsobem navazuje na tradici položenou jejím zakladatelem a usiluje o renesanci klasické gobelínové, resp. textilní tvorby v současném výtvarném umění. Jeho zásluhou vznikl úspěšný, přes deset let se profilující projekt ATA (Actual Textile Art). Rozvinula se spolupráce s architektonickými studií (např. pražským ateliérem ADR) na dotváření soudobých i historických interiérů. Bylo založeno občanské sdružení nesoucí Schlattauerovo jméno. A uměleckohistorický odkaz gobelínových dílen byl připomenut vydanými publikacemi i několika výstavami, z nichž vsetínská je zatím tou poslední.

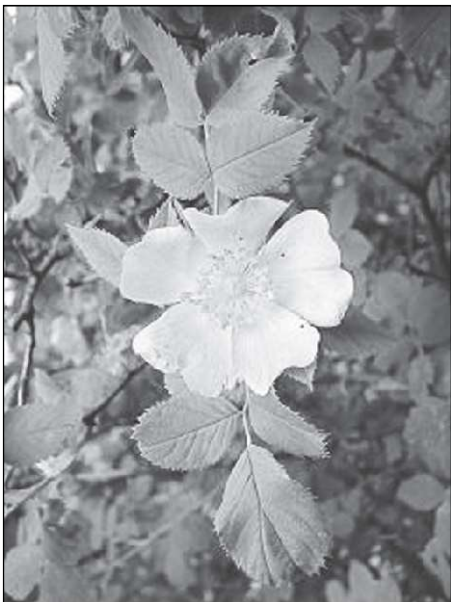
POZNÁMKY

1) V roce 1908 přeměněných na Jubilejní zemskou školu gobelínovou a kobercovou ve Valašském Meziříčí.

Děti v muzeu. Znáte pověst o krysaři z Hammeln?

Foto M. Ošťádal

Květ šípkové růže (*Rosa canina* L.) Foto J. Tkačíková

Kvete v poli růže planá...

aneb
za růžemi s G. A. Řičanem

Jana Tkačíková

POLNÍ RŮŽE

*Kvete v poli růže planá,
svých sto listů v rose koupá,
ve větru se lehce houpá,
skřivánek jí pjeje z rána.*

*Aj, kterak líbezně voní
polní růže, bělolistá!
Lip nevoní dozajista
ta, co v panském sadě tróní.*

*Já řku - ty polní růžičko,
tys chudá, též já jsem chudý,
stejně budem mít osudy -
nech, abych polibil tvé líčko!*

(František Chládek: Básně samouka Františka Chládky, 1884)

V herbáři valašskomeziříčského muzea je uložen útlý svazek označený jako II. díl Růže. Původně jej ve 30. letech 20. století daroval evangelický farář a výborný regionální botanik Gustav Adolf Řičan Sovovu muzeu ve Vsetíně, odkud byl převeden do muzea ve Valašském Meziříčí. Tento útlý svazek obsahuje pouhých 12 herbářových položek růží, ale jejich vypovídací hodnota je obrovská.

Růže patří mezi velmi staré kulturní rostliny. V průběhu času vzniklo několik tisíc kultivarů, takže je známe spíše v podobě vonných velkokvětých hybridů ze zahrádek a květinářství. Ale pojďme se podívat podrobněji na ty původní volně rostoucí v přírodě, které najdeme na mezích a na nekosených loukách a kterým ani neříkáme růže, ale spíše tady po valašsku „šípí“, „šípčí“ nebo podle plodů „šipinky“, „šípinky“. V herbáři G.A. Řičana je dokladováno následujících 12 druhů:

1. *Rosa austriaca* Cotz. (*Rosa gallica* L. var. *eriosstyla*) – Vsetín, Lhotské paseky
2. *Rosa gallica* L. – Vsetín, Bobrky
3. *Rosa dumetorum* Thuil. var. *Thuilleri* Christ. – Hovězí, Hrachovec
4. *Rosa Gizellae* Borb. – Hovězí, Uherská
5. *Rosa incana* Kit. – Hovězí, na Hrachovci
6. *Rosa coriifolia* Fries. – Vsetín, Lhotské paseky
7. *Rosa incana* Kit. var. *Kmetiana* R. Kell. – Velké Karlovice, údolí Podťáté
8. *Rosa rubiginosa* L. var. *comosa* f. *apricorum* Rip. – Hovězí, Uherská
9. *Rosa graveolens* Gren. (*Rosa elliptica* Tausch.) – Hovězí
10. *Rosa sepium* Thuil. f. *inodora* Fries. – Nový Hrozenkov, údolí Vranča
11. *Rosa tomentosa* Smith. f. *cuspidatoides* R. Keller. – Hovězí, Huslenky
12. *Rosa pendulina* L. – Hovězí, Makyta

Pojmenování vypadá na první pohled složitě, u několika položek jsou použity pro přesnější určení i variety nebo formy. Růže (rod *Rosa*) totiž působí mnoho obtíží při určování (determinaci). Existuje dokonce samostatný obor zabývající se studiem růží, tzv. rhodologie. Značná morfologická mnohotvárnost téměř každého znaku u růží vedla v minulosti k popisu mnoha taxonů rozličné taxonomické úrovně. Celkový počet popsaných druhů dosahuje čísla přibližně 10 000. Samosprašnost (autogamie) způsobuje, že se mohou na jedné louce porosty keřů na jednotlivých mezích od sebe vzhledově lišit, např. ve tvaru lístků, v přítomnosti či nepřítomnosti žlázek a chlupů na listech a přesto jde o jeden a ten samý druh. Tato vzhledová odlišnost a proměnlivost znaků byla v minulosti taxonomicky značně přeceňována a došlo tak k popisu desítek taxonů na úrovni forem až druhů. Tuto složitost v pojmenování je možno vidět i na položkách růží G.A. Řičana. Podívali se na tyto položky dnes a určíme-li je podle současného klíče, dojdeme k výčtu pouhých 8 druhů:

růže keltská (*Rosa gallica* L.), růže šípková (*Rosa canina* L.), růže polní (*Rosa agrestis* Savii), růže podhorská (*Rosa dumalis* Bechst.), růže vinná (*Rosa rubiginosa* L.), růže oválnolistá (*Rosa inodora* FRIES), růže Sherardova (*Rosa sherardii* Davies) a růže převislá (*Rosa pendulina* L.). I tento soupis pouhých 8 druhů nám mnohé poví. Pojďme si teď růže rozdělit do několika skupin pro bližší seznámení.

Nejhojnější růže

Mezi nejhojnější růže, které najdeme prakticky na každé mezi, patří **růže šípková** (*Rosa canina* L.). V celé České republice je to velmi hojný druh, který roste od nížin až po horské oblasti. Zpravidla má podobu statného keře až 3,5 met-

Herbářová položka G.A. Řičana **růže podhorská chlumní** (*Rosa dumalis* subsp. *subcollina* (H. Christ) Schur) s lokalitou Hovězí - na Hrachovci. Původní určení autora je *Rosa incana* Kit.

rové výšky, ale může se objevovat i jako liána šplhající po stromech a pak dorůstá až do délky 10 m. Větve jsou ostnité, ale větévky s květy často ostny nemají. Květy bývají po 1-5 na větévce, korunní lístky se navzájem dotýkají. Barva květů při rozkvétání bývá různé intenzivně růžová, při dokvétání barva bledne až do bílé. Květy slabě voní, kvetou od května do června (července). Plodem je šípek barvy oranžově červené od světlé až po tmavou. Roste hlavně na suchých místech, na suchých stráních, na okrajích lesů a polí, zapleveluje i okolí lidských sídel. Tento druh růže se využívá v zahradnictví jako podnož pro zahradní kultivary růží. Šípky jsou cenným zdrojem vitamínu C a to od 0,2 až po 1%, ale při sušení dochází k poklesu až o 80%. Obsahují také vitamíny skupiny B a další látky, takže není divu, že patří jak v lidovém léčitelství, tak v medicíně k hojně využívaným a osvědčeným léčivým rostlinám.

Druhým velmi hojným druhem je **růže podhorská** (*Rosa dumalis* Bechst.), která snad původně rostla jen ve světlých lesích, v lesních pláštích a na světlinách. Dnes je to hojně rozšířený druh, který obsazuje otevřené terény, meze, pastviny, úvozy cest a to zejména tam, kde došlo k ústupu obhospodařování krajiny. Na Valašsku ji potkáme velmi často. Neroste totiž ráda v nejteplejších oblastech České republiky, ale je nejhojnější ve středních a vyšších polohách. Jde o druh velmi podobný **růži šípkové**, od které ji snadno odlišíme v době, kdy už keře mají šípky. Kališní lístky se u růže podhorské vztyčují šikmo vzhůru a vytrvávají až téměř do zralosti šípku. Naopak u **růže šípkové** se stáčí nazpět podél šípku a obvykle opadávají ještě před zčervenáním šípku. Obě tyto růže jsou rozšířeny téměř po celé Evropě a zasahují až do Malé Asie.

Teplomilné růže

Někdejší keltské osídlení ve střední a jižní části Evropy kopíruje **růže keltská** (*Rosa gallica* L.). Vyskytuje se také dále na východ v Malé Asii a na Kavkaze. U nás roste jen roztroušeně a to v níže položených a teplejších oblastech, v některých územích zcela chybí a na dalších rychle ubývá.

Herbářová položka G.A. Řičana **růže keltská** (*Rosa gallica* L.) s lokalitou Vsetín - Bobrky.

Herbářová položka G.A. Řičana **růže polní** (*Rosa agrestis* Savi) s lokalitou Hovězí-Uherská. Původní určení autora je *Rosa Gizellae* Borb.

Herbářová položka G.A. Řičana **růže vinná** (*Rosa rubiginosa* L.) s lokalitou Hovězí - Uherská

Patří k nižším druhům růží, netvoří statné keře, tak jak jsme zvyklí např. u růže šípkové, ale vytváří velmi nízké prutnaté keříky nebo se rozrůstá do plochy pomocí podzemních výhonů. Výška těchto keříků nepřesahuje 50 cm, zpravidla dorůstá jen 20 až 30 cm. Adaptace v podobě nízkého vzrůstu a bohatého odnožování keřů umožňuje růži keltské růst na kosených loukách a pastvinách. Výhony jsou hustě červeně ostnité, takže není spásána dobyt看. Květy jsou většinou jednotlivé, málokdy po 2 nebo po 3. Květ je velký, někdy až do 10 cm v průměru, má vůbec největší květy ze všech evropských růží. Květy jsou zbarveny tmavě růžově a intenzivně voní. Kvete od června do první půlky července. Plodem je úzce vejčitý až kulovitý šípek, pozvolna červenající. Růže keltská vyhledává suchá a slunná místa. Najdeme ji na suchých mezích, na travnatých i skalnatých stráních, na náspech, a na Valašsku často i na pastvinách. Je to také stará kulturní rostlina, která sloužila a dosud slouží jako jedna z růží pro šlechtění nových odrůd. V oblíbě bývaly kultivary této růže - tzv. mechovky, které mají zmnožené žlásky na kališních lístcích. Dodnes se tyto růže mnohde pěstují, a to zejména v parcích a zámeckých zahradách. Vzhledem k tomu, že lokalit výskytu této krásné růže neustále ubývá, byla zařazena mezi ohrožené druhy naší květeny.

Vápnomilné růže

Tyto růže rostou nejčastěji na vápenci. Geologický podklad na Valašsku tvoří povětšinou kyselý flyš, což jsou střídající se vrstvy pískovců a jílovců. Přesto zde najdeme i místa bazická a to zejména tam, kde je flyš doplněn vápnitým tmelem. Díky tomu zde rostou i vápnomilné druhy rostlin a mezi ně patří i některé růže. Velmi charakteristická a snadno určitelná je **růže vinná** (*Rosa rubiginosa* L.), ačkoliv jako u všech druhů růží i zde jsou rozdíly např. v ostnitosti, velikosti šípků i ve tvaru lístků. Roste na suchých slunných stráních, na lesních okrajích, v pobřežních houštinách a nejhojnější je, jak jinak, na vápenci. Na Valašsku ji najdeme jen zřídka, ačkoliv jinak je rozšířena poměrně rovnoměrně v nejnižších a středních po-

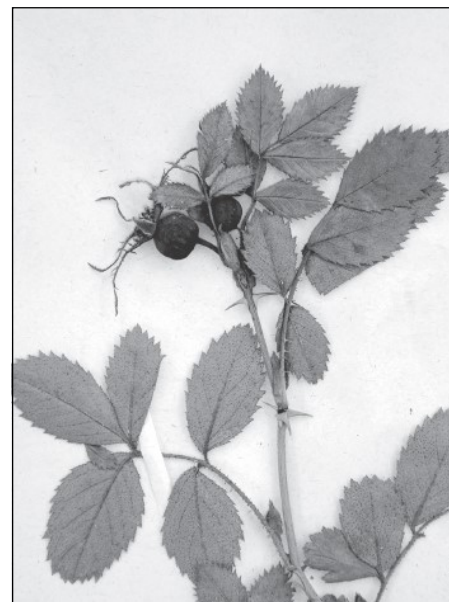
lohách celé České republiky. A jak ji poznáme? Nejde o žádného drobečka, její keře dorůstají v závislosti na stanovišti 150 až 200 cm. Všechny větve jsou ostnité a typický je tvar lístků, které jsou většinou okrouhlé až široce vejčité. Vespod jsou lístky hustě žláznaté, rozemnuté voní intenzivně po jablkách. Kvete od června do července vonnými tmavě růžovými květy. Květní stopky jsou zpravidla hustě žláznaté a také šípky jsou alespoň v dolní části pokryty stopkatými žlázkami.

Další růží, která preferuje vápencové podloží a vyžaduje suchá a teplota bezlesá prostranství, je **růže oválnolistá** (*Rosa inodora* FRIES). Často ji najdeme na stejných místech jako růži vinnou, tedy na výslunných mezích a stráních a také na pastvinách. Na rozdíl od růže vinné má mnohem méně žláznaté lístky, většinou jen na spodní straně. Květní stopky jsou zpravidla bez žlázek a stejně tak i šípky. Kvete ve stejnou dobu jako růže vinná, ale má na rozdíl od ní bledě růžové květy.

Třetí růží, kterou najdeme na podobných stanovištích, je **růže polní** (*Rosa agrestis* Savi). Je vůbec nejpozději kvetoucí růží, jen zřídka kvete už v červnu, zpravidla až v průběhu července. Od ostatních nejvíce podobných růží, jako je **růže oválnolistá** (*Rosa inodora*) a **růže malokvětá** (*Rosa micrantha*), se odlišuje bílými květy. Bílá barva květů je pro ni ostatně typická a slouží jako dobrý určovací znak. Na Valašsku ji najdeme jen ojediněle a také celkově v České republice roste jen roztroušeně, hlavně v nejteplejších oblastech.

Růže pastvin

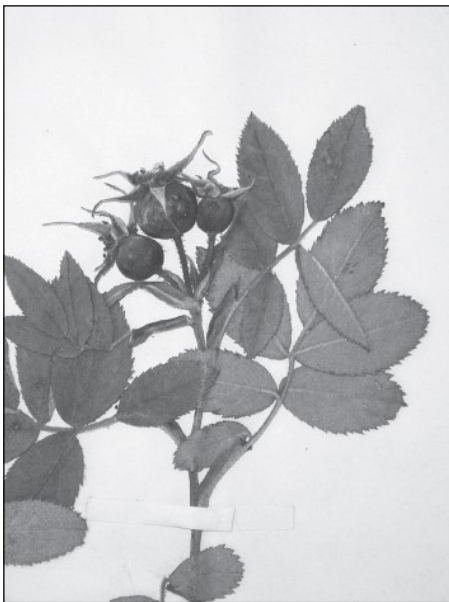
Velmi vzácně můžeme na jalovcových pastvinách, ale také na okrajích lesa nebo na zarostlých mezích najít růži s nápadně chlupatými až plstnatými listy. Jedná se o **růži Sherardovu** (*Rosa sherardii* Davies). Listy kromě toho, že jsou hustě chlupaté, jsou také pokryty stopkatými žlázkami a po rozemnutí voní po terpentýnu. Také tato růže je zařazena mezi ohrožené druhy naší květeny. Velmi podobná je **růže plstnatá** (*Rosa tomentosa* Sm.), která má také hustě chlupaté a žláznaté listy, ale na rozdíl od růže Sherardovy

Herbářová položka G.A. Řičana **růže oválnolistá** (*Rosa inodora* L., syn. *R. elliptica* Tausch) s lokalitou Hovězí. Původní určení autora je *Rosa graveolens* Gren. (*Rosa elliptica* Tausch.). Dobře viditelný je oválný tvar lístku, který je charakteristický pro tento druh.

Herbářová položka lesního druhu **růže převislá** (*Rosa pendulina* L.) z lokality Valašská Bystřice - Šerhovna (800 m n.m.). Je dobře vidět typický lahvicovitý tvar šípků.

Herbářová položka G.A. Řičana **růže Sherardova** (*Rosa sherardii* Davies) s lokalitou Hovězí – Huslenky. Původní určení autora je *Rosa tomentosa* Smith. f. *cuspidatoides* R. Keller.

se její kališní lístky po odkvětu ohýbají nazpět dolů podél šípku. V České republice rostou oba tyto druhy jen roztroušeně, hlavně ve středních až vyšších polohách.

Lesní růže

Na zcela odlišných místech než kde rostou všechny ostatní růže najdeme **růži převislou** (*Rosa pendulina* L.). Tato stínomilná růže vyhledává vlhká a stinná místa zvláště podél horských potoků, na pasekách a lesních světlínách, v lesním plášti, na okraji kamenitých sutí i v říčním náplavu horní části toků. Roste především v podhůří a horách a v nejteplejších oblastech Čech, jako je např. Polabí, chybí úplně. Poznat se dá velmi snadno. Její plodní stopky jsou stejně dlouhé jako šípek nebo i delší a často jsou hustě stopkatě žláznaté. Červené až červenooranžové šípky na dlouhých plodních stopkách visí dolů, mají protažený lahvicovitý tvar a brzy měknou. Keře jsou celkově málo ostnité a v horních částech větví téměř bez ostnů.

Prohlédneme-li si pozorně herbářové položky růží a přidáme-li k tomu poznatky z rukopisu G.A. Řičana „Květena okresu Vsetínského a Valašsko-Meziříčského“, můžeme konstatovat, že co se týká růží se toho na Valašsku od 30. let 20. století mnoho nezměnilo. Nelze než souhlasit s konstatováním autora, že: „...v okrese Val. Meziříčí jest obecně rozšířena jen *Rosa canina* ve var. *Lutetiana*, *Rosa dumetorum* ojediněle na horských hřebtech v jižní části okresu, při březích Bečvy v Jarcové a v Choryni nalézají se ojediněle vzácnější růže *R. elliptica* a *R. incana* připravené vodou s horního Valašska“. Opravdu dnes najdeme na většině území jen dva nejhojnější druhy, tedy růži šípkovou a růži podhorskou. Růže vápnomilné a teplomilné i ty s vazbou na pastviny najdeme roztroušeně v údolí od Hovězí po Velké Karlovice. Výjimkou je jak v nárocích na stanoviště, tak i svým výskytem růže převislá, která coby lesní druh doprovází zbytky přirozených bučin a jedlobučin na celém Valašsku.

A bychom neopomněli všechny ty krásné růžičky, které kvetou na zahrádkách nebo se pnou po plotech, tak na závěr několik řádků i o nich. Dají se rozdělit do několika základních skupin. Keřové kulturní růže jsou zpravidla různě vzniklé odchylky nebo jednoduché hybridy odvozené od planých taxonů. Nejvýznamnější jsou odvozeny od druhů *R. pimpinellifolia* L., *R. rubiginosa* L. a *R. rugosa* THUNB. Bývají často označovány jako **sadové růže**. Historické, tzv. **staré růže** shrnují 2 skupiny kultivarů. První skupina je odvozena od růže keltské (*Rosa gallica* L.) a tyto kultivary bývají často označovány jako antické růže, ačkoliv nejčastěji byly pěstovány mnohem později, a to od 13. do 19. století hlavně ve Francii. Druhá skupina jsou kultivary vzniklé v 19. století křížením s růžemi z Dálného východu. Označovány jsou jako **růže čínské** nebo **bengálské**. Zvláštní postavení mají tzv. **čajové růže** neboli čajovky. Tyto kultivary byly odvozeny od křížence růží z Dálného východu a byly to již velkokvěté, vonné, zpravidla dosti plnokvěté růže žlutých, tedy čajových tónů, ale byly i bílé nebo růžové. Pěstovaly se především v jižní Evropě, protože byly málo odolné k chladnějšímu klimatu. Jen pro představu jen kultivarů tzv. čajových růží je známo téměř 1400. **Remontantky** pojmenované podle jejich dlouhé doby kvetení ovládaly rosaria v druhé polovině 19. století. Jsou to růže velmi vitální, silného zdravého vzrůstu, hodně ostnité a s velkými vonnými květy barvy od bílé až po tmavě červenou. Moderní růže neboli růže současnosti jsou především tzv. **čajohybridy**, které vznikly křížením remontantek a čajovek. Mají jen několik květů, ale na dlouhých stopkách, a květ je ušlechtilého tvaru, především v poupěti. **Miniaturní růže** jsou zvláštní skupinou velmi drobných růží vysokých jen do 30 cm a s drobnými květy jen asi 3 cm v průměru. Jejich původ je nejasný, pravděpodobně k nám přišly z Dálného východu. **Pnoucí růže** jsou skupinou, která je typická tvorbou dlouhých mrazuvzdorných výhonů. Jako typické liány vyžadují vždy oporu ke svému růstu.

PODĚKOVÁNÍ

Mgr. Martinu Dančákovi, Ph.D. za laskavou revizi herbářového materiálu.

LITERATURA

Větvíčka, V. (1995): *Rosa*. – In: Slavík, B. (ed.): *Květena České republiky*, svazek 4, Academia, Praha.
Řičan, G. A. (1936): *Květena okresu Vsetínského a Valašsko-Meziříčského*. – Ms., depon in: Muzeum Valašské Meziříčí.

Titulní desky herbáře G. A. Řičana. Obsahuje druhy z okresu Vsetínského neobsažené v herbáři Gogelově. II. díl – Růže. Foto J. Tkačíková

Foto L. Kubišta

Prosyhající osamocené stojící lípa na pastvině Huslenky – Losový. Tento strom hostí velmi početnou skupinu dřevokazných druhů hmyzu

Foto David Halata

Kam se poděl valašský roháč?

Lukáš Spitzer, Ondřej Konvička

Snem každého začínajícího sběratele brouků je chytit a držet v ruce vzpírajícího se samce roháče obecného. Bez zastoupení tohoto brouka je každá dětská sbírka brouků neúplná a smutná. V žádné opravdové sbírce brouků nesmí roháč chybět, mladý sběratel proto upřímně, ale i s trochou závidí v duši, obdivuje každý vystavený exemplář v muzejních expozicích či řady roháčů ve sbírkách svých úspěšnějších kolegů. Mnoho prozatím neúspěšných mladých entomologů řeší tento problém nákupem sbírkových kusů na entomologických burzách. Mezera ve sbírce je tímto sice zaplněna, ale červík v mysli mladých nadšených sběratelů vrtá dál a dál. Téměř každému opravdu zanícenému sběrateli se jej však nakonec úspěšným odlovem dřív nebo později podaří vypudit.

V současné době je centrem výskytu roháče obecného jižní Morava. Vyskytuje se i na mnoha dalších místech v České republice, nikde však tak hojně a běžně jako v okolí Brna či například v Lednicko-valtickém areálu. Ve srovnání s dřívějšími časy má však sběratel neporovnatelně obtížnější pozici si vysněného roháče obstarat vlastními silami. Dříve byl roháč rozšířen plošně po celém území naší vlasti. Chyběl jen v nejvyšších a nejstudenějších pohraničních horách. V souvislosti se změnami v hospodaření, které nastaly po druhé světové válce, však začal ze svých teritorií velmi rychle ustupovat. Jeho úbytek pokračuje až do dnešních dob, kdy již obývá jen zlomek plochy svého někdejšího areálu.

Ještě v sedmdesátých letech byl roháč běžně k zastížení i na mnoha místech vsetínského okre-

su. Z dnešního pohledu se zdá neuvěřitelné, že roháč poletovali například v zámeckém parku u zámku Kinských ve Valašském Meziříčí. Hojně se vyskytovali také například na území obcí Halenkova, Liptálu či poblíž Vsetína – ve Vesníku (1972). Poslední chytané kusy jsou datovány na konci osmdesátých let (Halenkov – 1986, Valašské Meziříčí – 1988). Od té doby však již nemají na Valašsku milovníci přírody na tohoto broučích krasavce štěstí a musejí na úspěšné lovy vyjždět daleko ze svých domovů.

K tomu, abychom správně pochopili, proč roháčů tak drasticky ubývá, si musíme povyprávět něco o jeho vývoji. Dospělí brouci létají navečer v červnu a červenci. Shromažďují se hlavně na starých samostatně stojících listnatých stromech – hlavně na dubu, ale i na lípách či v podhorských oblastech dokonce na bucích. Oplozené samičky se pak zahrabávají do hniјících kmenů, pařezů či do kořenů umírajících staletých velikánů a kladou zde několik desítek vajíček. Z nakladených vajíček se líhnou larvy, které se živí rozpadající se dřevní hmotou. Jejich vývoj trvá 3 – 6 let. Larva v průběhu svého vývoje zkonzumuje obrovské množství potravy. Pokud se jí rozpadající se dřevo nedostává v dostatečném množství, jsou vyhlíhlí dospělci malí, pouze se zakrnělými kusadly. Nedostatek výživy má velký vliv na jejich pohyblivost, délku života, atraktivitu pro opačné pohlaví, ale hlavně na plodnost. Na konci svého vývoje se na sklonku léta zakuklí. Dospělý brouk se líhne hned na podzim. Zimu však přečkává ve svém kokonu, který opouští až na jaro následujícího roku. Brouk pak žije jen několik týdnů.

V padesátých a šedesátých letech došlo k výrazným změnám v lesním i zemědělském hospodaření. Švihnutím proutku byly zavrženy po staletí praktikované a generacemi ověřené metody, které dlouhodobě poskytovaly dostatečný prostor pro život člověka, ale i pro obrovské množství živočišných i rostlinných druhů. Poválečná doba si však žádala intenzivnější využívání přírodních zdrojů. Rozoraly se meze pro zvýšení produkce potravin, zavedl se nový systém v lesním hospodaření s důrazem na produkci kvalitního dřeva. V důsledku toho se v mnoha částech bývalého Československa začala velmi rychle vytrácet po staletí vytvářená velmi různorodá mozaika biotopů. Mizely staré zachovalé přirozené lesy, ale i remízky, pařeziny či tzv. „selské“ lesy. Měnila se věková struktura lesů směrem k hospodářsky žádoucím stejnověkým porostům. Ve velkém byly a bohužel stále dodnes jsou káceny stromy staré a narušené, postupně dožívaly a ztrácely se soliterně stojící mnohosetleté lípy, duby, jilmy či buky. Z krajnic cest a z měst ustoupily náporu aut věkovité lípové aleje, úpravami břehů řek a potoků byly již zničeny téměř všechny unikátní břehové topolové a vrbové porosty. Proces destrukce starých porostů a osamocených stromů pokračuje bohužel i v dnešní době. Nejsmutnější přítom je, že se vše děje s tichým souhlasem většiny obyvatelstva a s posvícením příslušných úřadů. I zákony platné v naší republice kážou odstraňování odumírajících stromů vzhledem k nebezpečí odlamování jejich větví či celkových vývrátů. Stromy na březích řek zase ohrožují svými kořeny stabilitu hrází, navíc hrozí jejich podemletí a následný pád do vody. Tyto stromy pak neseny velkou vodou způsobují problémy na jezzech, mostech či přehradách. Mrtvé stromy v lesních poros-

tech stále představují pro mnohé zdroj nákazy zdravých sousedů.

Příroda a její synové a dcery nepřipraveni byli postaveni tváří v tvář těmto změnám. Pouze několik druhů změny přivítalo a stali se z nich tolik obávaní a bezúspěšně potírání škůdci. Na zdravé louce či v přirozeném lese by nikdy neměli tak příznivé podmínky pro svůj život, i jen vzdáleně podobné těm, jaké jim člověk nevědomky vytvořil. Spousta druhů se dokázala adaptovat a v nových podmínkách dodnes bez závažnějších problémů prosperují. Jejich nepoměrná část mnohdy s velmi specifickými životními nároky však tak pohotově zareagovat nestačila či neuměla a stojí nyní na pokraji vyhubení. Roháč obecný mezi ně bohužel patří.

Roháč obecný se jako spousta dalších nevyrovnal hlavně s drastickým úbytkem starých stromů a listnatých lesů v krajíně vůbec. Jeho poslední v té době již izolované populace se pomalu zmenšovaly vlivem nedostatku dostupných živin a nedostatečné velikosti populace. Konec nastal ve chvíli, kdy si již sporadicky se objevující brouci nebyli schopni za dobu svého krátkého života nalézt jedince opačného pohlaví a zajistit své trvání na lokalitě v další generaci.

Roháč obecný hraje v ochraně přírody roli tzv. „deštníkového druhu“. Není osamocen, podobných deštníkových druhů znají ekologové ještě několik dalších. Vždy jsou to druhy dobře poznatelné, s dobře poznanou bionomií a laické veřejnosti notoricky známé. Myšlenka ochrany deštníkových druhů je prostá, ale velmi účinná. Podaří-li se nám zachránit deštníkový druh, „vezme“ tento druh pod svá ochranná křídla mnoho dalších druhů, které jsou vázány na podobné biotopy a jejichž samostatná ochrana by byla velmi problematická, ba v mnoha případech zhoula nemožná. Síly ochrany přírody by se totiž zbúhdarma štěpily a rozmělnovaly řešením cílené ochrany několik milimetrů velkých, laikem nerozpoznatelných brouků, ploštic, blanokřídlých

Larva roháče v rozpadlém dřevě dubu

Roháč obecný (*Lucanus cervus*) – samec

Zachovalý břehový porost řeky Bečvy poblíž obce Juřinka

Foto L. Spitzer

a zástupců dalších skupin hmyzu, bezobratlých, ale i obratlovců a rostlin.

Bohatý výskyt hmyzu vázaného na staré, narušené a osluněné dřevo (saproxylický hmyz) je významným indikátorem zachovalosti dotyčného území. Z převážné části jsou tyto organismy (nejen hmyz) vázány právě na starší poškozené, staré, přestárlé a odumírající stromy, přesněji na odumřelé části jejich kmene či větví. Lokalit s výskytem těchto stromů, které zajišťují stabilní přežití těchto organismů, je v celé ČR velmi málo. Nejen na Valašsku jsou v dnešní době tyto vzácné a ochránářsky významné organismy v převážně většině vázány na staré stromy alejí, hřbitovů a soliterně stojících stromů. Díky tomu patří saproxylické druhy hmyzu mezi nejohroženější nejen v ČR, ale i v celé Evropě.

Z dostupných informací jednoznačně vyplývá, že poškozené stromy s dutinami, lysinami, staré a přestárlé stromy patří k biotopům s velkou biodiverzitou a k ochránářsky nejvýznamnějším. Další nezpochybnitelnou skutečností je, že se tyto organismy velmi málo šíří na nové stanoviště. Někteří jedinci vůbec neopouštějí „rodný“ strom, ti, kteří se v rámci rozptylu dostanou mimo, jsou schopni se dostat jen do vzdálenosti maximálně několika set metrů (většinou jde však pouze o desítky metrů) od původního stanoviště. Tyto informace jen podtrhují důležitost ochrany vhodných biotopů saproxylických organismů.

Zachovalých a pro dřevní organismy vhodných stromů a alejí je na Valašsku již jen velmi málo. Příkladem je alej podél cesty z obce Vidče směrem na Hradisko, která patří mezi nejhodnotnější na území celé CHKO Beskydy. Alej je tvořena převážně jírovci (*Aesculus hippocastanum*), lipami (*Tilia cordata*), ale i jinými stromy s množstvím dutin a lysin. Z širšího regionálního pohledu je zmíněná alej jediným opravdu významným refugiem saproxylického hmyzu zajišťujícím v případě zachování a vhodného managementu dlouhodobé udržení mnoha vzácných a ohrožených organismů. Ale i tady, stejně jako na dalších mís-

tech okresu Vsetín, bohužel již na roháče obecného nenarazíme.

Již při několika zběžných návštěvách byly ale zjištěny jiné významné a ohrožené druhy hmyzu. Zatím nejvýznamnějším nálezem je potvrzení výskytu vzácného tesaříka *Rhamnusium bicolor*. Výskyt *Rhamnusium bicolor* je nejbližší znám z Přerova a z Ostravy, kde je tento druh vázán jen na několik málo stromů. V rámci východní Moravy se u Hradiska jedná o jedinou lokalitu výskytu. Dalším druhem tesaříka vázaného na odumřelé dřevo vyskytujícím se na lokalitě je například tesařík *Anisarthron barbipes*. Jedná se o jedinou známou lokalitu výskytu v okrese Vsetín. Dalšími významnými zástupci hmyzu jsou brouci spadající do čeledi potemníkovitých. Konkrétně se jedná o druhy: *Mycetochara axillaris* a *Prionychus ater*. Oba druhy jsou řazeny v Červené knize mezi druhy ohrožené. Opět se jedná o jedinou známou lokalitu v okrese Vsetín a širším okolí. V případě komplexního průzkumu lze zcela jistě očekávat množství dalších ohrožených a vzácných druhů.

Další velmi zachovalou alejí je opuštěná alej v obci Liptál, která je tvořena převážně lipami. V této alejí byl nalezen vzácný dutinový zlatohlá-

vek mramorovaný (*Liocola lugubris*). V současnosti se jedná o jediný potvrzený výskyt tohoto druhu na Valašsku. Tento zlatohlávek je na ústupu i na posledním větším areálu svého výskytu – na jižní Moravě.

Likvidaci starých soliterních stromů a alejí však přicházíme o mnoho dalších druhů krasců, potemníků, tesaříků, kovaříků a dalších. Ještě v nedávné době byl i na území města Vsetína běžný kozlíček vrbový (*Lamia textor*). Tento mohutný brouk je vázán na staré břehové porosty vrb a topolů. Tento kozlíček by mohl velmi dobře fungovat právě jako „deštníkový druh“, pomocí kterého bychom mohli ochránit břehové biotopy pro mnoho dalších druhů hmyzu a obratlovců. V posledních letech totiž došlo k téměř kompletnímu vyčištění břehů Bečvy právě od těchto starých stromů. Další stromy vhodné pro jeho vývoj padly v souvislosti s výstavbou silnice I/57 na březích řeky Bečvy mezi Semetinem a Jablůnkou. V souvislosti s touto akcí se rapidně zmenšil životní prostor i pro další tesaříky – kozlíčka osikového (*Saperda carcharias*), či druhu *Saperda perforata*. Mezi postižené však patří i motýli – příkladem může být v tomto prostoru ojediněle se vyskytující ohrožený bělopásek dvouřadý (*Limenitis camilla*).

Stovky nyní ohrožených a vymírajících a dříve běžných druhů jsou v současnosti vytlačeny do svých posledních útočišť – do starých alejí kolem cest, na břehy řek a rybníků či na samostatně stojící stromy na loukách a pastvinách. I zde však populace těchto druhů spíše živoří a jsou i při vší možné ochraně v souvislosti s postupným odumíráním stromů a jejich následným kácením odsouzeny k pozvolnému zániku. Nikde v jejich okolí totiž člověk nenechá přírodu vytvořit nové biotopy, do kterých by se mohly v případě zničení svého stávajícího domova uchýlit. V případě, že dojde k zániku těchto populací, trvá téměř většinou málo pohyblivým druhům mnohdy desítky i stovky let, než dotyčnou oblast, ačkoli se zde může po dlouhou dobu nabízet mnoho vhodných biotopů, znovu osídlí. Pokud chceme tyto druhy na Valašsku uchovat i pro naše děti a vnuky, nesmíme dopustit ničení jakýchkoli vhodných biotopů – soliterních stromů, alejí, ale i stojících mrtvých i umírajících stromů v lesích a na březích vod. Roháče jsme pro Valašsko bohužel již ztratili. Situace spousty dalších druhů je však tak tragická, že i ztráta jediné lokality jejich výskytu může fatálně ohrozit celou širší populaci. Pravděpodobnost jejich úspěšného návratu do naší přírody je pak totiž již jen hypotetická.

Zde ještě v březnu roku 2006 stávala stáletá lipa

Foto B. Dadák

Kormorán velký – dole mladý jedinec, nahoře staří ptáci

Foto K. Pavelka

Černý elegán kormorán velký (*Phalacrocorax carbo*)

Karel Pavelka

Již jen při vyslovení názvu tohoto ptačího druhu vstávají vlasy na hlavě mnohým rybníkářům a sportovním rybářům, jimž tento pták ujíždá z odchovu nebo snižuje úlovky ryb.

Letos v březnu jsem měl možnost tyto ptáky sledovat několik hodin z krytu na břehu Bečvy, zasypaném téměř třiceticentimetrovou vrstvou sněhu, při jejich fotografování a filmování. Toto několikahodinové pozorování nevyplašených, klidných jedinců z poměrně blízkosti mi umožnilo uvědomit si elegantní a krásný vzhled dospělých plně vybarvených jedinců.

Jaká je historie výskytu tohoto druhu ptáka u nás? Na území našeho státu se zde podle starých zpráv vyskytoval již v 17. až 19. století a na rybnících byl spolu s jinými rybožravými druhy nemilosrdně huben. Už se asi nedozvíme, zda jen protahoval nebo v příhodných místech i hnízdil. Ve 20. století je již prokázáno jeho hnízdění v několika koloniích na slovenském Dunaji od roku 1920 až do r. 1961. Ta největší z nich byla soustavným odstřelem starých ptáků postupně zničena. Nejvíce zde hnízdilo až 1 500 párů. Stejně dopadly další menší kolonie na Dunaji. Nepravidelně kormorán

hnízdil i na dolním toku Moravy. Jinak se vyskytoval v rybníčných oblastech na tahu, a to velmi vzácně v počtu do 5-10 kusů, výjimečně byla pozorována hejna o 100 kusech. V okrese Vsetín, především na rybnících v Pobečví, byl jeho výskyt v 60. až 80. letech 20. století vzácný až ojedinělý (jednotliví ptáci jednou za několik let). Tato situace se změnila na začátku 90. let minulého století a byla ovlivněna především enormním zvýšením hnízdních stavů v Holandsku a v Dánsku v souvislosti s intenzivním hospodařením na rybnících. Hnízdní populace kormorána velkého se postupně zvyšovaly, narůstaly i počty ptáků vyskytujících se na jarním a podzimním tahu. Postupně rostly i hnízdní kolonie v Polsku a v Pobaltí. V českých zemích začal druh pravidelně hnízdit od roku 1982, kdy vznikla hnízdní kolonie na novomlýnských nádržích na jižní Moravě-největšího počtu 500 párů dosáhla v roce 1989. V této době vznikly hnízdní kolonie také v jižních Čechách – od roku 1988 je zde počet ptáků i kolonií redukován. Vzácně zahnízdili kormoráni i jinde. Nejbliže k nám to bylo poprvé v roce 1996 u Studénky v CHKO Poodří, od roku 1998 se objevuje 2 až 5 hnízd v přírodní rezervaci Kotvice u Albrechtic ve stejné oblasti, přičemž hnízdění bylo úspěšné pouze v prvním roce.

Na Valašsku je výskyt druhu v hnízdním období velmi ojedinělý (5-10 ex.), soustřeďuje se především na Choryňské rybníky. Hnízdění zatím nebylo zjištěno. Jeho výskyt je však silně patrný na jarním tahu v březnu až dubnu a také na podzim, hlavně v říjnu a v listopadu.

Největším problémem však je stálá zimující populace, která se zde vyskytuje každoročně od zimy 1998/99 od listopadu do března v počtu od 300 do 500 kusů. Je soustředěna především na spojené

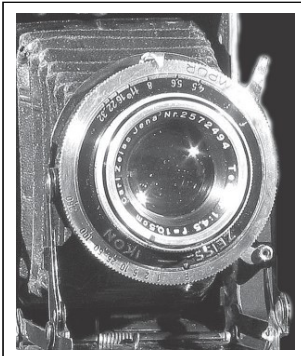
Bečvě mezi Choryní a Špičkami nad Bečvou. Výskyt takového počtu ptáků samozřejmě zanechal stopy i na rybí obsádce řeky Bečvy. Podle rybářů je zde již problém ulovit větší rybu. V roce 2001 jsme spolu muzejním preparátorem Tomášem Kašparem provedli sběr zbytků potravy po kormoránech na břehu Bečvy v katastru Choryně u soutoku s Juhyní. Po jejich určení se ve vzorku zjistilo 8 druhů ryb, z toho silně ohrožený druh ouklejka pruhovaná (*Alburnoides bipunctatus*) tvořil čtvrtinu nalezených z celkového počtu 59 kusů zbytků ryb. Kormorán tedy mohl silně snížit populaci této na Bečvě donedávna hojné ryby. O tom, že to s potravní nabídkou na Bečvě není tak dobré jako dříve, může svědčit i vzrůstající pohyblivost tohoto zimujícího hejna. V posledních dvou letech jsou evidovány výskyty větších hejn kormorána až pod Rožnovem na Rožnovské a u Vsetína na Vsetínské Bečvě. Tyto výlety nemají nikdy dlouhého trvání a ptáci se většinou ve stejný den vrací na své stálé nocoviště na spojené Bečvě. V letech 2001-2005 byl stanovištěm zimujícího hejna úsek Bečvy zpřírodněný povodní v roce 1997 v katastru obce Kladeruby. Minulou zimu se však kormoráni vyskytovali především u Špiček již na území okresu Přerov a Olomouckého kraje. Je zajímavé, že kormoráni dávají přednost úsekům Bečvy, které mají přírodní charakter a které jsou navrženy na přírodní rezervaci dle naší legislativy nebo jako součást evropské soustavy chráněných území Natura 2000. Jsou zde velké stromy (topoly a osiky), které kormoráni potřebují k odpočinku i k výhledu před nebezpečím, hlinité nebo hlinito-šterkové „přírodní“ břehy a bohaté šterkové náplavy. Tyto zpřírodněné úseky již prosté břehové regulace mají charakter horské divočičí řeky.

Nepatřím k těm, kteří jsou zásadními odpůrci jakéhokoliv zásahu proti velkým hejnům kormorána velkého, devastujícím obsádky našich rybníků i řek. Souhlasím i s povolením odstřelů v rozumné míře s tím, že bude spíše upřednostněna plašící funkce této metody. Tyto zásahy by však měly být v souladu se zákonem na ochranu přírody a krajiny, zákonem na ochranu zvířat proti týrání i s dalšími zákonnými normami.

Celkový počet kormoránů vyskytujících se v celé Evropě je odhadován na 800 000 ptáků, takže naše desítky střežených ptáků v Pobečví a stovky až tisíce v celé ČR nemohou tuto populaci omezit. V současnosti zřejmě již nejde její stavy citelně snížit, ani kdyby se střídalo všude na kontinentu a dělali to všichni myslivci. Je možné očekávat, že nastoupí vlastní regulační mechanismy přírody, které se v přemnožených populacích projevují, a početnost populace kormorána velkého začne postupně klesat.

Ouklejka pruhovaná (*Alburnoides bipunctatus*) jako zbytek z úlovku kormorána velkého na Bečvě u Choryně
Foto T. Kašpar

Turistické chaty na Valašsku

ve fotoarchivu Muzea regionu Valaško ve Vsetíně

„Cestovatel po kraji valašském, zejména po okresu rožnovském a vsackém, milých vůbec zažije pohledů na krajinu. Údolí a rovinky jsou jediné podél Bečvy a jejích přítokův, ostatek je samá stráž, vrch a kopec, samá kotlina, ráztoka a grapa. S vrchů těch naskytuje se poutníkovi překrásný rozhled po Valašsku.“

(M. Václavek: Moravské Valaško, Vsetín 1894)

Turistické dešatero:

(z časopisu KČsT „Bezkydy - Jeseníky“, 1930 – 35)

1. Uč se přírodu znáti a ji milovati, lépe porozumíš jejím problémům.
2. Buď ohleduplný, nesnaž se přírodu dobývatí.
3. Nenič stromů ani květů, neníť příroda jen pro tebe.
4. Při svých toulkách buď příkladem ostatním návštěvníkům.
5. Zasaď strom, vyčisti studánku, hledej způsob, jak přírodě prospěti.
6. Uživej volného času k svému osvěžení v přírodě.
7. Neukvapuj se v chůzi, zvolna stoupej do hor a rozhlížej se.
8. Nebuď urážlivým, rozuměj žertu kamarádů.
9. Buď vesel a zapomeň na vše, co tě v týdnu tíží.
10. Uvědom si – dokud zdravě dýchá příroda, dýcháš i ty.

připravila **H. Jabůrková**

Hotel Radegast na Radhošti (1 129 m n/m.)

Chata Na Martiňáku v Radhošťských Beskydech (829 m n/m.) - vzhled turistického hostince před II. světovou válkou

Masarykova chata na Beskydu (postavena v r. 1924, vyhořela v roce 1952) se sloupem jednoty Čechů a Slováků s nápisem „Poznajme sa, milujeme sa!“ v Zadních horách v r. 1935

Foto K. Puszkailer

Hranečník Michala Žitníka na Beskydě ve Velkých Karlovicích s nápisem: „Okres Vsacký, srdce Valaška, vás zde vítá“

Chata na Třešticu pod Čartákem na hřebenu Vsetínských vrchů s panoramatem Radhošťských Beskyd (855 m n/m.)

Rekreační hotel n. p. Tatra Kopřivnice ve Velkých Karlovicích – Jezerném v 60. letech 20. stol.

Chata na Vsackém Cábu na hřebenu Vsetínských vrchů z r. 1928

Foto K. Puszkailer

Nouzová turistická noclehárna z výměnku Vaškových na Kyvňáčkách ve Vsetínských vrších fungovala v letech 1940 – 1945

Foto K. Puszkailer

Chata na Soláni (861 m n/m.) se silnicí z Velkých Karlovic – Jezerného a výhledem na Javorníky

U rozhledny na Vsackém Cábu (841 m n/m.) při slavnostním otevření turistické chaty v r. 1928

„Vystoupíme nejdříve na nejvyšší bod. Vskutku velkolepý požitek; amfiteatrálně leží před námi v okruhu 360° hory a lesy od Javorníků přes oblast Pulčinsko – Lidečské turistické stezky, Luhačovicko, Vizovsko, Hostýnsko, Radhošťské Bezkydy až po Smrk, pod námi Vsetínsko a Rožnovsko: a máme-li štěstí, na podzim, v zimě a na jaře, i majestátný hřeben Jeseníků. Jedním slovem řečeno: jest to jedinečný bod v západní oblasti Vsackých Bezkyd, jenž nebyl ztracen jen přispěním OKČsT Vsetín... Rozhled tento nutí přímo k odpočinku.“

(Popis rozhledu ze Vsackého Cábu v době postavení chaty, in: Bezkydy, Jeseníky, roč. IV., čís. 5, 1930, str. 38 -39)

Útulna na Velkém Javorníku (1 071 m n/m.) s výhledem do údolí Podřaté ve Velkých Karlovicích

Chata Kohútka v Javorníkách postavena počátkem 30. let 20. stol. prof. Františkem Hlavicou

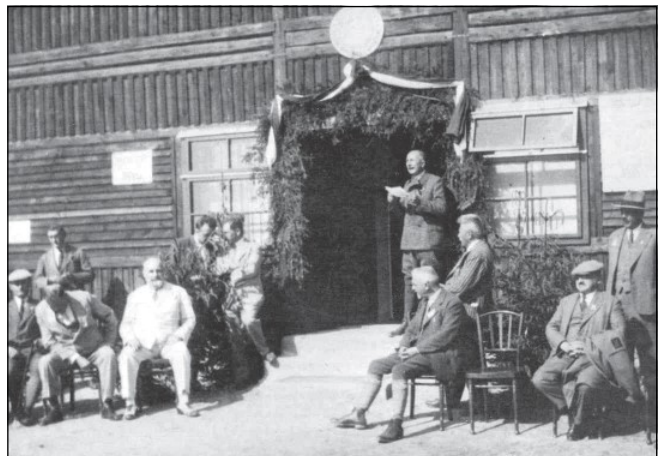
Chata Na Kasárnách ve Velkých Karlovicích

Turistická chata – hájovna s restaurací a hostinskými pokoji na Tesáku v Hostýnských vrších, otevřena v r. 1931
Foto K. Puszkailer

Horský hotel Portáš na Stolečném v Javorníkách (960 m n/m.)

Slavnostní otevření nové útulny odboru KČsT v Bystřici pod Hostýnem na Tesáku 9. 7. 1933 (řečník PhMr. K. Puszkailer)

Chata Kohútka na počátku 30. let (majitel F. Hlavica uprostřed skupiny)

Trubiska – lovecká chata z 19. stol. v Pozděchově – místo častých turistických výletů (výskyt sirnatých pramenů)
Foto K. Puszkailer

Valašská zima 2005/2006

Foto B. Dadák

„Tak tuhé a dlouhé zimy nepamatuje nikdo!“

Hana Jabůrková

...jeden z nejčastějších povzdechů v průběhu letošní zimy, který máme ještě všichni čerstvě v paměti. Všeobecně byl slyšet v souvislosti s hodnocením opravdu „štědré“ sněhové nadílky. Jenže, zdání klame – titulní citace je totiž povzdechem kronikáře Matouše Václavka ve vsetínském pamětní knize z doby před 120 lety! A nahlédneme-li do zatím nejaktuálnějšího zpracovaného zápisu o počasí v Kronice města Vsetína za r. 2004, nepřestaneme se divit. Letošní zima zase až tak výjimečná totiž nebyla. A nejen zima, i průběh dalších období roku se zřejmě cyklicky opakuje podle podobných meteorologických scénářů.

Posuďte a porovnejte sami:

„R. 1885

V **prosinci** dne 11. udeřila velká zima (až -18°) se sněhem a potrvala až do 15., načež ulevila. Ostatek měsíce byl suchý a chladný se sněhem.

R. 1886

Měsíc **leden** studený, většinou suchý a mnoho sněhu.

Měsíc **únor** rovněž takový.

Měsíc **březen** začal rovněž velkou zimou, časté metelice, zima až na -18°. Tak tuhé a dlouhé zimy nepamatuje nikdo. Podobná prý byla r. 1845 a ve předešlém věku r. 1789, kdy ještě o sv. Duchu bylo velmi chladno, a následek toho neúroda a dražota.

Dne 23. března konečně se oteplilo, sníh tál a jaro začalo se vůbec ohlašovat. Bylo pěkně a teplo.

Celý měsíc **duben** pěkný a teplý, ale na konci chladné větry.

Dne 3. **května** takové chladno, že celý den padal sníh s deštěm!! Dne 5. května celý skoro

den kroupy a sníh při bouřlivém větru. Zdá se, že duben s květnem zaměnily si své úkoly. Dne 6. května na celý den zase sníh a částečně déšť. Všechno je bílé, po dvě noci i mráz.

Cerven – do 5. pěkně, sucho; na to pršky časté. Od 19. prší celý den a celou noc až do konce měsíce a je chladno, tak že by skoro bylo potřeba ve světnicích zatopiti a venku zimní oděv nositi.

Cervenec rovněž většinou deštivý a chladný až do 14. Na to bylo zase několik dní nejisté počasí, načež přišla po 20. velká horka a časté bouřky. Veliká, strašná bouře zuřila dne 21. večer a v noci. Blesk a rachot hromu takměř ani neustával; bylo zrovna dopuštění boží.

Měsíc **srpen** celkem bez deště a teplý, v druhé polovici až horký (+33°)!

Taktéž měsíc **září** až do 12. horký a bez deště. Ke konci měsíce se ochlazovalo.

V **říjnu** střídaly se dny s deštivými a pěknými, ale chladnými. Konec měsíce pěkný, s mlhami a mrazy ráno.

V **listopadu** nedostatek vody všude. Ustavičné větry – sucho. Teprve dne 20. se rádně podmráčilo a první sníh s deštěm padal, tak že okolní vrchy byly posněženy.

Celkem byl podzim letos velmi pěkný, jakéhož dlouhá léta už nebylo. Sucho ovšem trochu škodilo setí!

Dne 1. **prosince** padalo více sněhu. Dne 15. přšelo a bylo škaredě až do svátků, sníh slezl.“

(Zápis M. Václavka v „Knize památní – Gedenk Buch 1862“)

„Pocasí v r. 2004

Nový rok začal přívalem sněhu a radost měli zpočátku všichni. Za pár hodin už jen děti. Silničáři měli plné ruce, radlice a lopaty práce. Zima, respektive sníh, zase všechny velmi překvapila! Někteří řidiči si opět mysleli, že na letních pneumatikách sjedou každý kopeček, a pak nevyjeli ani z parkoviště... Špatné počasí se projevilo i na železnici, kde měly vlaky pro velké mrazy i hodi nová zpoždění. Důvodem byly problémy s trakčním vedením... Krutý mráz a vytrvalé sněžení nepotěšilo ani bezdomovce. Ti letos opustili své tradiční výstupy teplovodů a začali se shromažďovat na vlakovém nádraží. Denně tak do deseti lidí...

Zimní idyla v Pluskovečku

Foto M. Ošťádal

Podle záznamů meteorologické stanice vsetínských hvězdárny bylo ve Vsetíně celkem 123 mrazových, 39 ledových a jen 38 letních dnů. Jaro poněkud zklamalo. Přišlo po dlouhém očekávání a tvářilo se, že se transformuje do léta. Ale změna se příliš nevyvedla.

Celkem překvapivým údajem byl výkaz pěti tropických dnů tohoto léta - neléta. Vždyť se pořádně nedalo naplňovat si ani dva dny za sebou u vody! Jeden den krásně, druhý den téměř jarní počasí. Třetí den sluníčko a vítr jako ze Sibíře a čtvrtý den déšť. Pak teploučko, ale řeky kalné, zem studená a mokrá. Další den dopoledne ještě nádherně, odpoledne studený vítr a mraky. A tak nějak vypadalo celé léto.

Nízký stav vody na Bečvě byl pohromou pro ryby. Nejenže zápasily o každou molekulu kyslíku, ale ještě musely prchat před rybáři a volavkami, které byly z mála vody nadšeny a žraly, a žraly...

Jediný podzim nezklamal. Vedle plískanic jsme zažili i krásné slunečné a teplé dny s voňavým padlým listím a neskutečně barevnými lesy. Babí léto bylo nádherné.“

(Zápis K. Nepožítkové v „Kronice města Vsetína 2004“)

Rozhodně neklesejme na mysl – sněhu si ještě určitě užijeme i v příštích letech, stejně jako svého přídělu deštivých a slunečných dní. Raději se poučme ze staré lidové moudrosti našich předků, že: „**Nejak bylo – nekaj bude. Nigdy nebylo, aby nekaj nebylo, a ešte nigdy nebylo tak zle, aby nemohlo byť ešte horší. Budme preto rádi, že je tak, jak je. Dycky je to pořád lepší, než to horší.**“

Zimní nadělení
na vsetínském
Dolním náměstí
Foto M. Ošťádal

VÝZVA PRO ČTENÁŘE A ZASTÁNCE LIDOVÝCH TRADIC:

Roste u vás ještě „boží dřívce“?

Jednou ze zapomenutých léčivých rostlin pěstovaných dřívě na Valašsku je *boží dřívce*. Tato vytrvalá léčivka, botanicky pelyněk brotan (*Artemisia abrotanum*), byla kdysi běžnou součástí rolnických zahrádek. Lidé ji používali jako přírodní léčivý prostředek na hojení ran a regeneraci. Boží dřívce je keřík se zdřevnatělými větvíčkami (odtud asi pojmenování dřívce), dorůstající do výše 1-1,5 metru.

Protože boží dřívce je rostlina vytrvalá, může růst po řadu let na jednom místě, a proto by se mohla ještě vyskytovat ve starých zahrádkách. Nevládní nezisková organizace Gengel o.p.s., která se věnuje uchování a využívání starých a krajových odrůd kulturních rostlin, prosí tímto veřejnost, která ví o starých keřících brotanu, o poskytnutí vzorku rostlin. A to zasláním několika nenarašených dřevitých řízků délky 10-15 cm, zabalených do mírně navlhčeného papíru a neprodyšného plastického sáčku. Prosím, uveďte svou zpáteční adresu a telefon.

Gengel má zájem i o podchycení a získání vzorku osiva případných dalších uchovaných krajových odrůd z Valašska, např. fazolí - fazolí obecné a fazol šarlatové („šváby“), ale i hrachu, pohanky, salátu, libečku, kmínu, rebarbory apod. Tedy různých druhů plodin kromě ovocných dřevin, které jsou již vysazeny např. ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově.

U těchto odrůd by mělo jít o sledování jejich původu asi do 60. - 70. let minulého století. Pokud nějakou takovou odrůdu máte, prosíme o připojení bližších informací o ní, a to zejména:

1. K čemu a jak ji využíváte?
 2. Jaké jsou typické vlastnosti a případné pěstelské zvláštnosti?
 3. Jak dlouho ji pěstujete a jak se k Vám dostala?
- O výsledcích pátrání po božím dřívci budeme ve vlastivědné revui Valašsko informovat. Děkuje.

Kontakt:

Petr Dostálek, Gengel o.p.s., Veselka 52, 374 01 p. Trhové Sviny, tel. 386 321 617, Internet: gengel.webzdarma.cz

Informace o obecně prospěšné společnosti Gengel

Nezvyklý název této neziskové nevládní organizace je vypůjčen z pojmenování krajové odrůdy ječmene s typicky tmavou barvou zrn. Vznikla v roce 1998 s cílem chránit a pečovat o kulturní dědictví starých a krajových odrůd užitkových rostlin a rozmanitost života vůbec.

Spolupracuje s dobrovolnými pěstiteli, kteří se snaží uchovávat staré odrůdy pěstováním na zahrádkách pro své potěšení, zpestření zahrad a obohacení vlastního jídelníčku. Členové organizace shromažďují a poskytují informace o krajových a starých sortách, pořádají přednášky a semináře a vydávají každoročně Seznam starých a krajových odrůd a méně známých plodin. Jedná se o nekomerční nabídku různých odrůd zeleniny, bylin, obilovin, luštěnin, barvířských a technických druhů rostlin, ale i odrůd a druhů ovocných dřevin. Gengel, o. p. s. se věnuje rovněž propagaci biozahrádkování a ekologickému pěstování rostlin.

Činnost organizace je založena na financování z projektů a grantů, darů soukromých osob a především na dobrovolné práci aktivistů. Gengel, o. p. s. sídlí na malé ekologicky obdělávané usedlosti na jihu Čech, vzdálené 15 km od Českých Budějovic.

Činnost organizace se veřejně hlásí k myšlence ochrany Země před ztrátou nenahraditelných hodnot. Vedle ochuzování života o mnohé druhy rostlin a zvířat, které vymírají vlivem činnosti člověka, nenápadně a bez povšimnutí mizí staré a krajové odrůdy užitkových rostlin, které běžně rostly ještě na zahrádkách a polích našich babiček a dědečků. O tyto zapomínané odrůdy je třeba pečovat stejně, jako např. o starou hudbu, stará řemesla nebo architekturu, abychom se mohli potěšit jejich specifickou krásou a nechat se inspirovat pro budoucnost. Jsou, spolu s dalšími památkami, součástí kořenu, jimiž jsme zakotveni v naší kultuře, krajině i historii.

(Použito informací z letáku Babiččiny odrůdy znovu na zahrádce, vydaného společností Gengel, o. p. s.)

Pelyněk brotan - keř na jaře

Foto archiv autora

Svatojanské ohně na Valašsku

Dozvoľte mi nejprve citovat několik vět z knihy Moravská babička od rožnovského rodáka Čeňka Kramoliše. Ten zde velmi pěkně a podrobně popisuje události běžného roku ve 2. polovině 19. století na Rožnovsku. Téměř polovinu XIII. kapitoly věnuje právě svatojanským ohňům.

„A v době letního slunovratu, v době nejdelšího dne je zachovaný zvyk děláni svatojanských ohňů večer před sv. Janem Křtitelem. Kamkoli pohlédli, všude viděli po kopcích ohně. – Sotva totiž na Radhošti vzplanula hranice, jeden oheň po druhém vyrůstal s vrcholů hor. Celá šňůra blýskotavých ohňů byla na jižní straně od Hlaváček až po Hutisko a na straně protější plápolaly ohně na Lázi, na Bačovém vrchu, na Kozinci, na stráni, na Horečkách, na Černé hoře, na Radhošti a dále na slezské straně. Vzdálené jako světýlka a bludičky, nebo jako hvězdičky svítily kmitavým světlem. Na bližších bylo vidět, jak ohnivě metly jako rakety lítaly do vzduchu a zase dolů jako prskavky padaly. Zdálo se, jakoby ohniví ptáci nad ohni poletovali.

Krásný, zajímavý a dojemný byl to pohled vzbužující lásku a nadšení.“

Možná jste již někteří zaregistrovali, že několik let zpětně se opět takový oheň objevuje večer 23. června na vrcholu Radhoště. Samozřejmě, pokud je příhodné počasí. Nesmí být extrémní sucho, anebo zase „janské pluty“, kdy pro dešť a mlhu není na krok vidět.

Loňského roku se k tomuto ohni jako další jiskřičky přidaly i čtyři ohně ve Valašské Bystřici – pod patronací místního muzejního spolku a Valašského sboru portáškého.

A věřte, byla to přinejmenším zajímavá podivná. V letošním roce by jich zase mělo v „Bystřicích“ přibýt, protože předvečer svátku sv. Jana případně na pátek – první víkendový den. A tak mě napadla myšlenka, proč jenom ve Valašské Bystřici. Vždyť přece i mezi čtenáři tohoto periodika by se mohlo najít několik nadšenců, kteří by pomohli oživit tuto starodávnou tradici. Pokud Vás tato myšlenka jen trochu zaujala, nebojte se ji uskutečnit. Určitě se i u Vás setká s kladným ohlasem. Byli bychom rádi, kdybyste se však také ozvali nebo přihlásili na níže uvedenou adresu. Jednak proto, aby se trochu sjednotily podmínky, a také proto, abychom se pokusili ještě o propagaci samotných ohňů.

MVDr. Petr Stolář

602 515 045

e-mail: drstolar@seznam.cz

Valašské podlesníky

Petr Dostálek

K pečení podlesníků

Slovník valašského nářečí uvádí pod heslem podlesník placku z řídkého bramborového těsta pečenou na zelném listě v peci. Kniha Lidová strava na Valašsku popisuje podlesníky jako příležitostný druh pečiva. Řídké nekynuté těsto zamísené mlékem, kyškou nebo kyselou smetanou se nalilo na zelný list a vložilo do pece při pečení nebo po upečení chleba. Vedle výrazu podlesník je znám také tvar podlistník a podlistňák, kteréžto formy ukazují přímo na spojení s listem. Uváděné pečení podlesníků z těsta bez brambor je snad pozůstatkem z dávných dob, kdy se brambory ještě nepěstovaly nebo jen málo. Nověji jsou podlesníky známy jen za použití brambor.

Podlesníky jako sezónní jídlo

K těmto literárním údajům bych chtěl doplnit několik vzpomínek, jak jsem podlesníky zažil ještě během 90. let 20. století u své babičky a maminky u Jarošků ve Velkém Skalníku na Vsetíně – Jaseňovicích, a také pár poznámek k praktickému pečení podlesníků dnes. Podlesníky se ve Velkém Skalníku pekly z „rozžduchaných“ vařených brambor, kyšky a mouky. Brambory se používaly tzv. staré, ze sklepa, které již v létě měkly a klíčily. Před škrabáním je bylo nutné obrátit od dlouhých klíčků („klů“). Podlesníky se pekly v létě, o prázdninách, a to na plotně kachlových kamen. K roztlučeným vařeným bramborům se přidala mouka a kyška a vzniklé těsto se natřelo na zelný list. Upečené podlesníky se jedly pomaštěné domácím máslem a trošku posypané cukrem. Dobré byly po teplu nebo i po studenu. Sloužily jako hlavní pokrm.

Podlesníky byly a jsou typickým sezónním pokrmem. Jejich pečení v průběhu roku spadá do období, kdy zelí má již dostatečně velké listy, aby se na nich dalo péci, a zároveň jsou ještě k dispozici staré brambory. Kalendářně jde o měsíce červenec a srpen.

Suroviny k pečení

I dnes si domácí výrobu podlesníků můžeme sami vyzkoušet. Brambory jsou nevhodnější moučnaté, tedy odrůdy, které se po uvaření snadno rozpadají a tlučení, šťouchání se dají lehce rozmačkat. Je zajímavé, že staré odrůdy brambor byly velmi často silně moučnaté, zatímco dnes jsou na konzum spíše upřednostňovány odrůdy s pevnou dužinou. I když literatura uvádí kombinaci tlučných vařených a strouhaných syrových brambor, je možné podlesníky připravovat jen z vařených brambor.

K uvařeným roztlučeným bramborám přidáme mouku a kyšku (zkysané mléko). Mouka se používá hrubá nebo polohrubá, jde dobře použít i celozrná, tmavá. Když byly brambory osoleny při vaření, není potřeba přidávat sůl. Hustota těsta je taková, aby se dalo roztlácat, ale zároveň z listu nestékalo. Pokud je těsto příliš husté, lze ho připravit dalším dodáním kyšky, je-li naopak příliš řídké, zahustíme je přidáním mouky.

Zelný list

U zelí vybíráme na pečení podlesníků velké okrajové listy, které jsou ploché, pevné, čisté a

nepoškozené. Nevhodné jsou listy proděravěné požerky housenek, protože se těsto v přímém styku se žhavým podkladem připaluje. U listů, které jsou silně vyklenuty, zprohýbány a těsto na ně začerstva nejdě natřít, je možno je předem nechat u tepla (v troubě) „zavadnout“, kdy ztratí napětí, narovnájí se a těsto na ně lze lépe nanést.

Pro ty, kdo mají obavu, že zelí bude lámáním listů poškozeno, je třeba uvést, že z každé rostliny zelí bereme jeden, snad nejvýše dva listy, takže růst a asimilace nejsou podstatněji ohroženy. Je také možné, že bohužel neuchované krajové odrůdy zelí pěstované na Valašsku a používané na přípravu podlesníků byly bohatě olistěny, takže umožňovaly opakované odlamování listů (srovnej olistění dosud zachovalých krajových zelí z Krkonoše, Šumavy a Slovenska). Již na poli vybíráme listy čisté. Znečištěný list je možné umýt, někdy stačí otření nečistot vlhkým plátnem.

Pečení na plotně kachlových kamen

I když literatura uvádí jen pečení podlesníků v peci během nebo po upečení chleba, lze je bez problémů péci také na plotně kachlových kamen.

Pro méně zkušeného kuchaře je pečení na plotně snadnější než pečení v peci, protože lze jednodušeji sledovat stupeň upečení placky. Při příliš prudkém pečení je možné zmírnit žár poodtažením listu s plackou, kdy ji uchopíme za střední nerv listu jako pánev a posuneme k okraji plotny, kde je teplota nižší. Podlesník je upečen, když těsto ztuhne a list se zcela vysuší. Po správném upečení jde list z placky snadno a beze zbytku sloupnout. Placka zůstane čistá a je na ní pěkně vidět otisk žilnatiny listu – je to malé umělecké dílo. Pozoruhodné je, že právě tehdy, když je podlesníková placka upečena, je zároveň list pod ní zcela vysušen. Původně silně dužnatý zelený list s vysokým obsahem vody se přemění do podoby křehkého hnědého papírového listu. Ten se při slupování z placky rozpadá na drobnější části. Přilepení těsta k listu zabraňuje asi voskovitá kutikula na povrchu listu zelí (srovnej stékání kapek vody z listu zelí při dešti).

Pečení podlesníků je vlastně druhem pečení bez nádoby (pomineme-li vaření brambor a mí-

Na spodní straně upečeného pokrmu je otištěna struktura zelného listu

chání těsta), které známe i u dalších druhů valašských pokrmů (beléše, osůčky). Použití zelného listu jako pomůcky k pečení upomíná např. na známé pečení pražmy, to je pečení nezralých obilných klasů. Želmu je možno připravovat na zahřátých plochých kamenech v polních podmínkách zcela bez kuchyňského vybavení. Obilné pluchy, chránící zrna v klase před spálením, zde mají obdobnou funkci jako list zelí u podlesníku. Jinou geograficky vzdálenější obdobou může být např. pečení pokrmů v banánových listech u domorodců v tropických oblastech.

Byť příprava podlesníků v dnešní době mikrovlnných trub a moderních sporáků může být obtížnější, přesto stojí za to někdy si jejich pečení vyzkoušet. Podlesníky jsou jak pěkným příkladem tradičního valašského pokrmu, tak chutným a zdravým sezónním jídlem.

LITERATURA

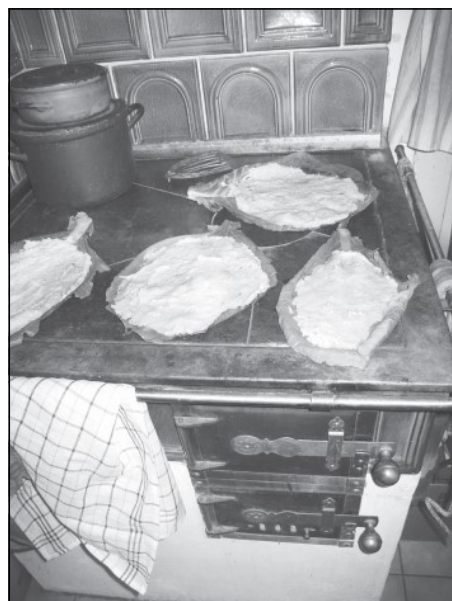
Dostáková, J.: osobní sdělení
Kazmír, S.: Slovník valašského nářečí. Nakladatelství Dalibor Malina, Vsetín 2001
Štika, J.: Lidová strava na Valašsku. Profil Ostrava 1980
Úlehlová -Tilschová, M.: Česká strava lidová. Družstevní práce, Praha 1945

Jak jsem potkal rybu

Petr Odehnal

Jonáš byl Hospodinem poslán do Ninive, aby jeho pohanským obyvatelům zvěstoval boží poselství. Jonáš ovšem nechal svůj úkol být a vstoupil na loď, aby cestoval jinam. Bůh rozpoutal bouři, lodi hrozilo ztroskotání. Když se Jonáš lodníkům přiznal, že je příčinou bouře, hodili jej do moře, kde Jonáše spolkla velká ryba. V jejích útrokách se pak Jonáš tři dny modlil. Poté jej ryba vyvrhla, jak můžeme číst ve Starém zákoně.

Velká ryba, v jejíž útrokách je skupinka (rodina?) sedmi vesničanů, se v listopadu 2005 objevila nad Lužnou, na Vrablových pasekách. Reliéf

Pečení několika placek podlesníků na plotně kachlových kamen
Foto autor článku

Foto autor článku

v dubové fošně na otočné noze obuté v kamenném soklu. Nad dvěma rybníčky, při malém rozcestí, jako jakýsi milník. Milník, který se za vámi v silnějším větru starostlivě ohlédne. Jako by ti vesničané chtěli jít s vámi. Avzpomínka na ně vás pak provází. Na ženu s pokorně skloněnou hlavou a motykou přes rameno, představuji si ji jako provdanou dceru starých hospodářů. Na kluka s kšiltovkou a batůžkem. Za nimi si to šupe rázná babka a v jejím závěsu (jak jinak) děda o holi, tedy výše předpokládání staří hospodáři. A nakonec tatík s ogárkem na ramenou a žena, možná trochu do větru, v němž vlají její vlasy. Neprovdaná dcera? Otcovo pokušení?

Shltla je všechny pohádková ryba z těch rybníčků nadohled? Nebo je jednoho po druhém polyká mlčenlivý čas?

Ze zadní strany můžeme číst jméno autora, kterým je zlínský básník, sochař a malíř Jaroslav Kovanda. Dodávám, že také tři strany kamenného soklu nesou reliéfy, v nichž poznávám obrázkový podpis Jaromíra Komína (Kovandův občas užívaný pseudonym) a portrét ženy, jemuž dominují její plná ňadra. Třetí reliéf jsem ovšem nerozeznal (což je možná autorův záměr).

Kovandova ryba je pro poutníka příjemným zastavením. Když jsem pak s autorem mluvil, zaujala mě jeho představa, že by se v budoucnu mohl poutník u podobných menších či větších dřevěných plastik zastavit i na Vařákových pasekách, u lačnovských skal nebo na vrchu Kopece nad Lidečkem. Snad tu představu nespolkne čas.

Jaroslav Merenda jr. - umělecký knihař a Mistr uměleckého řemesla

Richard Sobotka

Niterný obsah knihy neodmyslitelně dotváří knižní vazba. Zatímco knihy lehčího žánru jí mívají jednoduchou, knihy obsahově krásné a vzácné bývají opatřeny uměleckou knižní vazbou, například dřevěnými deskami potaženými kůží, s kovovými sponami, s tlačenou a zlacenou výzdobou nebo intarzií.

Lidé zabývající se uměleckou vazbou nejsou jen obyčejní knihaři, ale umělci. Mají své národní a mezinárodní organizace, nejkrásnější knižní vazby jsou vystavovány, hodnoceny a jejich tvůrcům jsou udělovány ceny a tituly.

Umělecký knihař Jaroslav Merenda jr. (1944 - 2003) se narodil v Hodslavicích, ale většinu svého života prožil ve Frenštátě pod Radhoštěm. Jeho životní úděl jakoby se zobrazil v umělecké vazbě knihy „Moby Dick“, knihy Hermana Melvilla (1819 - 1891) „Bílá velryba“ o neúspěšném honu démonického kapitána Achaba na podivuhodného kytovce. Vlny rozbouřeného moře vytlačené do černé kožené vazby neobyčejně navazují na vyprávění a doplňují je. Román nezaznamenal ve své době úspěch (vynikající je jeho filmové zpracování ze závěru 20. století), a nezáměr čtenářů přivedl autora do izolace. Tak Merendova knižní vazba této knihy „Moby Dick“, třebaže představuje jakýsi vrchol současné umělecké vazby a získala řadu ocenění, zůstala neprodána.

„Umění se nedá naučit, umění je v člověku, člověk se s talentem rodí,“ řekl Jaroslav Merenda sn., otec uměleckého knihaře, učitel, básník. „Velký talent nebyl synovi moc platný, protože ho nedokázal využít. Všechny knihy, které získaly na výstavách ceny, zůstaly neprodány doma.“

Jaroslav Merenda jr. se po skončení základní školy vyučil knihařem u svého otce, který učil obor knihařství na učňovské škole. Závěrečnou zkoušku v Ostravě ukončil už napůl uměleckou prací s vyznamenáním.

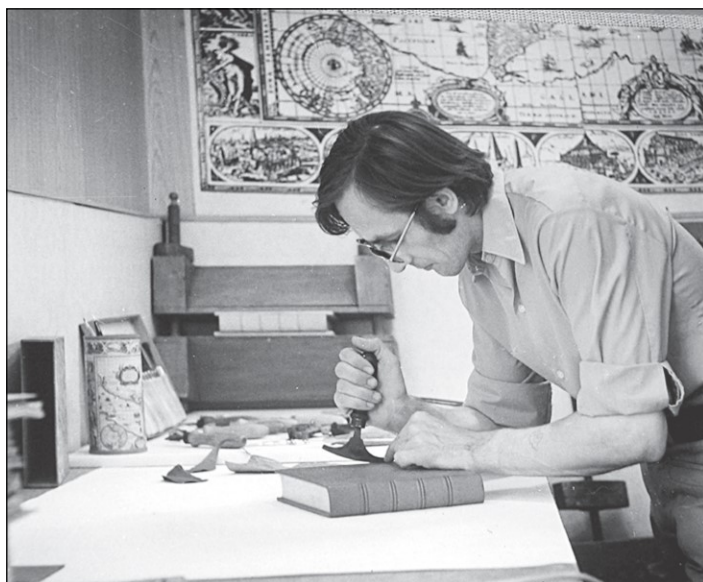
Profesionálně se knižní vazbě věnoval od roku 1971 a brzy patřil mezi špičkové knihaře v tehdejší Československu.

Poprvé se představil české veřejnosti na II. bienále umělecké knižní vazby v Třebíči, v roce 1979 na III. bienále v Karlových Varech a v roce 1980 na 7. společné výstavě výtvarných umělců okresu Nový Jičín. V roce 1981 samostatně vystavoval ve Slezském muzeu v Opavě a v tomtež roce získal Čestné uznání v soutěži Nejkrásnější kniha, a Čestné uznání Matice slovenské za uměleckou vazbu knihy J. Tafuera: Všech šest smyslů. V roce 1982 se účastnil mezinárodní výstavy uměleckých knihařů IBA v Lipsku a mezinárodní výstavy umělecké knižní vazby ve Františkových Lázních. Na výstavě pořádané časopisem Umění a řemesla získal I. místo. Na IV. trienále knižní vazby v Brně 2. cenu. V roce 1984 vystavoval v Praze. V roce 1985 získal 5. cenu na výtvarné soutěži členů ČFVU. Zúčastnil se III. přehlídky umělecké tvorby výtvarných umělců Severomoravského kraje, v roce 1991 - 1992 se účastnil putovní výstavy uměleckého knihařství v Kanadě a USA.

V roce 1998 se Jaroslav Merenda jr. spolu s dalšími sedmi českými autory zúčastnil „výstavy století“ v italské Maceratě, kde soutěžní porota z 937 prací vybrala 125 mistrů - Maestri Rilegatore per L'lotinito -, kterým udělila diplom a stříbrnou medaili. Mezi oceněnými byl i Jaroslav Merenda jr. Následně byla v únoru a v březnu 1999 výstava 620 vazeb instalována v Historické knihovně v Paříži a v březnu a dubnu 1999 bylo 125 oceněných vazeb vystaveno v Bruselu.

V roce 1980 byl Jaroslavu Merendovi jr. udělen titul Mistr uměleckého řemesla, v roce 1982 se stal členem ČFVU a v roce 1983 členem mezinárodního výběrového sdružení MDE - Meister der Einbandkunst.

Životní cesta Jaroslava Merendy jr., skvělého umělce a uměleckého knihaře, se nečekaně uzavřela 28. 10. 2003.

Jaroslav Merenda jr.
v umělecké dílně

s Aloisii Šašínovou
v Huslenkách - Černém

Tenkrát, dyž sa rodily děti, byly enom porodní babičky, aby všecko obstaraly, protože žádný neměl peněz na to, aby šel rodiť do nemocnice. Babky chodily po kopcích pěšky. Dyž byl špatný porod, zapřáhly sa krávy a rodička sa vézla ku vlaku nebo až na Vsetín, dyž to bylo nutné. V noci vlaky nejezdily. Také moja maminka Rozálie Václavíková (roz. Maňáková) byla nevyučená porodní babka. Měla k tomu posláni vlohý.

Jednúc byla volaná do rodiny, gde měl ponejprv děti. Dyž přišlo na svět jedno, řekla tatínkovi: „Počkej eště, eště přijde jedno.“ No, nepovídala na to zatím nic. Čekali, až konečně přišlo to druhé. Pak zasěj babka řekla manželovi rodičky: „Počkej, eště cosik bude. Eště bude jedno!“ Ale on zebrał klobúk na hlavu a pravil: „Stačilo. Rači idu pryč, aby nebylo další.“

Moja maminka nebyla učená, ale ona gde mohla, vydělávala. Bylo nás devět dětí. Aby vypomohla tatínkovi, šla doma v rukách, žabkovala široké sukně - „žabkot“ sa temu říkalo, byl to taký široký pás. Chudera, jak sa na tým musela nadřít! Prostě každý sa živil, jak mohl. Živil sa hlavně na poli. Každý sa snažil z toho něco dostat. Jak sa praví, tady je začátek kameňa a konec chleba. Dneskaj to věčinú leží ladem. Všeci sú v práci, nestačija to udělat. Vtedy bylo v téj každěj chalupě lidí hromada. Dyž byli všeci doma, vrhnúli sa na pole a udělalo sa to. Gdežto dneskaj všeci odejdu do práce a ty di a moř sa! Dneskaj je mnohem lepší, ani si toho lidí neumija tak vážit. Mnohem lepší.

Abyzme tenkrát tak maso jédli! To byl veliký svátek. To bylo zemák, zelé – tako-

vé jídlo, co zem dala. Na ručních mlýnkách sa dělala kaša, na múku nebylo šes-tek. Chovalo sa třeba i to prasátko a krávy, aby bylo mléko. Dyž byly svátky, pékly sa vdolky. Dělalí sme zelňáky. A já sem ich nejédla, protože mi to smrdělo tým zelím. Tak sem ho zryla pryč a zedla sem enom to těsto. Ale chleba byl výborný. Býl sice černý, ale dobrý. Sa tu hodně sélo pohanky. A proto snád' byli lidi tak zdraví. Dávala sa do chleba, vařila sa kaša. My sme toho pola tolik neměli, tak sme neměli ani pohanku. Enom zemáky, réž na chleba, pšenicu na kašu. Pohanka mi voněla. Byla výborná. To už na poli si kús cítila, jak voněla! Včely na ní tak bzučely... a krásně květla. Sela sa pozdě na jaře. Doma sa to umlélo, aj utřelo a byla pohančená kaša.

Dyž byla zima, to sa nechodilo do práce, to bylo všecko doma. V nedělu chodili staří na ranni a na hrubú ti mladí. Staří než odešli do kostela, museli pokludit' dobytek a potom zašli do nekeré chalupy, věčinú k nám, a tancovali. Tak sa prach vznášá! Než odešli, tak dělali cirkus. Včil si řeknú: „Hónem, musíme íť.“ Vtedy to bylo takové veselé. Mladí byli všeci pohromadě. Hráli si třeba s klobúkem: jeden strčil hlavu do klobúka, ruky za záda, ostatní ho bili a on musel poznať, kdo ho uderil. A ti chlapi, to byli chlapiska, né takové šmoulinky, tož oni si dávali! Aji staří chlapi si hrávali. Anebo sa vzala knížka a někdo četl. A dyž bylo péři, tak nekeré ženské nebo chlapi četli a ostatní drali péři a poslúchali. V nedělu všeci susedi poschodili sa dohromady a vykládali si svoje zážitky. Večer sa chodilo na besedy. Držely sa černé hodinky. To víte, elektrika nebyla. Byly také šklébiky, čmúdílo to, a při nich sa vykládalo. Mezi lidmi byl taký kamarádký vztah. Tenkrát si musel jeden druhému pomáhať. Nebylo tolik možností. Dyž bylo potřeba, nezdráhali sa jeden druhému pomoci. No, byli aji sobci, to nevymizí. Ale jeden druhého nezradil. Také sa stalo, že sa pohádali, to bylo dyc-ky a bude, ale nebylo z toho žádné peklo, žádné zlosti. Všeci si vycházeli vstříc.

No tož, tak to bylo ze všeckým!

Výběr z nových regionálních publikací

*O Valašsku
na Valašsku*

S křížkem po funuse, i tak by se dala nazvat následující zmínka o **nástěnném kalendáři VALAŠSKÁ BYSTRICE – HISTORIE A SOUČASNOST 2006**

– je to již druhý kalendář s historickými motivy z Valašské Bystřice. Jsou zde publikovány pohlednice, které již asi jinde neuvidíte, proto ještě ta zmínka.

Zjistil jsem totiž, že již v roce 1902 byly v obci vydány první pohlednice. Vydala je tenkrát zdejší římskokatolická farnost. Z tohoto vydání je v kalendáři pohlednice na titulní straně a je vlastně raritou. Obec se tenkrát ještě jmenovala Velká Bystřice, ale na pohlednici je nápis Valašská Bystřice.

Uvážíme-li, že běžně se pohlednice začaly používat až za Stoleté výstavy v Praze v roce 1893, byl to dle mého názoru na chudou obec velmi progresivní počín.

Další edice bystrických pohlednic se již po roce 1905 ujal hostinský – pan Josef Steinhart. Na všech těchto pohlednicích je ještě nápis Velká Bystřice.

Stejný nápis je i na pohlednicích, které po 1. světové válce vydával pan Vít Steinhart.

Na některých z těchto pohlednic je však již název Velká Bystřice doplněn názvem Valašská Bystřice. Ke změně názvu obce došlo až v roce 1925. Pohlednice byly vydány zřejmě na konci války nebo těsně po jejím ukončení. Prodávaly se však mnohem delší dobu, proto tato změna. Dalších vydavatelů nebylo mnoho, ale přece se našli.

Zde bych vyzdvihl ještě jednu pohlednici, která zachycuje interiér kostela, a to poněkud paradoxně pohledem na kůr a ne na oltář, jak bychom se mohli domnívat.

Tyto historické pohlednice jsme se snažili doplnit současným pohledem. Mnohdy to nebylo vůbec lehké, protože na místě, odkud se pořizoval snímek kdysi, stojí nyní stavba nebo je vzrostlý les. Prostě pohled je úplně jiný.

Veškerý výtěžek z prodeje kalendářů bude použit na úpravu portálských hrobů a prostranství kolem kostela.

Kalendář je stále ještě k dostání v informačním centru ve Valašské Bystřici.

Petr Stolář

Daniel Drápala: „... ani ta metla nedala hladem umřít“ ...“ Bříza a březové proutí v tradiční lidové kultuře

Rožnov pod Radhoštěm – Zubří 2005, brožovaná, 102 s., cena 100,- Kč

Komplexní představení využití břízy v tradiční lidové kultuře – od zvykoslovných událostí, přes

tradiční rukodělnou výrobu až po neznámější zužitkování břízy k vázání metel. Publikace je vybavena obsáhlou obrazovou přílohou.

Vojtěch Šustek: Zlato se čistí v ohni – příběh života, oběti a smrti pravoslavného kněze ThDr. Vladimíra Petřka

Rožnov pod Radhoštěm 2005, brožovaná, 72 stran, černobílé fotografie, cena 50,- Kč

Životní osudy, názory i svědectví o neobyčejné lidské odvaze pravoslavného kněze ThDr. Vladimíra Petřka (1908-1942), který se spolupodílel na ukrývání československých vojáků, kteří spáchali atentát na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. První ucelené monografické zpracování této zajímavé osobnosti meziválečného kulturního a náboženského života.

D. Drápala

František Vavřínek S jestřábem i čápem ve znaku

Václav Kolesa,
Jan Rail,
Jana Horáková

František Vavřínek se narodil 25. ledna 1914 ve Vsetíně. Ve stejném městě absolvoval obecnou a měšťanskou školu. Stejně jako mnoho jeho vrstevníků i mladého Františka okouzila letecká technika. Rodiče však měli o jeho budoucnosti jinou představu. Proto po ukončení povinné školní docházky nastoupil 8. června 1929 do učení v Elektrotechnické továrně Josefa Sousedíka. Během učení navštěvoval i odbornou pokračovací školu. Svého cíle – usednout do pilotní kabiny - se však nevzdával. Vyučil se elektromechanikem a poté si podal přihlášku do Školy leteckého dorostu (ŠLD), která byla součástí Vojenského leteckého učiliště (VLU) v Prostějově. 1. října 1932 přijel František Vavřínek do Prostějova a nastoupil jako dobrovolník do ŠLD – oddílu pilotů. 27. června 1934 ukončil úspěšně VLU a byl zařazen k 9. letce Leteckého pluku 3 „generála-letce M. R. Štefánika“ do Piešťan. Tam vykonal prezenční vojenskou službu. Před odchodem do civilu se František Vavřínek rozhodl zůstat v armádě a stát se „délesloužícím poddůstojníkem“. Absolvoval stíhací výcvik a poté byl přidělen opět do Piešťan k 39. letce stejného pluku. Po rozpadu Československa a následné německé okupaci v březnu 1939 byl četař František Vavřínek demobilizován a vrátil se zpět do Vsetína.

V červnu stejného roku se rozhodl opustit protektorát a vstoupit do čs. zahraniční armády, která se formovala v Polsku. Byl přijat do polského letectva a přemístěn na leteckou základnu v Deblině. Tam ho také zastihl začátek války. Jako příslušník československé pozorovací letky (Czechoslovak Eskadra Rozpoznawcza) absolvoval dramatický ústup před blížící se frontou. 13. září 1939 uskutečnila jednotka přelet do volyňské oblasti. Proběhl za nepříznivých povětrnostních podmínek a pro osádku četař Vavřínek-poručík Kilián skončil havárií. O týden později byl František Vavřínek zajat Rudou armádou. Českoslovenští vo-

jáci byli soustředěni v Českém Kvasilově a zimu přečkali u místních zemědělců, kterým pomáhali, a ti jim za to poskytovali skromné ubytování a jídlo. Na jaře 1940 přišel rozkaz k soustředění a přesunu československých běženců z Volyň do internačního tábora Oranky, později byli přemístěni do Suzdalu. Nedostatek jídla, špatné hygienické podmínky a zima jsou pojmy, které se vybavily i po letech československým vojákům, kteří okusili pohostinnost sovětských internačních táborů. Na začátku roku 1941 se dočkal František Vavřínek zařazení do transportu, který směřoval do Velké Británie, kam dorazil po téměř půlroční cestě.

Na konci července 1941 byl František Vavřínek přijat do RAF VR (Royal Air Force Volunteer Reserve – dobrovolnická záloha britského Královského letectva) jako pilot v hodnosti Sergeant a bylo mu přiděleno osobní číslo 788157. Absolvoval přeškolení na britskou leteckou techniku a 3. března 1942 se konečně dočkal svého zařazení k operační jednotce – 313. čs. stíhací peruti. Jednotka byla v tomto období velmi silně zapojena do letecké ofenzivy. Do zápisníku letů Františka Vavřína přibývaly záznamy operačních akcí – stíhací nálety, doprovody bombardérů, ochrana Hurribomberů, hlídky nad lodními konvoji.

Na začátku června obdržela 313. peruť rozkaz k přesunu. Od svého nástupu k jednotce do jejího přemístění k 10. stíhací skupině odstartoval k dvaceti sedmi ofenzivním akcím. Ve stejném období ztratila peruť při bojových akcích osm pilotů. Nadále se měla „třistatřináctka“ podílet na válečném úsilí v rámci čs. stíhacího wingu. Svůj první operační turnus ukončil František Vavřínek v květnu 1943 a byl přemístěn k výcvikové jednotce v Rednall, kde měl novým pilotům předávat svoje letecké zkušenosti.

Dne 7. listopadu 1943 se hlásil František Vavřínek znovu u bojové jednotky, tentokrát měl ale posílit 312. čs. stíhací peruť. Piloti dále doprovázeli spojenecké bombardéry nad území okupované Evropy, přibyl jim však ještě nový úkol – střemhlavé bombardování. Svůj poslední operační let uskutečnil František Vavřínek u 312. peruti 24. dubna 1944. Poté absolvoval několik speciálních kurzů.

Dne 6. června 1944 byla zahájena dlouho očekávaná invazní operace spojenců do kontinentální Evropy. František Vavřínek chtěl být samozřejmě co nejdříve u operační jednotky, aby mohl aktivně zasáhnout do bojů. Dočkal se 3. července 1944, kdy se hlásil znovu u 313. peruti. Hlavní náplň čs. stíhacích jednotek v posledních měsících války byly doprovody čtyřmotorových bombardérů na cíle, nacházející se na území stále se zmenšující „třetí říše“.

František Vavřínek provedl svůj poslední bojový úkol 24. dubna 1945. Byla to jeho 79. ofenzivní akce. Součet času, který strávil ve vzduchu při plnění bojových úkolů, činil 308 hodin a 25 minut.

V srpnu 1945 se vrátil poručík František Vavřínek do Československa. Letci, kteří nasbírali mnoho cenných zkušeností ve válečných bojích, se měli stát základem nového československého vojenského letectva. Vojenskou kariéru Františka Vavřína však ukončila změna politického systému, ke které došlo v únoru 1948. O dva roky později byl přinucen armádu opustit.

Ve svém životopise později uvedl: „... v květnu (1950) bylo i se mnou zahájeno řízení o přeložení do zálohy i s vyhrůžkami, pochopil jsem, že i tato forma politické diskriminace je součástí taže-

František Vavřínek před letounem Aero AP-2.

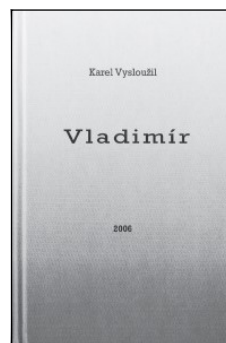
ni proti zahraničním vojákům z Anglie. Tehdy jsem se značnou dávkou hořkosti musel poznat, co je to marný a zbytečný boj. Toto jsem totiž na frontách války nikdy nepoznal... Přes nezřídka přikoří a křivdy jsem se po odchodu z vojenské služby zapojil na obou pracovištích do pracovního procesu se svou valašskou poctivostí a byl jsem v roce 1954 vyhodnocen jako nejlepší pracovník svého oboru v celém podniku. Obdobně jsem byl i u ČSD v roce 1957 vyhodnocen a také odměněn.“

V polovině šedesátých let minulého století proběhly alespoň částečné rehabilitace lidí, kteří byli nepravděpodobně perzekvováni po nástupu komunistů k moci. František Vavřínek se dočkal rehabilitace 5. března 1964 a současně s tím byl povýšen do hodnosti majora. Dne 26. července 1978 František Vavřínek zemřel ve vsetínském nemocnici. Přestože byl ještě za svého života povýšen na podplukovníka letectva v záloze a v roce 1991 mu byla udělena hodnost plukovníka letectva in memoriam, lze říci, že ani těmito kroky se dluh společnosti vůči člověku, který se významně zasloužil o znovuzískání svobody své země v období II. světové války, příliš nezmenšil.

Publikace má 56 černobílých stran a barevnou obálku. Obsahuje 53 černobílých fotografií, 5 barevných fotografií a 2 barevné ilustrace letounů. Doporučená prodejní cena 80,-Kč, vydáno ve Zlíně v prosinci 2005, náklad 650 výtisků.

Básnickova próza

Mojmír Trávníček

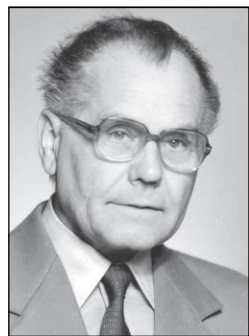
Roku 2005 vydal 78 letý vsetínský básník **Karel Vysloužil**, autor desítek básnických sbírek, svou první knižku prózy **Příběh**. Knižka je vy-

daná v osmerkovém formátu, který tak svědčil samizdatovým svazekům autorovy poezie, formátu „časopisu nejmenšího na světě“ Hlas z pasínku, jehož je Karel Vysloužil vydavatelem a jediným autorem. První překvapení prozaické prvotiny spočívá v tom, že to příběh je a není. Ano, čteme příběh zemědělece, politického vězně a otroka uranových dolů, novomanžela na dlouhá léta odloučeného od věrně čekající manželky Jiřienky, elektrotechnika, podnikatele, městského zastupitele, důchodce a především básníka. Je to však historie vypravovaná na přeskáčku, s pokorou a cudností neobvyklou za tohoto času v našich zeměpisných souřadnicích. Autor ve vzpomínce reaguje na nejrůznější podněty, třeba zdánlivě nahodilé, vypravuje s odbočkami, převážně dosti stroze, ale neváhá zařadit komentáře žhavé chvíle bezprostředně přítomné. Nabízí čtenáři jakési puzzle, chtělo by se nám říci - kdybychom už odněkud neznali tuto poetiku zlomků, vzpomínek, návratů, slávy a všednosti, invektiv, kleteb i žehnáni.

Roku 1912 vydává Jakub Deml, neznámý 34 letý básník, na opačném konci Moravy vlastním nákladem stejně drobnou knížku s „pasínkovým“ názvem Rosnička. Dnes je Demlovým čtenářům zřejmé, že tato malá knížka, mezi nejmenšími v naší literatuře, s nesmírnou jasnoživostí odrazila plnost velké básnické osobnosti svého autora, s celou jeho výborností, s jeho viděním pronikavým a neklamným, s prvky velikosti i se stopami neodolatelné chuti ustavičného psaní. Demlova poetika deníkových záznamů, dopisů a přípisů, velkolepých vizí a všedních zastavení u plotu nebo vchodu do činžáku umožňuje navíc předvést na nepatrné ploše panoramatické i hloubkově diferencované theatrum mundi. Ve svém čase, o devadesát let posunutém a v jiném postavení hvězd, volí obdobnou poetiku své prózy básník Karel Vysloužil v poslední etapě svého života, jehož

zkušenosti a utrpení poskytly jeho příběhu - a jeho slovu - materiál zcela jedinečný.

Básník je však stále na pochodu. V bezprostředně navazující další knížce próz **Zjevit více (2005)** se příběh víceméně mění v dialog. V rozhovorech s přítelem a bratrem

jako by se v próze zhodnocovala publicistika Hlasu z pasínku. Podněty jsou stále aktuální, ale nezáleží tolik na jednotlivých „kauzách“, ale na tom, jak se dobrat životní moudrosti a reálně ji uplatnit ve světě stále nepřehlednějším. Pohled Karla Vysloužila je přímočarý a proto někdy obtížně průhledný - ač by proti tomuto tvrzení mohl právem vznášet námitky. Ovšem ten, kdo plamenem svaňuje nebo řeže (což jest básník, třeba v próze), upírá zrak do nitra hmoty bez překážek, zatímco přihlížející musí odvracet zrak.

Do třetice, již v roce 2006, připojil autor ke své próze svazek **Vladimír**. Uběžníkem všech tří próz je rodina; především vždy básníkovu zemřelá manželka, tentokrát rovněž zemřelý bratr. Na frontispicni fotografií jsou všichni tři - jako budovatelé kříže uprostřed Moravy. Metafora

bolestného a slavného života a smrti tentokrát jako reálný hranečník.

Skládačka básníkovu příběhu bude patrně pokračovat a lze se na to jen těšit, neboť autor nabízí dialog mnohostranný, mnohovrstevný, obohacující.

NAŠE RECENZE

Sborník Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně „Acta musealia“

Zdeněk Fišer

Není nad dobrého souseda, chce se mi říci při listování různými vlastivědnými periodiky, která – v tom dobrém slova smyslu – konkurují naší vlastivědné revui. Omezíme-li se na širší region Valašska, je jich celá řada. Vznik některých umožnily až změněné společenské podmínky po r. 1989 (ze Vsetína samého zde připomenou sborník Od ogarů po staříčky, připravovaný od r. 1998 Petrem Halenkovským, jehož záměrem bylo zobrazit literárně celou oblast Valašska; dosud vyšlo deset dvoučísel). Jiná existují již po desetiletí, aby tu a tam dočasně zanikla a pak znovu povstávala jako bájný Fénix z popela zásluhou nějakého nadšence či nadšenců, pro něž – řečeno Ciceronovými slovy – „historie je svědectvím času, světlem pravdy, životem paměti, učitelkou života a zvěstovatelkou dávných dob.“ Tu uveďme třeba vlastivědnou kroniku Podřevnicko, jejíž první ročníky vycházely v letech 1939-1948, pak opět dočasně v letech 1967-1969 (s podtitulem Sborník prací kronikářů a vlastivědných pracovníků Gottwaldovska), aby k dalšímu znovuzaložení došlo v prvé polovině 90. let minulého století jako Kronika okresu Zlín. Podobně se obnovení dočkaly Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka, které zprvu pod názvem Zprávy Okresního muzea ve Valašských Kloboukách vycházely v letech 1957-1958, pak jako zmíněné Vlastivědné kapitoly v období 1959-1970, aby po dalších třech desetiletích znovu povstaly v r. 2000.

Já však chci pozornost čtenářů zaměřit na největší město Valašska, Zlín, a tamní Muzeum jihovýchodní Moravy. To již od r. 1956 vydávalo Zprávy Krajského muzea v Gottwaldově (později Zprávy Oblastního muzea...), které skončily tuším v r. 1986. Tehdy jim ale již konkuroval výborný sborník Gottwaldovsko od minulosti k současnosti (po r. 1989 Zlínsko od...), vydávaný Okresním archivem v Gottwaldově, resp. Zlíně. V 90. letech měl potíže s dřívější pravidelnou roční periodicitou a věřme, že jen dočasně se zasekl devatenáctým svazkem v r. 2002.

Nyní pomyslnou štafetu tradic regionální odborné práce na Zlínsku převzal sborník **Acta musealia**, realizovaný od r. 2001 Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Jak v úvodním svazku prohlásil ředitel vydavatelství instituce, PhDr. Ivan Plánka, cílem periodika „je zaujmout osobitě místo ve spektru odborných publikací informací o stavu vědních oborů zastoupených v Muzeu jihovýchodní Moravy“.

V době napsání tohoto článku jsem měl k dispozici první čtyři ročníky Act o pěti svazcích: v prvním ročníku totiž vyšly hned svazky dva – 2001/1 u rozsahu 120 s. a 2001/2 o rozsahu 160 s.; druhý ročník 2002/1 čítal 180 s., třetí označený 2003/1 měl 131 s. a ve čtvrtém 2004/1-2 bylo k dispozici 183 s. Redaktorem celé řady je dr. Alena Prudká. Každý svazek je rozdělen pravidelně na tři oddíly – Články a studie, Musealia, Personalia. Oborově dominuje historie a etnografie 19. a 20. století, bohatě je zastoupena i oblast přírodních věd. Tematicky se pak v obsahu silně projevují pojmy, s nimiž je Zlínsko spjato: fenomén baťismu v různých podobách, v návaznosti na osobnosti Zikmunda a Hanzelky české cestovatelství moderní doby, zlíňští filmaři a také vše kolem osobnosti dialektologa Františka Bartoše.

Nemohu zde samozřejmě vyjmenovat všechny dosud otiskované příspěvky – vždyť v každém svazku jich bývá kolem dvou desítek, ale mohu připomenout alespoň některé z nich, aby si pak ty další vyhledal čtenář již sám. V prvním svazku (2001/1) píše Jana Langová o tématu *Pravěké nálezy ze Všeminy a Deštné* (s. 5-14), Miroslava Štýbrová otiskuje článek *Tajemné čínské botky* (s. 15-23), Jarmila Procházková sleduje téma *Leoš Janáček a hudební folklor luhačovickeho Zálesí* (s. 24-34) a Blanka Petráková *Proměny vánočních oslav v Luhačovicích ve dvacátém století* (s. 35-41). Dnes již zemřelá pracovníce muzea Anna Devátová přiblížila osobnost Františka Bartoše v zápisech učitele Adolfa Šišky v Mladcově (s. 42-52), zatímco Karel Pavlišník editoval zápisy z kroniky všeminské farnosti z prvé poloviny 19. století, zajímavé pro studium lidové kultury na Podřevnicku (s. 53-66).

Ve výčtu dalších statí bych mohl ještě pokračovat (zaujal mne třeba příspěvek Hany Kuslové nazvaný *Informace o vnitřním lanovkovém a pásovém dopravním systému firmy Baťa (později Svit)* na s. 90-96), obsah prvního svazku však uzavřu připomenutím podrobného hodnocení činnosti vydavatelství instituce od jejího ředitele dr. Plánky na s. 104-115. To se pravidelně opakuje v každém ročníku a dává nahlédnout do tvůrčí kuchyně (a starostí, a výstav, a přírůstků do sbírek, a přednášek atd.) zlínských muzejníků. Doporučuji podobné zprávy nepřecházet, ale pozorně přečíst – dávají totiž dobrou odpověď na dotazy typu „na co to muzeum vůbec je?“ a „co tam vlastně ti lidi dělají?“

Druhý svazek z r. 2001 byl věnován významné osobnosti zlínské kultury a vědy, dr. Karlu Pav-

lišťkovi k jeho sedmdesátinám, který byl na s. 5-48 zvážen a proklepán ze všech stran: *Karel Pavlišťík – člověk a osobnost* (František Bobák), ... *etnograf a muzejník* (Ivan Plánka, Alena Prudká), ... *a folklorismus* (Lucie Uhlíková), ... *a Strážnice* (Josef Jančář), ... *a Rožnov* (Jaroslav Štika), ... *a Skoronice* (Josef Holcman); nechybí ani přehled jeho odborných prací a jím připravených výstav a dalších akcí. Svazek následně přináší řadu příspěvků na jeho počest, jako od Ludvíka Kunze *Obraz rolnického chovu koz v Moravských Beskydech* (s. 57-72), Lubomíra Piperka *Tkalci v Rožnově pod Radhoštěm* (s. 73-90), Martina Šimší poučná *Výroba slivovice na Valašsku* (s. 91-108), nebo Evy Urbachové *O lidovém kroji v Liptále* (s. 115-122).

Těžko se vybírá z tlustého svazku ročníku 2002. Zajímavý byl hned úvodní příspěvek Martina Šimší *Staré zemědělství na Valašsku – Házovice v druhé polovině 19. století* (s. 5-22), Zdeňka Mišurce *Osvětová činnost čtenářského spolku v Malenovicích* (s. 23-30), Anny Devátové *Sedm dopisů Hynka Vojáčka Františku Bartošovi* (s. 57-68), či Davida Valúška *Cestovatel Emil Holub a Napajedla* (s. 31-38). Jinému cestovateli věnoval pozornost Ivo Barteček, který přiblížil *Pozůstalost Jana Havly (1883-1964) v Literárním archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech* (s. 39-56). Obsahově velmi zajímavý příspěvek dokládá, že sborník **Acta musealia** není periodikem jen pro Zlín a o Zlín, resp. Valašska či Zlínského kraje, ale v řadě případů má ambice ony regiony překračovat a otiškovat příspěvky nejen místní. To v daném čísle dokládá nejen otištění studie Pavly Stöhrkové *Život v pavlačovém domě*, který zachycuje výsledky výzkumu lokality U sedmi Švábů v Brně (s. 117-124), ale zejména články Zdeňky Machákové *Alternativní ženská spiritualita* (s. 125-128) a Pavla Slámy *Zajímavosti a postřehy z největší světové prodejní výstavy minerálů, drahých kamenů a fosilií v arizonském Tucsonu* (s. 167-171). No nevím – nevzdaluje se redakce občas přece jen daleko ze Zlína? Na druhou stranu – ve Zlíně 20. století se cosi zajímavého také odehrálo a tamní genius loci něco světového přijal a něco zase do světa vyslal...

Třetí ročník z r. 2003 tak trochu naznačený trend potvrdil, když zoolog Muzea jihovýchodní Moravy Dušan Trávníček v něm publikoval své poznatky z přírodovědné expedice na Srí Lanku (s. 9-20), nebo Yvona Činčová se krátce zabývala tématem *Zaměstnanci firmy Baťa v zahraničí* (s. 82-83), což by ovšem mohlo být také téma na podnětný a dlouhodobý výzkum. Poněkud izolovaně se jeví v dosavadní odborné činnosti Lubomíra Piperka nyní otištěný článek *Židovská inteligence na jihu a východě Moravy v 2. polovině 19. století* (s. 35-40). Naproti tomu se objevily kvalitní příspěvky z regionu, třeba Petra Odehnala *Zvonař Matyáš Petko. O zvonech ve Valašských Kloboukách a v Lidečku z roku 1665* (s. 21-26), nebo *Střelecké terče ve sbírkách Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně* od Moniky Buršíkové (s. 65-71).

Konečně mohou připomenout dvojčíslo Act z r. 2004, začínající zajímavým příspěvkem Dušana Trávníčka a Marie Elsnerové *Přírodní památka Kurovický lom u Tlumačova* (s. 5-18). Markéta Hanzlíková se podrobně zabývala *Současnou podobou ostatkového práva v obci Racková ve styčném prostoru Hané s Valašskem* (s. 27-37),

Daniel Drápala studoval *Týdenní trhy na východní Moravě a Slezsku* (s. 38-45), Zdeněk Špaček přiblížil rozvoj a zánik sítářského řemesla v Rokytnici nad Rokytnou (s. 46-48), zatímco Blanka Petráková otiskla studii s poněkud barokně dlouhým názvem *Jehla, příze, pokličky, hračky každé babičky aneb Co všechno se učily a znaly ženy v nedávné minulosti* (s. 49-67).

Dalšími příspěvky ze svazek tematicky pěkně rozkošatel, když třeba Karol Janas psal o *Stavbě železnice Horní Lideč – Púchov* (s. 68-72), Yvona Činčová podnikla pouť po starých zlínských hospodách, v nichž vidí střediska společenského života města na konci 19. a v první polovině 20. století (s. 79-84), a dobře se čtou i dva články od Hany Kuslové – první *Filmový atelier Baťa v Hostivaři* (s. 85-93), a druhý *Z historie akciové společnosti Zlínská dopravní* (s. 94-103).

V oddělení Personalia jsou vzpomenu Marie Baťová, Tomáš Baťa mladší, režisér Radim Cyrček, etnograf Ludvík Kunz, architekt Pavel Šimeček, etnografové Lubomír Piperek a Eva Urbachová, a také někdejší historička zlínského

muzea Karla Dokulilová, předčasně zemřelá v r. 1999.

Sborník **Acta musealia** je tištěn na kvalitním papíře, články jsou vybaveny množstvím fotografií či kreseb, nechybí ani cizojazyčná resumé v německém či anglickém jazyce umožňující periodiku, aby se vydalo na zahraniční pouť. Pravidelný náklad každého svazku činí 500 kusů. Vydavatel dále počítá s tím, že řada bude obohacena o suplementa k různým tématům. V r. 2003 tak vyšlo první s názvem *Muzeum a škola*, přinášející výsledky stejnojmenné konference konané v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně v březnu vzpomenuťého roku.

Zlíňští muzejníci si tak vytvořili dobrou základnu pro zveřejňování výsledků své práce a pro její prezentaci před veřejností. Jestliže časopis Valašsko je kulturní revui se přepestřým obsahem kratších článků, zamyšlení, rozhovorů a úvah, pak **Acta musealia** jsou bytelným základem pro prezentaci odborných výsledků specialistů celého Zlínského kraje a snad, v některých aspektech, ještě širěji. V každém případě, pro naši revui je to dobrý soused.

GRATULUJEME

Cena Zlínského kraje Pro amicus musae Karlu Pavlišťíkovi

Alena Prudká

PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., etnograf, folklorista, choreograf a muzejník se narodil 12. března 1931 v Uherském Brodě. Po gymnaziálních studiích a absolvování Obchodní akademie v Uherském Hradišti (tehdy začala i jeho kariéra tanečnicka v hradištském slováckém krúžku – předchůdci Hradišťanu) v roce 1951 následovalo krátké zaměstnání v Letu Kunovice a po něm od roku 1952 základní vojenská služba. V letech 1954-1962 pak působil jako tanečník, sólista a choreograf Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého. V letech 1956 až 1960 vystudoval externě etnografii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jeho učiteli byli naši přední etnografové: Otakar Pertold, Otakar Nahodil, Karel Dvořák, Karel Chotek, Drahomíra Stránská, Ja-

romír Jech, Antonín Robek, Soňa Švecová a Jaroslav Šťastný.

V roce 1962 začala muzejnická dráha Karla Pavlišťíka, když nastoupil jako etnograf do Oblastního muzea v Gottwaldově. Věnoval se především tvorbě etnografické sbírky a terénní výzkumné a dokumentační práci v poměrně rozsáhlém regionu působnosti muzea, v přechodové oblasti Podřevnicka, jižního Valašska, luhačovickeho Zálesí a východní Hané.

Brzy po svém nástupu do muzea vytvořil Karel Pavlišťík novou národopisnou expozici ve vizovickém zámku zaměřenou na prezentaci doplňkových zaměstnání *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*. Sloužila veřejnosti od svého otevření v roce 1964 až do roku 1996 a stala se základem nové expozice otevřené v roce 2004 v prostorách malenovickeho hradu a rozšířené o domácké zpracování proutí a slámy (*Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě*). Vzniku expozice předcházela v 60. letech 20. století rozsáhlý terénní výzkum a sběr materiálu s přednostním zaměřením na domácké zpracování dřeva, opomíjena ale nezůstala ani další odvětví lidové kultury v regionu. O intenzitě Pavlišťíkovy práce v tomto směru svědčí mimořádný nárůst etnografické sbírkové fondy muzea v šedesátých letech. Nedílnou součástí terénní dokumentační práce byly série fotografií podrobně dokumentujících výrobní postupy; ing. Vladimír Bouček, architekt původní expozice, je příhodně nazval *technologickými kinogramy*.

V roce 1966 vytvořil Karel Pavlišťík expozici s názvem *Lidové umění na luhačovickeho Zálesí* instalovanou v luhačovickeho vile Lipová, která zachytila přínos prof. Antonína Václavíka a jeho bratra Františka k poznání a záchraně lidové kultury tohoto pozoruhodného etnografického regionu. Veřejnosti byla přístupna až do roku 2005.

Od prvních chvil působení ve zlínském muzeu věnoval Karel Pavlišťík velkou pozornost osobnosti a dílu Františka Bartoše. K Bartošově počtě u příležitosti 60. výročí jeho úmrtí inicioval konání konference s mezinárodní účastí a vybu-

doval pamětní síň Františka Bartoše v jeho rodné Mladcové; ta byla později přenesena do prostor Zlínského zámku.

I při své velké pracovní vytiženosti se Karel Pavlišťík angažoval společensky a aktivně se účastnil na politickém hnutí konce 60. let. Počátky normalizace pro něj přinesly tvrdé postihy, které se citelně dotkly i jeho rodiny. Počátkem roku 1971 dostal výpověď z Oblastního muzea jv. Moravy a byla mu zakázána práce v oblasti kultury. Erudovaný etnograf a muzejník, choreograf s dlouholetými pedagogickými zkušenostmi vystřídal několik dělnických profesí. Až v roce 1979, díky přirozené slušnosti a odvaze lidí „z terénu“, dostal v JZD v Kašavě (později sloučené družstvo Podhoran Lukov) možnost oklikou se vrátit k jedné ze svých profesí: jako choreograf a dramaturg dovedl spolu se svou ženou folklorní soubor Kašava mezi nejlepší soubory v republice. Vedle Kašavy spolupracoval s dalšími folklorními soubory. Autorsky a režijně se Karel Pavlišťík podílel na celé řadě pořadů folklorních festivalů ve Strážnici a v Rožnově pod Radhoštěm. V době normalizace se folklorní hnutí stalo na dlouhou dobu jedinou oblastí, kde se K. Pavlišťík (a nejen on) mohl odborně realizovat, i když byly jeho programy oficiálně prezentovány pod jmény jiných osob (často i pod dívčím jménem jeho manželky Boženy Pavlišťíkové, která s ním na této tvorbě významně spolupracovala). Jako choreograf, dramaturg a režisér tak zúročil své znalosti odborné (etnografické) i praktické (taneční), ale ovlivnil i vývoj celého folklorního hnutí na Moravě.

Na návrat do Zlínského muzea musel čekat Karel Pavlišťík až do roku 1990. Po dvaceti letech uzavírá nedobrovolně přerušenu externí aspiranturu na katedře etnografie a folkloristiky Univerzity Karlovy v Praze obhajobou disertační práce *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*, kterou MJVM s pomocí sponzorů vydalo knižně v roce 1993.

Po svém návratu do muzea inicioval založení specializovaného pracoviště historického oddělení Muzea jihovýchodní Moravy - Bartošova studijně dokumentačního střediska, které se věnuje soustavné dokumentaci Bartošova života a díla, a stál u počátků současné reedice Bartošova díla etnografického.

Pokračoval ve výzkumech zvykoslovných aktivit na Podřevnicku. Výsledky své práce shrnul v kapitolách *Výroční a rodinné obyčeje a obřady a Zaměstnání obyvatel* v monografii *Zlínsko* vydané v r. 1995.

Díky osobním kontaktům s inženýry Hanzelkou a Zikmundem inicioval K. Pavlišťík jejich rozhodnutí darovat rozsáhlý osobní archiv Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Vytvořil námět a scénář expozice s názvem *S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadílů*, která spolu se satelitními projekty přispěla k výrazné odborné i společenské profilaci Zlínského muzea v devadesátých letech 20. století.

V letech 1991 až 1995 pracoval ve funkci předsedy programové rady MFF Strážnice a od roku 1995 je předsedou senátu programové rady, je členem programové rady Rožnovských slavností, pracuje v redakčních radách oborových a všeobecně kulturních periodik. Byl také jedním z iniciátorů strážnického projektu videocyklopedie *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska*, k problematice ručního zpracování dřeva se vrátil účastí na realizaci videokazety a zpracováním tex-

tu doprovodné publikace *Práce ze dřeva III*, kterou jako součást videodokumentačního cyklu *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice* vydal v roce 1998 Ústav lidové kultury ve Strážnici.

V roce 1995 se PhDr. Karlu Pavlišťíkovi, CSc., dostalo pocty za veřejnou práci pro město v podobě Ceny města Zlína za rok 1994. V roce svých sedmdesátin byl za celoživotní činnost v oboru etnografie a za zásluhy na vzniku expozice H+Z a archivu obou cestovatelů poctěn cenou KANTUTA, udílenou společností pro geografickou dokumentaci Camera incognita. V červnu 2001 mu byla udělena Cena Ministerstva kultury ČR za celoživotní přínos pro rozvoj tradiční lidové kultury a folkloru a jejich umělecké využívání a v roce 2004 byl jmenován čestným členem České národopisné společnosti.

Shrneme-li výsledky odborné práce Karla Pavlišťíka, jsou úctyhodné a lze jen litovat dvacetiletou jeho nedobrovolnou absenci v muzejnictví a v etnografii. Položil však dobrý základ, z nějž těžili a budou těžit další etnografové, folkloristé, a nejen oni.

Ocenění odborné práce paní Evy Urbachové

Jiřina Veselská

V druhé polovině září 2005 se konalo v Jihlavě Valné shromáždění České národopisné společnosti, které vždy po třech letech hodnotí práci svého Hlavního výboru, volí nové členy tohoto vrcholného orgánu a stanoví úkoly pro další pracovní období. Významnou a velmi slavnostní součástí jednání je vždy rozhodování o udělení čestného členství ČNS. Čestnými členy se mohou stát pouze ti z členů, kteří se významně zasloužili o rozvoj oboru. Vědecká společnost sdružuje etnografy a folkloristy, kteří působí na vysokých školách, v muzeích, akademických ústavech a dalších institucích.

Letošnímu Valnému shromáždění byly předloženy také dva návrhy na čestné členství osobností, jejichž celoživotní dílo je úzce spojeno s Moravským Valašskem. Vedle profesora Ludvíka Barana to byla paní Eva Urbachová, dlouholetá pracovnice vsetinského muzea a členka redakční rady našeho časopisu. Více jak 50 účastníků jednání si nejprve vyslechlo laudacio a návrh na udělení čestného členství, který zpracovali členové ČNS – pracovníci Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, a pak jednomyslně rozhodlo o udělení této pocty za její mnohostranný a dlouholetý přínos k výzkumu a dokumentaci lidové kultury na Valašsku.

Poslední příspěvek Jiřího Demla

Hana Jabůrková

Na pražku nového roku 7. ledna 2006 odešel navždy. Člověk, který hodně znamenal nejen pro naši redakční radu, ale pro všechny, kteří svůj profesionální život spojovali se školstvím, sportem a kulturním děním, především pak s výtvarným uměním, hudbou, literaturou a místní vlastivědou.

Na profesora Jiřího Demla budou jeho bývalí kolegové z nejrůznějších oborů činnosti ještě dlouho vzpomínat - pro jeho všeobjímající znalosti, činorodost, nápady a společenskou angažovanost.

Nám náleží připomenout jeho dlouholeté vztahy s valašskomeziříčským a později i okresním muzeem. Proto v následujících řádcích nabízíme několik úryvků z jeho osobní výpovědi, kterou předal redakci našeho časopisu v roce 2004, tedy v roce významných muzejních jubileí, a která nebyla dosud publikována. Myslíme si, že slova pamětníků by neměla být zapomenuta, zvláště ne těch, kteří poctivě práci pro své Valašsko věnovali celý svůj život.

Je dosti neobvyklé, když dvě muzea vzpomínají ve stejném roce svá jubilea – valašskomeziříčskému už je 120 a vsetinskému 80 let. Patřím k pamětníkům, asi proto jsem byl vyzván, abych zavzpomínal. Zvláště pak, že i já mám letos půlkulaté výročí své spolupráce s nimi.

Pamatuji si na valašskomeziříčské muzeum, když ještě mělo své expozice v budově spořitelny. Zejména se mi líbila valašská jízba, která tam byla nainstalována a pod jejíž podlahou prý byly v době okupace ukryty zbraně pro odpůrce nacismu. Pamatuji si na obětavé dobrovolné spolupracovníky muzea – MUDr. Bendu, učitele Břežnu, i mé pozdější přátele Miloše Kašíka a dr. Miloše Baláše. Ale opravdovým spolupracovníkem valašskomeziříčského i vsetinského muzea jsem se stal až v roce 1959, kdy jsem byl pozván „mašinfírou“ Richardem Jeřábkem do valašskomeziříčské Muzejní společnosti. Při té příležitosti jsem začal uvažovat a pracovat na příspěvku do druhého čísla Zpráv Okresního muzea ve Valašském Meziříčí (první vyšlo v květnu 1958). Hodně mne tehdy zajímalo umění a zejména literatura na Valašsku. Tak vznikl v r. 1960 můj příspěvek o literatuře na Valašsku kolem Bílé hory. Je to práce ryze kompilační a nic nového nebo zajímavého v ní není.

Pro mne však důležitá byla. Mého zájmu si všiml RNDr. Bohumil Peroutka a navázal se mnou kontakt. Po územních změnách okresů pak vyšlo další číslo Zpráv v r. 1962. Také na něm jsem se podílel dokonce desetistránkovým příspěvkem o pěveckém sboru Beseda.

Práce muzejních pracovníků bývala spojena s řadou někdy i kuriózních situací. Asi v roce 1964 jsem byl požádán, abych s novou pracovnící PhDr. Alenou Podzemnou vykonal nějaký úkol v Pamětní síni bratří Kříčků v Kelči, která byla ve správě muzea. Blížilo se poledne a po vykonané práci nás přepadl hlad. V místním řeznictví, tehdy zvaném Masna, měli pouze čabajku. Kelečský pan učitel Víche nás pozval na svou zahradu na třešně. Byla to zajímavá kombinace jídel – peprnou čabajku jsme zajídali krásnými třešněmi, peckami po sobě stříleli a povzbuzovali se slovy: „Papajte, Alenko!“, což se na dlouhou dobu stalo naším úsměvným pozdravem při každém dalším setkání.

V roce 1965 mne pozval ředitel Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm ing. J. Bečák, abych za výtvarné spolupráce s Iljou Hartingrem připravil na fojtství výstavku k 100. výročí narození Metoděje Jahnna. Povedlo se a vznikla k tomu i osmistránková brožurka. Protože Jahn byl rodákem z Valašského Meziříčí, připravili jsme obsáhlejší výstavu a malický katalog také v jeho rodišti. Později byla přenesena i do Vsetína. Jahnovy oslavy byly na svou dobu opravdu velkolepé. Měly však ještě i pozoruhodnou tečku. Člen Muzejní společnosti a zároveň člen uliční organizace dnes už neexistující ulice Ščudlov, kde se M. Jahn narodil, knihkupec Mirek Valtr uspořádal za pomoci muzejníků a sousedů u Jahnova rodného domku další část oslavy. Přesný pořad oslavy si již nepamatuji, ale vím, že se recitovalo, vyhrávala dechová hudba i cimbállovka, pronášely se projevy a bylo opravdu veselo. Myslím, že málokterému spisovatelovi se dostalo takové sousedské oslavy, jako Metoději Jahnovi.

Tehdy jsem už byl členem redakce tehdejšího časopisu Valašsko. Bohoušek Peroutka mne přizval, abych napsal pro turistického průvodce po Valašsku stať o literatuře. Kolem valašskomeziříčského muzea se vytvářely kroužky spolupracovníků. Chodili jsme mimo jiné také po pamětihodnostech města, připravovali informační tabule. Pan Jeřábek, známý veršotepec, spolu s Alenkou Podzemnou vytvořili koláž o jedné takové cestě za podivuhodnostmi ukrytými ve starobyklých domech, kterou mi s troškou satirického, ale přátelského smíchu věnovali k narozeninám. Pak prý jsou muzejníci šediví, ba i uprášeně vážní!

Milý Jiří, naposledy Ti děkujeme za příspěvek. Všechny předchozí jsme si nesmírně vážili, stejně jako Tvé práce pro muzeum a redakci vlastivědné revue Valašsko, i Tvého lidského vztahu k nám – bývalým kolegům. Budeš nám chybět, nikdy nezapomeneme.

Více o životě a činnosti J. Demla jsme uvedli v příspěvku J. Fabiánové: Jiří Demel osmdesátiletý ve Valašsku, vlastivědné revue č. 11, 2003/2, str. 46.

Generálmajor Ing. Rudolf Pernický

René Šobora

V předvečer vánočních svátků 21. prosince 2005 zemřel po těžké nemoci v pražské Ústřední vojenské nemocnici genmjr. Rudolf Pernický, jeden z významných účastníků československého druhého odboje.

Rudolf Pernický se narodil 1. července 1915 v Křhové jako syn Rudolfa a Boženy Pernických. V roce 1934 maturoval na Státním reálném gymnáziu ve Valašském Meziříčí. Odveden byl dobrovolně v témže roce a 16. července 1934 nastoupil vojenskou přesenní službu u dělostřeleckého pluku č. 107 v Olomouci. Do roku 1935 absolvoval školu pro důstojníky hrubého dělostřelectva v Olomouci. Již jako desátník aspirant byl 1. března 1935 převelen k dělostřeleckému pluku č. 108 do Hranic na Moravě a dne 30. září 1937 zde nastoupil do Vojenské akademie, z níž byl vyřazen 14. srpna 1938 v hodnosti poručíka dělostřelectva. Za mobilizace velel dělostřelecké baterii 5/108 v Hranicích. Po okupaci Československa v březnu 1939 se rozhodl odejít do zahraničí, kde, jak věřil, bude moci bojovat za svobodu své země. 26. června 1939 překročil hranice do Polska a po deseti-denní internaci v polských Prostředních Bludovicích se přihlásil 7. července 1939 u Čs. vojenské skupiny v Krakově. Z Polska odjel 29. července 1939 na palubě parníku „Chrobry“ do Francie, kde podepsal pětiletý závazek pro službu v Cizinecké legii. 15. srpna 1939 nastoupil jako seržant u 4. pluku Zuávů v Tunisku. Po vstupu Francie do války byli českoslovenští vojáci podle dohody propuštěni z řad Cizinecké legie a bylo jim umožněno vrátit se do jižní Francie, kde se rodila čs. exilová armáda. Již 26. září 1939 byl Pernický přidělen k 8. rotě pěšího pluku 2 u čs. pěší divize v Agde a od 1. ledna 1940 byl převelen ke 3. baterii dělostřelectva. Vlivem nedostatečné výzbroje a rychlé porážky Francie již tato jednotka do bojů nezasáhla a byla 7. července 1940 evakuována do Velké Británie.

Zde byl Pernický jako nezařazený důstojník přidělen 1. baterii dělostřeleckého pluku č. 1. Dne 28. října 1940 byl povýšen do hodnosti nadporučíka dělostřelectva. Počátkem ledna 1942 byl osloven štkp. Šustrem z II. odboru MNO v Londýně, zda by byl ochoten nechat se vysadit v protektorátu a zde plnit speciální úkoly. Pernický souhlasil a byl spolu s dalšími 18 dobrovolníky 21. února 1942 odeslán do severního Skotska do výcvikového tábora pro zvláštní jednotky. Pro své vynikající výsledky ve střelbě byl vybrán jako instruktor pro výcvik našich paraskupin vysílaných na území protektorátu. Sám

byl 26. září 1944 vyslán přes Itálii do vlasti jako velitel paraskupiny TUNGSTEN. Úkolem tohoto dvoučlenného výsadku, který tvořil společně s Pernickým rotm. Leopold Musil, bylo vytvoření podmínek pro přistání letounu, který měl do Velké Británie přepravit představitele domácího odboje, dopravit náhradní součástky pro radio-stanici „Zdenka“, působit jako přijímací skupina pro dodávky materiálu z Británie atd.

První pokus o vysazení 7. října 1944 se pro nepříznivé počasí neuskutečnil. Druhý pokus o vysazení 21. prosince 1944 byl již úspěšný, skupina však nebyla vysazena na určeném místě u Hlinska, ale v prostoru mezi Kolinem a Kutnou Horou. Oba parašutisté tak museli absolvovat sedmidenní stokilometrový pochod sněhem pokrytým terémem. Přijetí na konspirační adrese našťastí proběhlo v pořádku a výsadek úspěšně pracoval až do konce války.

Po skončení války byl Pernický přidělen k 2. odd. MNO – hlavnímu štábu. Dne 1. srpna 1945 byl povýšen do hodnosti majora dělostřelectva. Od 1. října 1946 do 26. června 1948 absolvoval Vysokou školu válečnou. 16. července 1948 byl přidělen k velitelství 14. divize, kde působil jako přednosta 1. odd. štábu. 1. listopadu 1948 byl ve svém bytě zatčen a spolu se svou ženou odveden k výslechu. Ve vykonstruovaném procesu, kde mu byl obhájcem rodák z Valašského Meziříčí JUDr. Rastislav Váhala, byl vojenským senátem Státního soudu v Praze XIV 3. března 1949 po neveřejném líčení odsouzen ke 20 letům těžkého žaláře a ke ztrátě hodnosti a čestných odznaků. První část trestu strávil ve věznicích v Plzni – Borech. Prošel během dvou let několika věznicemi, až byl v létě 1952 umístěn do „uranového“ pracovního tábora v Horním Slavkově. Později byl přemístěn do tábora Nikolaj v Jáchymově. V roce 1955 byl Pernický odsunut do Leopoldova. Již v roce 1956 se vrací zpět do Jáchymova, kde pracuje jako lamač. V témže roce mu byl presidentskou milostí snížen trest na 15 let. Amnestován a propuštěn byl až po jedenácti letech 9. května 1960. Po propuštění pracoval v cihelně v Libčicích a později v podniku Drogerie Praha.

Po listopadu 1989 spolu s řadou přátel z vězeňských let zahájil činnost sdružení bývalých politických vězňů, v únoru 1990 byl zvolen prvním předsedou Konfederace politických vězňů.

Rudolf Pernický byl nositelem řady vyznamenání, byl mu dvakrát udělen Čs. válečný kříž 1939-1945, Medaile za chrabrost, Medaile Za zásluhy, Čs. pamětní medaile se štítkem F-VB, Řád Milana Rastislava Štefánika III. třídy, 28. října 2005 přijal z rukou presidenta Václava Klause nejvyšší státní vyznamenání - Řád bílého lva.

Čest jeho památce!

Zdeněk Kašpar jako primáš Jasénky (90. léta 20. století)

Ohlédnutí za oslavou aneb vzpomínka na jubilanta Zdeňka Kašpara

Klára Kašparová

Rodák z Jasenky u Vsetína Zdeněk Kašpar, dlouholetý místní učitel, nejvíce ale zapsaný v povědomí širokého okolí jako primáš cimbalové muziky Jasénka, by v loňském květnu oslavil své kulaté jubileum – osmdesátiny.

Nyní, když se sešel rok s rokem a měli bychom spíš mluvit o jednaosmdesáti letech jaseňeckého rodáka, by mohl někdo namítnout: proč se vlastně vracíme k oslavě loňské? Je to proto, že se konala až v listopadu 2005 a zpráva o ní už nestihla v prosincovém čísle Valašska vyjít.

Jaká tedy byla tato oslava? Určitě taková, jakou by ji chtěl mít sám oslavenec: v sále nejbližší přátelé a rodina a na pódiu rodina druhá, větší – soubor Jasénka v celé své kráse se zpěváky, tanečnickými a především s muzikanty.

Občanské sdružení Jasénka tento večer nazvalo: „*Eště si zazpívám – Muzicování k 80. výročí narození Zdeňka Kašpara*“ a vybralo si pro svůj pořad prostory zámku ve Vsetíně, jež dodaly programu jistou noblesu. Průvodcem celého večera byl Jan Rokyta, který se své role zhostil velmi svědomitě. Nejen že představil Z. Kašpara tak, jak jej mnozí přítomní snad ani neznali, ale vyzvedl jeho kvality, které mohl posoudit jako odborník na slovo vzatý, a dodával celému večeru velice příjemnou atmosféru pohody hlavně jemně kořeněným vtípem svého vyprávění.

Pořad byl rozdělen na dvě části. V první byl oslavenec představen jako zakladatel souboru Jasénka a především jako sběratel. Diváci byli zavedeni do údolí Velkých Karlovic – Podtátého, kde byl Z. Kašparem objeven starobylý valašský tanec „zvrtaný“, o němž J. Rokyta prozradil, že je nejrychlejší točivý tanec na území České republiky. Záhy si o tom zde přítomní mohli udělat vlastní představu, jelikož muzika i tanečníci hbitě jeden karlovický „zvrtaný“ předvedli. Kromě tanců obsahují sběry z Velkých Karlovic pochopitelně i písně. Skupina žen a dívek spojených v pěvecké těleso Jasenčanky – pod vedením Ireny Martínkové (sestra sběratele) – několik těchto písní zazpívaly. Vedle Zdeňka Kašpara - sběratele byla představena i jiná z jeho stránek, a to upravovatelská. Kromě úprav svých sběrů pro potřebu muziky Jasénka takto zpracovával také odkaz jiného velkého valašského muzikanta – Jana Peřlára. I z této části tvorby byla nabídnuta divákům

ukázka. Zdeněk Kašpar se ale snažil i o rekonstrukci starých a pomalu vymizelých lidových prvků, tak jak se mu podařilo obnovit na základě sběrů z Lužné na Vsetínsku hru hudecké lidové muziky – hudeckého tria (tj. prim, kontry a basa).

I druhá polovina představovala úpravy Zdeňka Kašpara, tentokrát také z pohledu sólově zpívaných písní, které zazněly v podání zpěváků a hostů: Stanislava Tomance, Zdeňka Zmeškala, Alexandry Dobrovolné, Kláry Blažkové a Jarmily Šulákové. Jan Rokyta zdůrazňoval Kašparovu zásluhu především v zachycení velmi starého svědectví Valachů, které se otisklo do muziky a písní. Svědčí o tom především písně v dnes již nevšední staré melodické řadě, které se používaly nejčastěji kolem 17. století a jež jsou právě v Kašparově materiálu zaznamenány. Některé tyto stupnice (mixolydická, aiolská, dórická) jsou zachovány i v nápěvech k tancům. Jedním z nich je točivý tanec „valaská“, jenž je v 2/4 rytmu. U této příležitosti ocitoval J. Rokyta i nedávno zesnulou tanečnici a sběratelku Zdenku Jelínkovou, která zjistila, že „každý 2/4 točivý párový tanec je erbovním tancem daného regionu, je nejstarší, a proto nese svědectví o konkrétní lokalitě“. Zdeňku Kašparovi nešlo pouze o konzervaci starých prvků, prosazoval také nové postupy, které posunuly dál celé „folkloristické hnutí“ na našem území. Jako první totiž prosadil ve své muzice hudební, pěvecké a pochopitelně také taneční pásmo. To se skládá převážně z písní, jež na sebe tematicky (nebo lokálně) navazují a často předávají posluchači či divákovi nějaký ucelený příběh, tak jako snad nejnámější jaseňecké pásmo „Švercovské“. To vypráví o chudobě valašského lidu a nutnosti pašovat tabák, aby užívali své rodiny, což ovšem přináší další útrapy se zákonem a jeho strážci.

Tímto pásmem bylo celé vzpomínání na osobnost Zdeňka Kašpara uzavřeno. I když se na místě primáše střídali Zdeněk Zmeškal, Simona Bezděková, ale i Hana Sýkorová j. h. (dcera jubilanta), hrála muzika Jasénky jako za starých časů, s plným nasazením a prožitkem, jako když před ní stával sám Z. Kašpar. Ti, kteří přišli ve čtvrtek 10. listopadu 2005 do mramorového sálu vsetínského zámku, by snad souhlasili s tvrzením, že to byla oslava osmdesátých narozenin, jakou si Zdeněk Kašpar beze sporu zasloužil.

Některé události ze života Zdeňka Kašpara:

1925 – 29. května se narodil Anně a Viktorovi Kašparovým v Jasence

1936 – nastupuje na vsetínské reálné gymnázium

1944 – maturuje; věnuje se národopisným sběrům v okolí Jasenky, shromažďuje první členy budoucího souboru Jasénka; hraje v Michálkově jaseňecké muzice (pozdější muzika Vsacanů); píše své dílo *Valašská rapsodie*

1945 – dodělává doplňující maturitu na Učitelském ústavu ve Valašském Meziříčí; pořádá první velké veřejné vystoupení souboru Jasénka – „Jaseňeckú dožatú“; nastupuje na první učitelská místa v Liptále a ve Velkých Karlovicích – sbírá místní lidové bohatství

1950 – 1. července si bere Aloisii Kašparovou (roz. Buršovou) – kompletní rekonstrukce tradiční valašské krojované svatby; nastupuje na místo řídícího v jaseňecké škole; sbírá a upravuje, vystupuje s Jasénkou

1955 – zakládá odnož dospělého souboru Malá Jasénka (v listopadu 2005 měla rovněž jubilejní pořad ke svému 50. výročí)

1959 – orchestrální skladba *Zbojnická suita*

1960–1963 – absolvování na Lidové konzervatoři v Ostravě obor dirigentství sboru a orchestru

1963–1966 – doplňující studium na Pedagogickém institutu ve Zlíně, obor hudební výchova

1966 – končí učitelskou praxi v Jasence, stěhuje se do Vsetína (Vsetín-Luh), kde aktivně pokračuje s výukou hudební výchovy na školách Vsetín-Luh a Vsetín-Ohrada do roku 1986, pak externě ještě do roku 2000; píše kantátu *Povstalcí*

1961–1975 – člen Ústředního poradního sboru pro lidovou hudbu a zpěv při Ústředním domě lidové umělecké tvorivosti v Praze; upravuje a účinkuje s Jasénkou na celosvětových festivalech nejen v Evropě; publikuje v odborných národopisných časopisech

1982 – sborník písní *Padesát valašských písní ze Vsetína*; získává titul Zasloužilý pracovník kultury

1988 – státní titul Zasloužilý umělec

1991 – publikace o valašské svatbě *Či je to svadběnká – Valašské svatební písně ze Vsacka*.

1999 – pomůcka pro učitele hudební výchovy ve vsetínském okresu *Valašský zpěvník*

2000 – Definitivně končí s výukou na vsetínských školách, aktivně pokračuje s prací pro muziku Jasénka, digitalizuje své rukopisné materiály

2001 – podzim přináší nejtěžší životní zkoušku – vdovství

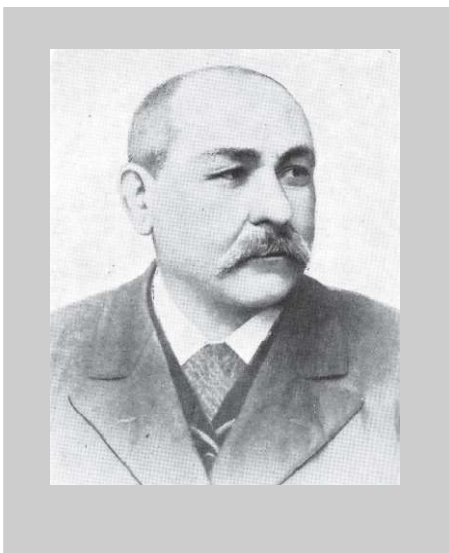
2002 – 19. listopadu Zdeněk Kašpar umírá ve Vsetíně

2003 – v lednu In memoriam získává titul Čestného občanství města Vsetína

Závěrečné poděkování vystupujících – zleva: Stanislav Tomanec (2.housle, zpěv), Klára Blažková (zpěv), Alexandra Dobrovolná (zpěv), Irena Martínková (vedoucí ženské pěvecké složky), Jarmila Šuláková (stálice valašského folkloru), Eva Lambertová (vedoucí taneční složky) a Jan Rokyta (průvodce večerem)

Foto autorka článku

František Bartoš

(16. 3. 1837 – 11. 6. 1906)

je jednou z nejvýznamnějších osobností našeho kulturního života druhé poloviny 19. století.

V této době výrazně ovlivňoval svým mnohostranným dílem rozvoj celého národního života na Moravě. Byl bytostně spjat s ideami národního obrození a jejich realizaci v moravských podmínkách věnoval všechny své síly a schopnosti. Byl vynikající pedagog, etnograf, folklorista i dialektolog. Vše, co dělal a čemu se věnoval, mělo vždy jediného společného jmenovatele: všestranně upevňovat a rozvíjet národní uvědomění, kulturu a vzdělání.

Základ národního uvědomění získal František Bartoš v rodinném prostředí v rodné obci Mladcová u Zlína. Na svou dobu mimořádně vzdělání zlíňští kantor František a Josef Vojtěchovi v něm navíc vypěstovali touhu po vzdělání, které Bartoš získával za svízelných existenčních podmínek na gymnasiu v Olomouci a na universitě ve Vídni. Badatelskou houževnatost talentovaného studenta filologie pak rozvíjeli jeho universitní učitelé A. V. Šembera a F. Miklosi. Ti také podporovali jeho cílevědomé úsilí prospět vlastní práci národním i slovanským zájmům. Tuto zásadu pak Bartoš vždy uplatňoval vůči sobě i vůči svým žákům. Obdivuhodný rozsah jeho díla je toho výmluvným svědectvím.

Povahu, která dává přednost činu před proklamací, reprezentuje Bartošovo reformační úsilí v oblasti metodiky vyučování českého jazyka. Vydal více jak desítku učebnic a příruček, které výrazně pozvedly úroveň výuky českého jazyka a literatury na středních školách. Jeho „Malá slovesnost“ vyšla během třiceti let devětkrát. O „Rukověti správné češtiny“ napsal Jan Herben, že si zaslouží být „...do zlata zafasována, ale také i více čtena!“ Slovy těžko postižitelná je ovšem vlastní pedagogická práce Františka Bartoše. Imponoval svým žákům rozsáhlými vědomostmi, ryzím charakterem i publikačními úspěchy. Vychoval řadu vynikajících osobností – Jana Herbena, Františka Bílého a další, které pak hrály významnou úlohu ve společenském i kulturním životě našeho národa.

Při všech svých pedagogických povinnostech a vědecké práci účastnil se Bartoš pilně i společenského a kulturního dění v Brně. Byl zakládajícím členem Ústřední Matice školské, ředitelem a protektorem ústavů „Vesny“ a mimo jiné několik let redigoval Časopis Matice Moravské. Jeho vlastenectví bylo prosto všech okázalostí. S neobvyklou skromností a obětavostí pomáhal i hmotně všude tam, kde viděl, že je třeba pomoci. Poskytoval finanční dary českým kulturním institucím i nemajetným studentům.

Dnes je širší veřejnosti znám František Bartoš především jako folklorista, etnograf a dialektolog. V poslední a největší ze tří jeho sbírek lidových moravských písní je jich zachyceno více než dva tisíce. Tuto sbírku vydal ve spolupráci s Leošem Janáčkem a za přispění mnoha sběratelů z řad venkovské inteligence, zejména učitelů a kněží. Dodnes ojedinělým dílem je jeho vynikající sbírka dětského folkloru „Naše děti“. Dětem je věnována i jeho vůbec poslední kniha, jejíž vydání se již nedožil: „Kytice z lidového básnictva“, ilustrovaná Adolfem Kašparem.

Z Bartošova pera je i řada prací národopisných. Ve svých národopisných monografiích podal souhrnný pohled na způsob života a kulturu venkovského lidu na Zlínsku, Valašsku, Moravských Kopančích a Podluží. Pozoruhodná je i skutečnost, že si například ve své studii *Líšeň* všiml sociálních vztahů na moravské vesnici, jejíž způsob života výrazně ovlivnila blízkost velkého města.

Svou *Dialektologii moravskou* – spisem o moravských nářečích – získal František Bartoš proslulostí i ve vědeckém světě slovanském. Tomuto dílu byla udělena cena Akademie nauk v Petrohradě, vysoce ji hodnotili Fr. Miklosi a Jan Gebauer. Ten prohlásil, že v celé gramatické literatuře české nezná díla tak obsažného a spolu s obsahem tak pravdivého, jako jest *Dialektologie Bartošova*.

Čas podrobil i Bartošovo dílo tvrdé zkoušce. Mnohé z toho, co napsal, se stalo již jen dobovým dokumentem. Zůstalo však stále dost toho, co z jeho díla dodnes patří k živému národnímu dědictví. Patří jistě k pozitivní části bilance kulturních aktivit Zlínského kraje, že se právě jejich zásluhou dostává Bartošovo dílo do rukou všech, kteří se zabývají studiem lidové kultury a usilují o její uchování a rozvoj. Vydáním studií *Moravský lid*, *Moravská svatba*, *Deset rozprav lidopisných*, *Líšeň* a *Kytice z lidového básnictva* bude ukončen záslužný ediční projekt a splacen „stoletý dluh“, který jsme vůči dílu Františka Bartoše měli.

Mladcová a rodný kraj byly vždy drahé Bartošovu srdci. Písňe z Mladcové otvírají jeho první sbírku moravských lidových písní. První jeho národopisná monografie je věnována Zlínsku. Domů se vracel rok co rok. Hledal tu a také nalézal nové síly do další práce. Domov mu poskytl přátele nejvěrnější, rodná Mladcová mu poskytla i místo k odpočinku posledního.

Dedikace v knihách, které mu věnovali Alois Jirásek, Ignát Herman, František Bílý, Jan Herben a další, svědčí o úctě, kterou k Františku Bartošovi chovali čeští spisovatelé.

Přes všechny pocty, jichž se dostalo Bartošovi již za jeho života, však zůstal vždy člověkem skromným, z duše dobrým a ohleduplným. Když byl jmenován členem České akademie věd, prohlásil, že se pokládá jen za prostého dělníka na staveništi národní vzdělanosti.

Osobnost a dílo Františka Bartoše připomínáme u příležitosti stého výročí jeho úmrtí

s přesvědčením, že má velmi co říci všem, kdo ovlivňují vývoj soudobé české kultury se zdůrazněním jeho vnímání historické odpovědnosti, již nikdy, nikým a za žádných okolností nemůže být zbavena žádná generace.

Možností, jak připomenout a zejména mladé generaci přiblížit osobnost a dílo Františka Bartoše, je téměř nepřeberné množství. Důležité také je, že dvě z nich nově vydaná – *Lid a národ* a *Naše děti* – lze získat v Krajské knihovně Františka Bartoše ve Zlíně. K vydání v rámci Edice Zlínský kraj se připravuje *Moravský lid*.

Význam Bartošova díla pro kulturní a společenský rozvoj moderní společnosti zdůraznil věcně, leč naléhavě již Tomáš Baťa, když v roce 1929 prohlásil:

Památku Františka Bartoše oslavujeme ne na koních, ne tancem, ne pitkami. Nejdůležitější oslava spisovatele jest, rozmnožíš-li jeho dílo, aby se stalo přístupné a užitečné všem lidem. Takto chceme my oslavit tohoto syna našeho kraje.

Pro region a pro město, které se k duchovnímu odkazu Tomáše Bati hlásí, nemůže být přesvědčivější inspirace ne k slavnostním prohlášením, ale k činům, z nichž i ten nejskromnější bude mít svou společenskou hodnotu.

Připravilo Studijně-dokumentační středisko Františka Bartoše: Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně a Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2006

Vyznání Františka Bartoše

Když se na oslavu České Akademie a jejích moravských členů pořádal v Brně dne 10. května 1890 slavnostní banket, František Bartoš, vytýkaje úkol této instituce, pravil:

„Jenom ten národ žije, který tvoří ze sebe. – Každý národ má svou individualitu, má svého vlastního ducha národního, jehož osobitý ráz vtiskuje ve všechny projevy svého života duchovního. Co sami dobrého doma máme, to pěstovatí máme co nejpečlivěji jako zdravé jádro, z něhož jedině vyrůstati může nádherný strom pravé vzdělanosti domácí.“

Naše akademie musí býti palácem vědy a umění české, chrámem národního ducha českého. Takováto budova zcela dostavena nebude vlastně nikdy; ustavičně zbývá něco dostavovati, něco spravovati. Vedle umělců architektů potřebí tu také prostých dělníků, kteří snášejí a podávají potřebné stavivo. Býti takovým prostým dělníkem na staveništi národní vzdělanosti učinil jsem si úkolem životním. Uznání více než zasloužené, jehož se této mé činnosti dostalo, vzbuzuje ve mně blahou naději, že stavivo to nezůstane zcela nepoužito.

A to bylo by mi nejlepší odměnou; nebylo by to ctí mou a prospěchem mým, nýbrž ctí, prospěchem a slávou milého národa našeho.“

NAŠI JUBILANTI

Jiří Sloupenský s chotí

Foto H. Jabůrková

Jiří Sloupenský
– podnikatel
se vztahem ke kultuře,
lidovým tradicím a Valašsku -
nar. 15. března 1946

Hana Jabůrková

Toto upřímné blahopřání k šedesátinám nechť je holdem člověku, který svázal svůj život vřelým a úzkým vztahem ke kraji svého dětství a mládí – Valašsku.

Moje první setkání s Jiřím Sloupenským zprostředkoval redakční kolega grafik Břetislav Dadák v polovině roku 1998. Tehdy se vedení muzea rozhodlo vydávat nový typ muzejního časopisu – vlastivědnou revue. Při výběru tiskárny padla volba na lanškrounskou firmu TG TISK, s.r.o. Seznámil jsem se s jejím zakladatelem, majitelem a výkonným ředitelem panem Jiřím Sloupenským mne okouzlo. Sršela z něj energie, vtip, šarm a osobní zájem o věc (nejen o produkt samotný, ale především o myšlenku propagace rodného Valašska) – projevy, které při obchodních jednáních nebyvají zase až tak běžné. Svou účast na vydávání revue Valašsko považoval J. Sloupenský za věc osobní hrdosti a jakéhosi zadostiučinění.

Spolupráce vsetínského muzea s lanškrounskou tiskárnou pokračovala nadále a dokonce se i rozšiřovala. Nutno podotknout, že se vedení tiskárny vždy snažilo stlačit cenu tiskovin na míru únosnou finančním možnostem naší příspěvkové organizace. Z moderních plnobarevných offsetových strojů vyjelo pro potřeby muzea a za autorského příspěví jeho zaměstnanců několik novoročenek, stolních kalendářů prezentujících historické a umělecké sbírkové fondy, i reprezentativní publikace „Pozdrav ze Vsetína – Vsetína na starých pohlednicích“ (1999), „Hlavicové“ (1999) a „Lidový kroj na Vsetínsku“ (2004). Stali jsme se zkrátka stálými a podle údajů na firemních webových stránkách i váženými zákazníky této tiskárny.

J. Sloupenský je člověk pracovitý a společenský. Vždy dává přednost osobnímu jednání se zákazníkem, jeho pracovní kontakty často přerůstají v přátelské. Tento způsob podnikání respektují a následují i jeho nejbližší – manželka a dospělý syn Jiří. A tak je často potkáte i na Valaš-

sku. Obchodní cesty rád spojí s návštěvou kulturního programu, bálu, sportovního klání či jiné společenské události.

Tomuto - v pravém smyslu slova - mecenáši kultury, vzdělání, sportu a lidových tradic přejeme k jeho „mladým“ šedesátinám především pevné zdraví a podporu rodiny a celého pracovního kolektivu tiskárny k překonávání životních překážek. Další podnikatelské úspěchy, příjemná přátelská setkání a štědré dny i po šedesátce přeje redakce Valašska!

Moje sedmá dekáda

Břetislav Dadák

Lidová moudrost praví, že jinak voní seno koním a jinak milencům. A nejinak je to i s časem. Jinak to utíká v kriminále nebo když má váš rychlík 90 minut zpoždění, a jinak těm, co prožívají něco pěkného a radostného, co se dělá s chutí.

Před deseti lety mi paní redaktorka Hana Jabůrková jubilejné připsala ještě v muzejním Zpravodaji doušku: „Ať tě, milý Břeto, na Tvé další životní pouti neopustí hnací síla optimismu, elánu a nadšení pro všechno, co děláš...“ A když se tak nad tou větou zamyslím, tak se přání vlastně naplnilo. Však jsem se také snažil. Posudte sami.

Ještě než jsem stačil ukončit svou povinnou pracovní docházku – tehdy v Muzeu JV Moravy ve Zlíně, dořešil jsem po výtvarné stránce Památník Pankrác v Praze. Pak mi zavolal můj přítel Paedr. Jiří Troneček, jestli s ním nechci na ryby - a já pak o tom musel napsat Kanadský deník – 5000 km podzimním Ontariem. S nadšením a touhou zvědět, jak to kde vypadá, a nejen v muzeích, jsem pak byl za oceánem ještě pětkrát – USA, Kanada, Chile, Peru a Bolívie, to nemluví o Evropě. To už jsem deníky nepsal, protože to mi scházel čas. Po realizaci menší historické expozice v Holešově jsem se vrhl na úpravu knih a všech možných publikací. Za to tak trochu mohl i další Jiří, a sice Sloupenský, kterého jsem poprvé poznal, když mu bylo 10 let, a který si mezitím stačil založit v Lanškrouně tiskárnu.

Tak jak mě bavilo připravovat muzejní výstavy a expozice, tak jsem se zamiloval do stavby a úpravy knih. Má to stejný základ: hromadu materiálu prostě pěkně poskládat, aby se to dobře četlo a prohlíželo, nic se nehledalo a jedno s druhým nerušilo. Protože jsem v podstatě líný,

tak mně docela vyhovovala spolupráce se zručnými „ovládači“ počítačových grafických programů, které ruším za jejich zády poznámkami typu: „Trochu výš, ty řádky prolož, zvětšit titulky“, a tak podobně.

A pak, knížka je trvalka. A je to také dílo kolektivní. A obyčejně všichni, co na ní pracují, jsou lidé zanicení, kladného náboje. Nikdo nesmí zklamát. A to zavazuje, ale také dává člověku jakýsi pocit sounáležitosti. A pak vám ani nevdá, když jste třeba dvojnásobným vdovcem nebo objedete ve vlaku rovník. I ten cíl, že svou práci chcete potěšit druhé, není k zahození. Není tedy divu, že jsem rád na světě a že mi ten čas safraportsky utíká.

Chtěl bych poděkovat nejenom osudu, ale i všem, kteří se na mne obrátili s důvěrou: starostou mé rodné dědiny Liptálu Mirkem Vaculíkem počínaje, dále paní Heleně Mičkalové z Velkých Karlovic, paní PhDr. Anežce Fialové z Muzea Kroměřížska (kde jsem mohl navíc ještě i dvakrát udělat instalaci výstavy Umělecké knižní vazby), panu PhDr. Františku Hyblovi, řediteli Muzea Komenského v Přerově, paní Mgr. Jiřině Veselské z Valašského muzea v přírodě v Rožnově p. R., paní Mgr. Heleně Gajduškové, ředitelce Masarykovy veřejné knihovny ve Vsetíně, panu PhDr. Daliboru Malinovi, vsetínskému knihkupci a nakladateli, dále zesnulé paní PhDr. Miroslavě Ludvíkové, panu PhDr. Aleši Kýrovi, vedoucímu Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby ČR v Praze, paní Marii Borkovcové, ředitelce Městského muzea Lanškroun a jejím spolupracovníkům, a mnohým dalším, včetně už zmíněné paní Hany Jabůrkové z Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně, paní Evě Urbachové, jakož i celé redakční radě našeho časopisu, a ostatně i mým milým spolupracovníkům v tiskárně PRINT Kroměříž – bratrům Skopalovým, Ivanu Blažkovi, jakož i příteli Františku Valerovi, a také panu Jiřímu Sloupenskému, majiteli tiskárny TG TISK Lanškroun, a jeho kolektivu, k němuž patří i Láďa Kubišta, kterému tak často dýchám na záda a ukazuji prstem na obrazovce, což on nemá vůbec rád. Díky! Díky i lidem z našeho paneláku a vůbec všem, které rád potkávám.

A tu větu paní Hany – že si beru s sebou do dalších dekad! Nic jiného mně totiž ani nezbyvá. Momentálně mám rozdělané dvě knížky a dva časopisy - Lanškrounsko a Valašsko. A také expozici na Hostýně ...

Váš Břeťa Dadák, * 6. 5. 1936

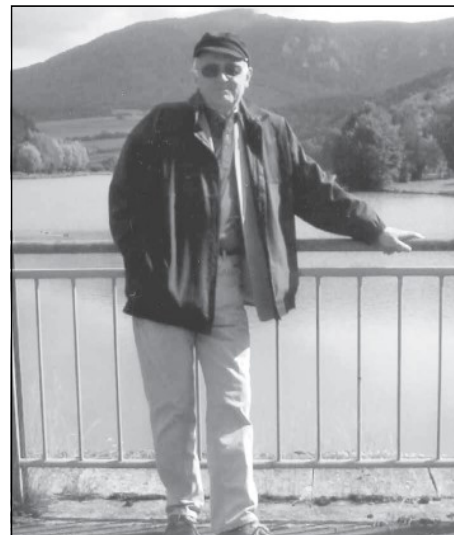

Foto M. Rychtaříková

J. Janoušek přebírá ocenění z rukou starosty města Valašského Meziříčí JUDr. J. Kubeši v lednu 2006
Foto V. Navrátil

S Jindřichem Janouškem o lásce k tiskařskému řemeslu, sběratelství a „jeho“ městu Valašském Meziříčí

Jiřina Fabiánová

Na počátku letošního roku převzal z rukou čelných představitelů radnice významné ocenění Cenu města Valašského Meziříčí vlastivědný pracovník a sběratel pan Jindřich Janoušek (nar. 4. 6. 1917 v Zašové). Starosta JUDr. Jiří Kubeša uvedl hned v úvodu slavnostního aktu, že Cena města „je výrazem morálního ocenění autorů významných děl, objevů a vědeckých prací a osob, jež podaly mimořádný výkon, dosáhly významných úspěchů či vykonaly ocenění hodné skutky vztahující se k městu Valašské Meziříčí“.

Pan Jindřich Janoušek získal tuto cenu za mimořádné zásluhy o kulturní život města. Co se však konkrétního za touto stručnou větou skrývá, jaké že to jsou ty „mimořádné zásluhy“? Pro odpověď jsme si zašli přímo k panu Janouškovi do jeho bytu na Schlattauerově ulici ve Valašském Meziříčí.

Náše povídání nemůžeme začít jinak než otázkou, kdy a kde začala Vaše sběratelská kariéra, co Vás k ní dovedlo?

„Začala ve Valašském Meziříčí, kam jsme se s rodiči přestěhovali v r. 1929 z nedaleké obce Zašová. Ve Valašském Meziříčí jsem dokončil měšťanskou školu a vybral si svoji životní dráhu – rozhodl jsem se pro povolání tiskaře. A tak jsem prožil čtyři krásná učňovská léta ve Valašské tiskárně, resp. Valašské knih- a kamenotiskárně na meziříčském náměstí. Tady jsem se učil praktickému řemeslu a jedenkrát týdně jsem dojížděl do Moravské Ostravy, kde jsme měli školu. Byla to pro mne doba objevování a poznávání. Rád jsem se toulal ostravskými ulicemi a díval se do nádherně vyzdobených výkladních skříní, obdivoval jsem svět rychlých a zářivých proměn...

Asi jsem měl v sobě i kus výtvarného nadání, které mne pak doma nutilo zkoušet si namalovat všechny ty krásné věci kolem sebe. Vlastně jsem měl šťastnou ruku při výběru životní profese, vždyť práce tiskaře s výtvarným úzce souvisí.

V tiskárně jsem se setkával, ať osobně anebo prostřednictvím výtvarných děl, s řadou umělců, kteří sami vytvářeli výtvarné návrhy pro tisk. Přicházel Jožka Baruch, který kreslil své předlohy plakátů přímo na kámen a zůstávala po něm nádherná litografická díla. I když jsem se s ním přímo osobně nesetkal, získal jsem později některé jeho plakáty u nás tištěné, které jsem věnoval muzeu. Do tiskárny chodíval malovat na kámen též architekt Bohumír Kupka, ředitel gobelínky Jaro Kučera nebo Jindra Mach, který kdysi pracoval přímo v naší tiskárně, později byl vedoucím litografie

v krásenských sklárnách a nakonec si otevřel vlastní malířnu skla.

Tiskárna žila společenským a kulturním děním města, tady se tiskly pozvánky na plesy, na divadelní představení, večírky, koncerty, přicházeli podnikatelé a živnostníci objednávat si firemní papíry, formuláře, tiskly se lidověcké „Noviny zpod Radhoště“, kalendáře, ale také zde vyšly např. dramatické spisy Adolfa Bognera, Poláškovy Dějiny rybařství ve Valašském Meziříčí a Krásně, kniha Františka Šiguta Dějiny farnosti Valašské Meziříčí, Sborník výstavy salašnictví v Novém Hrozenkově (1936), román Antonína Navrátila Z jednoho hnízda (1937), od téhož autora kniha Po stopách československé legie v Itálii (1935), ročenka k šedesátému výročí založení Odborné školy pro zpracování dřeva (1934), dále publikace Valašské muzeum v přírodě zdobená dřevoryty Jožky Barucha (1935), Dacikovy Prameny duchovního života... a mnoho dalších.

A tady začala má sběratelská kariéra. Mými prvními úlovkami se staly tiskoviny z Valašské tiskárny. V každé z nich byl kousíček života a dění ve městě, a to mne právě lákalo. Ale mou největší sběratelskou láskou se staly už tehdy pohlednice města Valašského Meziříčí a Krásna.

Proč tak úzká specializace pouze na město Valašské Meziříčí?

„Valašské Meziříčí je zkrátka „moje“ město, se spoustou vzdělaných a hodných lidí, s bohatou historií, s kulturním zázemím. Víte, sběratelství pro mne neznamenal a neznamená pouhé shromáždění předmětů, ale také příběhy, které se k nim vztahují. A Meziříčí má takových příběhů nespočet. Pohlednice samy o sobě jsou nositelem historie, vypovídají o proměnách města a života v něm, dýchají atmosférou dávných dob a přímo vybízejí k vyprávění. Stačí dát vedle sebe třeba fotografie Mostní ulice z různých časových období a můžete psát: o farské zahradě, Demlově hodinářství a klenotnictví, Fortelkově pekařství... Vzpomenete na lidi, žijící v této ulici... a máte článek (viz Obelisk č. 7, r. 2005 „Mostní ulice jako spojka mezi Krásnem a Meziříčím“). Po jeho přečtení se určitě mnohým bude zdát tato ulice bližší, důvěrnější.

Nasbíral jsem okolo 1500 pohlednic Valašského Meziříčí, mezi nimi i tu úplně nejstarší z r. 1896, kterou vydala první meziříčská tiskárna Františka Vaňka.

A pan Janoušek vytahuje jeden ze svých sběratelských skvostů – album a povídání o valašskomeziříčském knihtiskařství od počátku až do r. 1951. Tady objevujeme mezi dávnými tisky už uvedenou první vzácnou pohlednici. Je jiná než ty dnešní, v podstatě se jedná o umělecké dílo – jemně kolorovanou litografii s celkovým pohledem na město, s obrázkem farního kostela Panny Marie a pohledem na budovu gymnázia.

„Nejstarší pohlednice Valašského Meziříčí není jediným pokladem v tomto mém albu. Kromě ní tady objevíte konkrétní drobné tisky vydané v typografickém podniku Františka Vaňka – prvního tiskaře ve Valašském Meziříčí, který svou živnost začal provozovat v 80. letech 19. století v domě č. 84 na meziříčském náměstí (dnes je tady prodejna sportu a knihkupectví Nohavica). Tady byla vytištěna třeba jednokrejcarová „Píseň o kanoňru Jabůrkovi“, což byla docela „láce“, neboť jarmareční písně se většinou prodávaly okolo dvou krejcarů. K jiným určitě zajímavým tiskům

patří jakýsi návod pro dávné milence „Poslíček lásky – vzory dopisů milostných“, anebo půvabné, v secesních rámečcích zdobené „Liedertafel“ - pozvánky na koncerty Reichova pěveckého sboru.

Další fotografie meziříčského náměstí nás posunou v čase o pár let později, do doby, kdy Vaňkovu tiskárnu vlastnili bratři Chrastinové, jejichž pokrokovost přinášela podniku další zakázky, např. od místního Sokola. Po první světové válce se majitelem Chrastinova podniku stalo „Družstvo Valašská tiskárna“, která se zapsala do obchodního rejstříku jako „Valašská knih- a kamenotiskárna“. Protože noví majitelé byli členové lidové strany, orientoval se i jejich podnik zejména na vydávání náboženské literatury a tiskovin. V třicátých letech se do olomouckých skladů odvážely tisíce knih s náboženskou tematikou, učebnice náboženství pro školy, Biblické dějiny, Katechismus katolického náboženství, Katolická čítanka aj.

Vedle „Valašské tiskárny“, kde jsem pracoval, fungoval už v té době další meziříčský tiskařský podnik Osvěta (zal. v r. 1919). Zdravá konkurence nás nutila k ještě kvalitnější práci. Mám na to i konkrétní důkaz ve své sbírce: dopis našeho ředitele Aloise Svobody, který upozorňuje zaměstnance, že vzhledem k množícím se stížnostem zákazníků na kvalitu bude každý pracovník za špatně odvedenou práci finančně postihován. S tímto „oběžníkem“ se museli seznámit všichni zaměstnanci a stvrdit jeho přečtení svým vlastnoručním podpisem“.

Z doby učení předkládá Jindřich Janoušek další sběratelský poklad – album tištěných materiálů z 30. let vytvořené přímo ve Škole pro učné živnosti grafických v Ostravě. Pozvánky na ples, do divadla, svatební oznámení, parte ... vše vyvedeno ve skvělé grafické úpravě třicátých let. Zkrátka opravdová sběratelská lahůdka. Tady není třeba komentář. Stačí jen mlčky listovat stranami alba, obdivovat práci učňů - typografů první republiky a mezi nimi i dílka učně Jindřicha Janouška.

Zavíráme na chvíli sběratelská alba a opouštíme první republiku.

Okolo r. 1940 získával pan Janoušek pracovní zkušenosti ve známých Lidových závodech tiskařských a nakladatelských v Olomouci a pak nastoupil do tiskárny Zbrojovky Vsetín, kde pracoval asi 25 let. Profesionální kariéru musel předčasně ukončit ze zdravotních důvodů, sběratelská vášeň však přetrvávala a trvá dál.

V padesátých letech se pan Janoušek oženil a spolu s manželkou Jiřinou vychovávali dva syny (oba dnes mají vysokoškolské vzdělání) a dceru, která vystudovala střední školu. Času sice ubylo, ale na svou sbírku si pan Janoušek vždycky chvíli našel. Na prvním místě byly stále ještě pohlednice, avšak jeho sběratelský záběr se začínal rozšiřovat o korespondenci nebo o drobná výtvarná díla regionálních umělců.

Jak takový sběratel rozšiřuje svoji sbírku, kde získává nový a nový materiál?

„V šedesátých letech jsem se stal členem I. celostátního klubu sběratelů pohlednic Orbis Pictus v Brně a členem prestižního spolku sběratelů ex libris. V té době jsem sám nebo se svou manželkou objížděl burzy, „blešáky“, dopisoval si se sběrateli, navazoval kontakty, měnil, kupoval... Kolegové – sběratelé mne už dobře znali a schovali mi pohlednice Valašského Meziříčí nebo

mne upozornili, kde jsou k dostání. Byla to doba navazování kontaktů s lidmi zajímavými se o historii, o umění, o život města.

Seznámil jsem se osobně s hercem Františkem Hanusem, pravidelně jsem se potkával se svým přítelem prof. Jiřím Demlem, se kterým jsem mohl diskutovat celé dlouhé hodiny, dopisoval si s Drahomírou Baruchovou-Dvořákovou, dcerou Jožky Barucha, Zuzanou Švabinskou a mnoha dalšími. V té době jsem také velmi úzce spolupracoval s muzeem ve Valašském Meziříčí, kde jsem pomáhal v sedmdesátých letech jako brigádník se sbírkou skla a stal jsem se dodavatelem řady sbírkových předmětů do muzea.“

Obyvatelé města Valašské Meziříčí možná mnoho neví o Vaší sběratelské vášni, ale rozhodně Vaše jméno znají z publikací, které jste vydal, a z řady článků. Jak se to vlastně přihodilo, že se ze sběratele stane též dopisovatel do novin a časopisů a autor publikací?

„Všechno má svůj čas. Jak už jsem uvedl, sběratelství pro mne vždycky znamenalo víc než pouhé shromažďování předmětů, shromažďoval jsem i informace. Ověřoval jsem si své vzpomínky v archívech v Olomouci, ve Lhotce nad Bečvou, studoval, bádá a pak už byl jen krůček k tomu napsat o zjištěných skutečnostech články a podělit se tak o své poznatky s ostatními.“

První články od pana Janouška se objevují v regionálním tisku a muzejním časopise v osmdesátých letech. Popisuje a oživuje v nich již téměř zapomenuté, ale kdysi výrazné osobnosti a figurky města, dávné události, živnosti apod. Po r. 1989 se pan Janoušek zapojuje do obnovy Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí, pracuje jako průvodce v muzeu, připravuje malé výstavy ze svých sběratelských fondů, sbírá a dodává do muzea další a další předměty. Jeho práci oceňuje i tehdejší ředitelka Okresního vlastivědného muzea Mgr. Aloisie Rambosková diplomem „Za obětavou pomoc při rekonstrukci muzea v zámku Kinských“.

Nejznámější a taky beznadějně rozprodaná jsou Vaše díla týkající se pohledů na Valašské Meziříčí...

„Svou první publikaci „Valašské Meziříčí na starých pohlednicích“ (Valašské Meziříčí 1992) jsem vydal už na počátku devadesátých let ve spolupráci s Městským úřadem. O čtyři roky později vyšla další brožura, kde opět představuji svou sbírku pohlednic zachycující proměny města od počátku 20. století po současnost („Proměny Valašského Meziříčí na pohlednicích“, V. M. 1996). V tomto roce se mi však podařilo vydat též knihu „Historie Valašského Meziříčí a Krásna nad Bečvou v datech“ (Valašské Meziříčí 1996). V ní už nejsou pouze pohledy na město, ale tato kniha je naplněna historickými daty a popisuje ve stručnosti známé a občas i méně známé skutečnosti. Tohoto svého díla si cením nejvíc, neboť je za ním obrovský kus práce – v archívech, knihovnách i doma za starým psacím strojem. Netvrdím, že se jedná o výtvarně dokonalý, ale vydával jsem ho s úmyslem přiblížit současným občanům minulost města, seznámit je s bohatou kulturou i významem Valašského Meziříčí a třeba je podnítit k dalšímu podrobnějšímu bádání. Snad tento účel moje kniha splnila.“

Zbývá dodat, že na vydání stále ještě čeká další zajímavé dílo pana Janouška „Galerie významných osobností města“, která sice vycházela na pokračování v Šipinkách, ale zcela určitě by si zasloužila samostatnou publikaci. Největší zájem na jejím vydání by mělo mít samotné město Valašské Meziříčí, ale to zatím finanční podporu odmítá.

Poslední léta pana Janouška jsou naplněna prací spíše publikační než sběratelskou. Úročení dlouholeté sběratelské činnosti vyústí uje v nové články či drobné črty. Nejčastěji je najdete na stránkách Obelisku – novin pro Valašské Meziříčí a okolí. Od r. 2000 do současné doby napsal pan Janoušek pro tyto noviny okolo stovky příspěvků! Jen namátkou připomeneme, že se v nich dovíte něco víc např. o známém meziříčském fotografovi Otakaru Srůtkovi, o valašské kapele strýca Matalíka, generálmajorovi Alfrédu Resslerovi, či redaktorovi Lubiny Františku Kovářovi. Pan Janoušek zavzpomínal také na meziříčské lékárny, lazarety, taxikáře, dívčí reálné gymnázium, popsal zájezdní hostinec Jana Stančíka, psal o orchestrech sokolského divadla, valašském symfonickém orchestru, o obyvatelích hornické kolonie Zádruha, meziříčské kopané, dokonce i o pohřbech a pohřbívání, chudobincích ve městě či o pouličním prodeji zmrzliny v minulosti. Nejvíce toho však napsal o své životní lásce - o meziříčském knihtiskařství.

Už je tomu téměř sedmdesát let, kdy pan Janoušek získal výuční list a vysvědčení na odchodnou ve Škole pro učné živnosti grafických. Tyto dokumenty jsou rovněž součástí jeho sbírky. Stojí na počátku jeho profesní i sběratelské kariéry, na jejím konci je zatím jeho nejvyšší ocenění Cena města. A mezi nimi je moře a moře práce...

Tak to je pan Janoušek..., obyčejný člověk, který dovedl uchořit život z té správné strany, využít naplno možností, které mu byly osudem nabízeny, a podělit se o své sběratelské radosti, zkušenosti a poznatky s druhými. Díky jemu je nám minulost našich předků blízká a my získáváme potřebný pocit bezpečného zázemí, se kterým můžeme vyjždět do celého světa a rozhodně se v něm neztratíme. Vždyť se máme kam vrátit...

Nezbývá než poděkovat panu Jindřichu Janouškovi za příjemné a milé povídání, za řadu nových informací a námětů k další práci. A také gratulujeme k ocenění, přejeme dobré zdraví a ještě hodně sběratelských úlovků.

Komentovaný rozhovor připravila
Jiřina Fabiánová

J. Fabiánová nad sbírkami J. Janouška Foto M. Ošťádal

Známková tvorba valašského „pábitel“ Vladislava Jurčáka

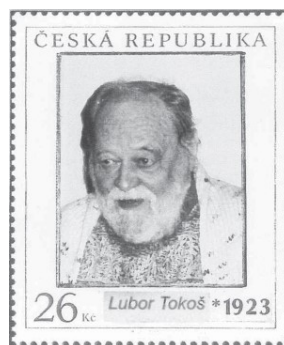
Když jsem kdysi dávno poprvé uviděl Miroslava Horníčka dělat ty jeho koláže, moc se mi to líbilo. Myslím samotnou práci, jako umění jsem to nepochopil. O několik let později jsem ho zase u toho pozoroval na jeho chalupě v Kytlici a tam se mne zeptal, zda si to nechci také zkusit. Ano, chtěl jsem to zkusit, ale nějak jinak – dělat něco menšího, a hlavně lidového.

V té době jsme si pravidelně dopisovali s Vlastimilem Brodským. A jednou mi od něj došel dopis, kde on, jen tak z legrace, na poštovní známce přelepil hlavu Františka Škroupa fotografií mé hlavy. Já jsem mu to oplatil, a tak pomalu začala moje následující tvorba.

Po svém padesátiletém fotografování jsem s tím skončil a začal jsem fotografie stříhat a lepit. Jenom tak z recese, jenom pro své kamarády a přátele. Potom jsem to rozšířil i pro lidi, kteří něco dokázali, kterých si vážím a kteří by si známku (alespoň podle mne) zasloužili. Technika je jednoduchá: opravdová známka, fotka, nůžky, lepidlo, lupá a pinzeta. Samozřejmě troška

fantazie a moře trpělivosti. V neposlední řadě pochopení mé tolerantní ženy, která tvrdí, že kdo si hraje, ten nezlobí. Takže žádný počítač na pasekách nemám, je to ruční dílko. S tím potom zajedu do Zlína, kde mi to na chytré japonské mašince nakopírují. Takže žádné umění, ale malý dárek na památku těm, které mám rád, kterým chci udělat radost.

A tak kromě mých přátel (a těch je mnoho) obdrželi známky muzikanti, zpěváci, herci, sportovci, hodní starostové. Známkou jsem osobně předal Mirkovi Horníčkoví k jeho 80. narozeninám, a ten se dojetím málem rozplakal. Ale hlavně mi to pochválil a doporučil v tom pokračovat. Jen tak namátkou: předal jsem známku panu T. Baťovi k jeho 90. narozeninám, velkou radost ze známky měl bývalý ministr kultury ČR Pavel Dostál, která mu byla předána v rožnovském skanzenu, nebo režisér Vojtěch Jasný v Americe. Nelze tady jmenovat všechny ty zajímavé lidi. Neeviduji to. Ale minimálně tak přes tři sta jsem těch známek „upízdřil“ a snad i trochu radosti způsobil...

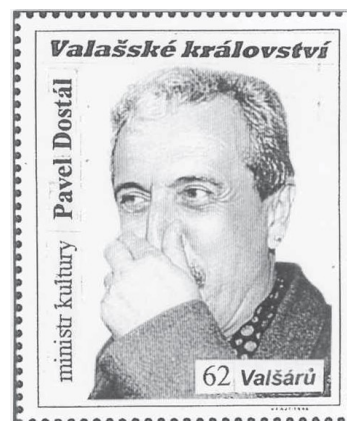

Srdečně Vám děkuji za Vaše
blahopřání k mým 90.
narozeninám.

T. Baťa

Tomáš J. Baťa

*a děkuji za krásné známky.
Pošta je ale asi nekonečná!*

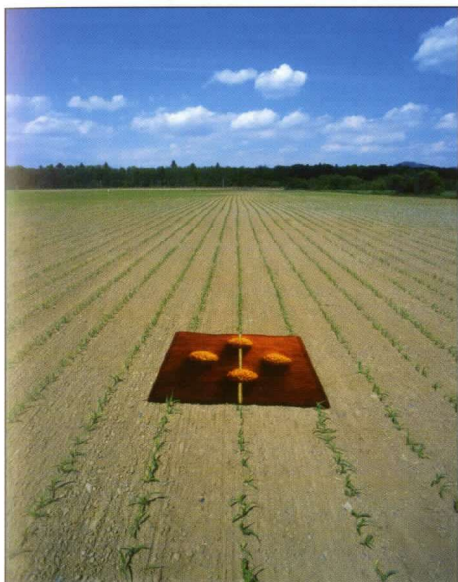

SLADKÉ ZBOŽÍ - S POHLEDEM K NEBI, ručně vázaná tapiserie, 196x193 cm, 2004

SLADKÉ ZBOŽÍ - ČTYŘI HLEDAJÍCÍ, ručně vázaná tapiserie, 199x202 cm, 2004

SLADKÉ ZBOŽÍ - S POHLEDEM K ZEMI, ručně vázaná tapiserie, 200x207 cm, 2004

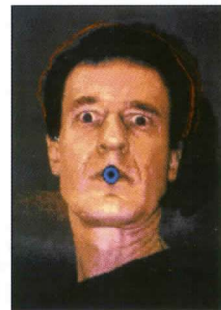
SLADKÉ ZBOŽÍ - SE STÍNEM V DUŠI, ručně vázaná tapiserie, 198x211 cm, 2004

SLADKÉ ZBOŽÍ - ČTYŘI NACHÁZEJÍCÍ, ručně vázaná tapiserie, 201x192 cm, 2004

Foto archiv MGM ve Valašském Meziříčí

ČESKÁ CESTA IV. - DUO - PÍSKÁNÍ, vázaná tapiserie, 200x145 cm, 1999

Textilní výtvarník, grafik, malíř, tvůrce objektů a instalací, akad. malíř Jan T. STRÝČEK se narodil 2.12. 1949 v Jindřichově Hradci. Vystudoval pražskou VŠUP, ateliér textilního výtvarnictví u A. Kybala a B. Felcmana (1969 - 74). Po studiích se usadil v Brně a věnoval se malbě a grafice. V letech 1978 - 88 působil jako vedoucí výtvarník ve valašskomeziříčské gobelínové manufaktuře. Provedl mnoho desítek transkripční návrhů dobových výtvarníků do textilní podoby a autorsky utkal rozsáhlé figurální cykly tapiserií *Velké koupání* a *Dětské představení*. Po odchodu z dílen se soustředil na volnou tvorbu a vytvořil např. sérii mobilních objektů. V roce 1992 absolvoval studijní stáž na Goldsmith University v Londýně. Od roku 1993 je jako textilní výtvarník i jako ředitel spojen s Moravskou gobelínovou manufakturou spol. s r.o. ve Valašském Meziříčí a celkově utváří její umělecký profil. Ten je charakterizován jak kvalitní soudobou uměleckou produkcí, tak i vysoce hodnocenou restaurátorskou praxí. Ze Strýčkova podnětu se zformoval projekt *Actual Textile Art (ATA)*, jehož cílem je vrátit gobelínové a kobercové tvorbě její výtvarnou prestiž. V rámci projektu byly zrealizovány technickou vázané i tkané tapiserie předlohy významných současných výtvarných umělců i autorské Strýčkovy monumentální cykly *Česká cesta* (1994 - 99) a *Sladké zboží* (2004). Vystavuje od konce 70. let a v jeho režii vznikají zajímavé výstavní projekty.

Co Vás na práci s textilním materiálem přitahuje?

Jednou ze základních vlastností klasicky tkaného gobelínu je velká časová náročnost realizace. Výtvarník, který autorsky realizuje své tapiserie, je tak po stránce tvůrčího postupu, myšlení, hledání nových cest na poměrně dlouhou dobu úplně uzavřený. Udělá návrh a pak ho měsíc, půl roku, rok realizuje. Po stránce technické se sice zdokonaluje, přicházejí i různé technologické nápady, ale po stránce přímého výtvarného růstu stagnuje. Proto jsem svůj první příchod do gobelínky chápal jako příležitost ověřit si spolupráci výtvarníka a tkalce, která fungovala po staletí. Původně jsem uvažoval o dvouleté stáži a bylo z toho hned deset let. A proč? Jak se člověk do textilu „ponoří“ a je s ním v úzkém, každodenním kontaktu, dochází ke stále hlubšímu souznění s cítěním tkalců, otvírají se nové vyjadřovací možnosti.

Ve své textilní tvorbě striktně používáte klasickou tkalcovskou techniku v kombinaci s grafickým rukopisem, popř. s přepisem motivu pomocí počítačové techniky.

Myslím si, že v textilu má grafický výraz své místo. Mám rád absolutní technologickou dokonalost, jakési technicistní odosobnění tkalcovského rukopisu. Mám rád, když se výtvarné sdělení čte skrze tkalcovskou dokonalou formu. I když je na návrhu použitý gestický, expresivní malířský rukopis, je nutné ho při realizaci ukáznit do tkalcovského řádu. Každé formální uvolnění klasické gobelínové techniky v sobě potenciálně skrývá destrukci základního principu textilní vazby.

Vaše „druhá etapa“ v gobelínce je spojená např. s projektem ATA. Splnil Vaše očekávání?

Můj návrat byl prostoupen pocitem, že je potřeba nových impulsů. Přizval jsem tedy ke spolupráci řadu předních umělců. Realizace projektu, která byla spojena se značnými finančními investicemi, přinesla velké množství podnětů. Podnětů, umožňujících rehabilitaci textilního média jako aktuálního výtvarného vyjadřovacího prostředí.

Momentálně realizujete další nový soubor svých tapiserií, který bude možné shlédnout ke konci roku na zlínské výstavě.

Nechci zatím prozradit nic bližšího, snad jen to, že nad formulací textilního jazyka pro tento soubor uvažují již dlouho. Je to jakýsi vhléd do mikroarchitektury textilní vazby a jejích konstrukčních principů. Celý cyklus je tkán v technice klasického gobelínu, která je svým způsobem značně limitující, např. v porovnání s malbou. Textil nic nepředstírá, není to iluze, je to pravda od povrchu dovnitř struktury. Je jen horizontální útek, vertikální osnova. Tkáte ze spodu nahoru a gobelín totálně vzniká. Je to vlastně totální realizace. Formálním jazykem cyklu je jakoby zjevení vnitřního řádu textilu.

Děkuji za rozhovor a přeji mnoho tvůrčích i podnikatelských úspěchů.

OM

V ATELIÉRU

CAETANO ROOS (Gaetano de Rosa, 1690 – 1770): STVOŘENÍ SVĚTA (Pátý den), 40. léta 18. stol., olej na plátně, 205 x 150 cm, sbírky MRV ve Vsetíně, fond Lešná u Valašského Meziříčí Foto M. Ošťádal

V expozici Umění a umělecká řemesla ve vsetínském zámku je vystaven rozměrný obraz zaplněný množstvím živočichů. Velký počet nejrůznějších tvorů, převážně v párech, dal obrazu poněkud zavádějící název „Potopa“, pod nímž byl také evidován v muzejních sbírkách.

Na obraze je vcelku plochá přímořská krajina se skupinou stromů a nevysokým kopcem v pozadí. Je to vlastně kulisa pro bohatou stafáž. Scéna je přeplněna zvířaty, která se vzájemně neohrožují, ani se sebe navzájem nebojí. Poklidně vedle sebe postávají a přecházejí šelmy i býložravci, v popředí se plazí dva hadi. Na mořské hladině v pozadí je možno vidět množství ryb a rozmanitých vodních oblud. Obloha je oživena mnoha druhy ptactva. Na nebi je také vyobrazen Stvořitel, stařec v oblaku, s trojúhelníkem nad lysým čelem, s vlajícími bílými vlasy a vousy, oblečený v modrý šat a světle hnědý přehoz. Vlevo od něj je zobrazeno slunce, vpravo měsíc. Biblický námět malíři posloužil za záminku k vyobrazení známých zvířat – to se mu také u evropské fauny skvěle podařilo. Ovšem při malování lva, slona, velblouda či velryby musel zřejmě spoléhat jen na svou fantazii.

Obraz pochází ze zámku v Lešné u Valašského Meziříčí. Zda patřil k původnímu mobiliáři jeho majitelů z 18. století, či se tam dostal dědictvím až v roce 1937 (dle informací získaných T. Mikulašíkem), se údaje rozcházejí. Podle sdělení posledního soukromého majitele obrazu hraběte Christiana Kinského koupil zřejmě obraz, podobně jako další cenná umělecká díla, jeho prastrýc hrabě Viktor Dubský z Třebomyslic, poslední pán na Zdislavicích. Ten působil v rakousko – uherských diplomatických službách. Jeho záliba v uměleckých předmětech však zatížila zdislavické panství tak velkými dluhy, že je dědicové museli prodat. Tehdy byla větší část sbírky převezena do Lešné.

Autorka sborníku „Bůh, čest, vlast/Kinských ze zámku Lešná“ Marie Mžýková připsala na základě pozůstalostního inventáře z r. 1769, v němž bylo zaznamenáno na 130 obrazů, pořízení obrazu italského mistra Janu Emanuelu hraběti z Lužan, majiteli zámku Lešná v 1. pol. 18. století. Ten dal poté, co se oženil s Marií Annou, vdovou po svob. pánu Podstatském z Prusinovic, vyzdobit dvoranu zámku i bývalou zámeckou kaplí obrazy italských umělců.

I když obraz Pátý den Stvoření není signován (žádný podpis, značka či iniciála umělce nebyla nalezena ani při důkladném restaurování ak. malířkou Renátou Bartoňovou v letech 1987 – 88), domnívají se historikové umění, že jde patrně o dílo italského barokního malíře Caetana Roosa.

H. Jabůrková, T. Mikulašík